

Ο/Η ΚΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΧΕΡΙ

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΩΝ

Προστατευτικοί
Εκπαιδευτικοί,
Προστατευμένα Παιδιά:
Προσχολική Εκπαίδευση
για την Πρόληψη της Σεξουαλικής
Κακοποίησης
Παιδιών

www.coe.int/children

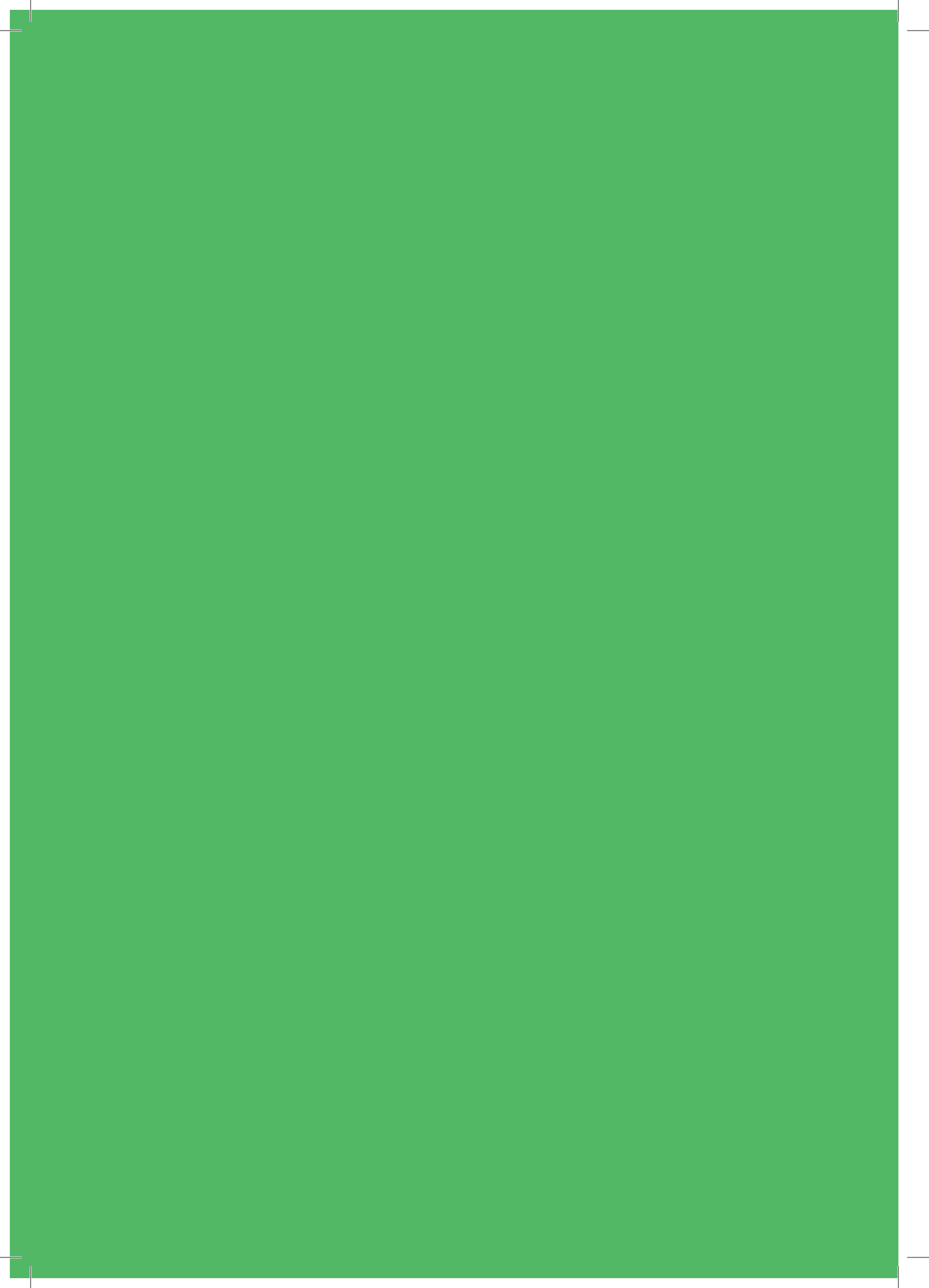
Οικοδομώντας
για και με τα παιδιά

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Ο ΚΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΧΕΡΙ

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΕΣ/ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

**Προστατευτικοί Εκπαιδευτικοί, Προστατευμένα Παιδιά:
Προσχολική Εκπαίδευση
για την Πρόληψη της Σεξουαλικής
Κακοποίησης Παιδιών**

Συγγραφείς:
F.Javier Romeo-Biedma
and Pepa Horno
(Espirales Consultoría de Infancia)

Συμβούλιο της Ευρώπης

Πρωτότυπο: Kiko and the Hand,
Training for Trainers Manual

© Συμβούλιο της Ευρώπης,
Αύγουστος 2022.

Το κείμενο δημιουργήθηκε και χρησιμοποιήθηκε με την άδεια του Συμβουλίου της Ευρώπης. Αυτό το έγγραφο δημοσιεύεται μετά από συμφωνία με το Συμβούλιο της Ευρώπης, αλλά με αποκλειστική ευθύνη του/των μεταφραστή/εκδοτών.

Οι απόψεις που εκφράζονται στο παρόν έργο αποτελούν ευθύνη των συγγραφέων και δεν αντικατοπτρίζουν απαραίτητα τις απόψεις του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Κανένα μέρος της παρούσας δημοσίευσης δεν επιτρέπεται να μεταφραστεί, να αναπαραχθεί ή να μεταδοθεί, σε οποιαδήποτε μορφή ή με οποιοδήποτε μέσο, ηλεκτρονικό (Διαδίκτυο κλπ.) ή μηχανικό, συμπεριλαμβανομένης της φωτοτύπησης, της ηχογράφησης ή οποιουδήποτε συστήματος αποθήκευσης ή ανάκτησης πληροφοριών, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια από τη Διεύθυνση Επικοινωνιών (F-67075 Strasbourg Cedex ή publishing@coe.int).

Όλα τα αιτήματα σχετικά με την αναπαραγωγή ή μετάφραση ολόκληρου ή μέρους του παρόντος εγγράφου θα πρέπει να απευθύνονται στη Διεύθυνση Επικοινωνιών.

Όλη η υπόλοιπη αλληλογραφία που σχετίζεται με την παρούσα δημοσίευση θα πρέπει να απευθύνεται στο Τμήμα για τα Δικαιώματα του Παιδιού· children@coe.int.

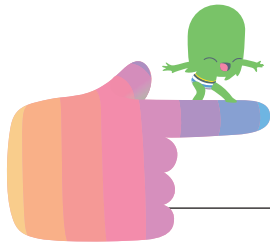
Συγγραφείς: F. Javier Romeo-Biedma και Pepa Horno (Espirales Consultoría de Infancia) – Διεθνείς σύμβουλοι του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Σχεδίαση και διάταξη: Angela Ivanos
εικονογραφίες: Punga.

© Υπουργείο Παιδείας,
Αθλητισμού και Νεολαίας,
ελληνική μετάφραση,
Σεπτέμβριος 2023.

Τμήμα για τα Δικαιώματα του Παιδιού του
Συμβουλίου της Ευρώπης.

Διεύθυνση email: children@coe.int
Ιστοσελίδα: www.coe.int/children

Πρόλογος

Το Συμβούλιο της Ευρώπης προστατεύει και προωθεί τα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των ατόμων στα κράτη μέλη του, συμπεριλαμβανομένων 150 εκατομμυρίων παιδιών, και συμμετέχει ενεργά στην εξάλειψη κάθε μορφής βίας κατά των παιδιών. Το έργο μας σε πανευρωπαϊκό επίπεδο υποστηρίζει τη δέσμευση-ορόσημο των παγκόσμιων ηγετών να βάλουν τέλος στην κακοποίηση, την εκμετάλλευση και την εμπορία παιδιών, καθώς και σε κάθε μορφή βίας κατά των παιδιών έως το 2030, ως μέρος των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών¹. «Μια ζωή χωρίς βία» είναι μία από τις βασικές προτεραιότητες της Στρατηγικής του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (2016–21)².

■ Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Προστασία των Παιδιών κατά της Σεξουαλικής Εκμετάλλευσης και της Σεξουαλικής Κακοποίησης (Σύμβαση Lanzarote) αποτελεί το πιο φιλόδοξο και ολοκληρωμένο νομικό μέσο για την προστασία των παιδιών κατά της σεξουαλικής κακοποίησης και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης μέχρι σήμερα. Απαιτεί από τα συμβαλλόμενα κράτη μέρη τη διασφάλιση μιας ολιστικής ανταπόκρισης στη σεξουαλική βία κατά των παιδιών μέσω των «4 P» της πρόληψης (prevention), της προστασίας (protection), της δίωξης των δραστών (prosecution of perpetrators) και της προώθησης της εθνικής και διεθνούς συνεργασίας (promotion of national and international cooperation) στον τομέα.

■ Για την επίτευξη του στόχου του, το Συμβούλιο της Ευρώπης παρέχει υποστήριξη μέσω των οργάνων παρακολούθησης και του διακυβερνητικού του έργου, καθώς και στοχευμένη υποστήριξη, καθοδήγηση και εργαλεία υποστήριξης, έτσι ώστε να βοηθήσει τα κράτη να εφαρμόσουν αποτελεσματικά μέτρα για την πρόληψη της σεξουαλικής βίας κατά των παιδιών, την προστασία των παιδιών από τέτοιου είδους βία και τη διασφάλιση της έγκαιρης αναφοράς και απόκρισης σε περιπτώσεις όπου υπάρχει υποψία για σεξουαλική κακοποίηση παιδιών. Η ευαισθητοποίηση και η ανάπτυξη των ικανοτήτων των ίδιων των παιδιών, των οικογενειών τους και των επαγγελματιών πρώτης γραμμής που εργάζονται για και με τα παιδιά είναι στοιχεία ουσιώδους σημασίας για την εξάλειψη τέτοιων εγκλημάτων.

■ Υπολογίζεται ότι περίπου ένα στα πέντε παιδιά στην Ευρώπη πέφτει θύμα κάποιας μορφής σεξουαλικής βίας στην παιδική του ηλικία. Η εκστρατεία του Συμβουλίου της Ευρώπης Ένα στα Πέντε (2010–15) επεδίωξε να σπάσει τη σιωπή και τα ταμπού γύρω από τη σεξουαλική βία κατά των παιδιών και να προωθήσει την επικύρωση της Σύμβασης Lanzarote. Μέρος της εκστρατείας αφορούσε σε προϊόντα που είχαν δημιουργηθεί για να διδάξουν στα παιδιά τον Κανόνα των Εσωρούχων, χρησιμοποιώντας την ιστορία Ο/Η Κίκο και το Χέρι, η οποία παρουσιάζεται σε παιδικό βιβλίο και σε τηλεοπτικά μηνύματα, μαζί με κατευθυντήριες γραμμές για τους γονείς³. Σήμερα, 46 κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση⁴ και η 18η Νοεμβρίου γιορτάζεται κάθε χρόνο ως η Ευρωπαϊκή Ημέρα για την Προστασία των Παιδιών κατά της Σεξουαλικής Κακοποίησης και της Σεξουαλικής Εκμετάλλευσης⁵. Σε πολλές χώρες σε όλη την Ευρώπη, τα προϊόντα που σχετίζονται με τον/την Κίκο και το Χέρι έχουν εμπνεύσει επαγγελματίες, καθώς και χιλιάδες παιδιά.

■ Το παρόν εγχειρίδιο για την εκπαίδευση εκπαιδευτών στηρίζεται στο έργο του Συμβουλίου της Ευρώπης και των εταίρων του σε όλη την Ευρώπη. Εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου του Συμβουλίου της Ευρώπης, Προστασία των Παιδιών από τη Σεξουαλική Εκμετάλλευση και τη Σεξουαλική Κακοποίηση στη Δημοκρατία της Μολδαβίας⁶, ως μια προσπάθεια της Δημοκρατίας της Μολδαβίας να εφαρμόσει τις διατάξεις της Σύμβασης Lanzarote, δηλαδή να την μετατρέψει σε πρακτική καθοδήγηση και πόρους για εκπαιδευτικούς νηπιακής και προσχολικής ηλικίας και άλλους επαγγελματίες προσχολικής ηλικίας που εργάζονται με παιδιά ηλικίας μεταξύ 3 και 6 ετών.

1. www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals
2. www.coe.int/en/web/children/children-s-strategy
3. www.coe.int/en/web/children/Kiko
4. Μπορείτε να βρείτε τον πλήρη κατάλογο επικυρώσεων ανά χώρα στη διεύθυνση www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/201/signatures.
5. Για περισσότερες πληροφορίες, επισκεφθείτε www.coe.int/en/web/children/end-child-sex-abuse-day
6. www.coe.int/en/web/chisinau/protecting-children#%7B%2244733798%22%5B%5D%7D

■ Το εγχειρίδιο έχει ως στόχο να εξοπλίσει τους/τις επαγγελματίες με εργαλεία για πιο αποτελεσματική πρόληψη και έγκαιρο εντοπισμό και αναφορά ύποπτων περιστατικών με τρόπο φιλικό προς τα παιδιά. Η χρήση του Κανόνα των Εσωρούχων στον/στην Κίκο και το Χέρι ως σημείο εκκίνησης συνδυάζει ορθές πρακτικές και περιλαμβάνει πρακτικές ασκήσεις για το πώς αντιμετωπίζει τη σεξουαλική βία κάποιος/α που εργάζεται με μικρά παιδιά και αλληλοεπιδρά με γονείς και άλλους συναφείς παράγοντες, όπως η διεύθυνση νηπιαγωγείων και δομών προσχολικής αγωγής. Παρέχει καθοδήγηση, αλλά εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια κάθε εκπαιδευτικού να χρησιμοποιήσει τα εργαλεία που παρέχονται με τον τρόπο που θεωρεί καλύτερο.

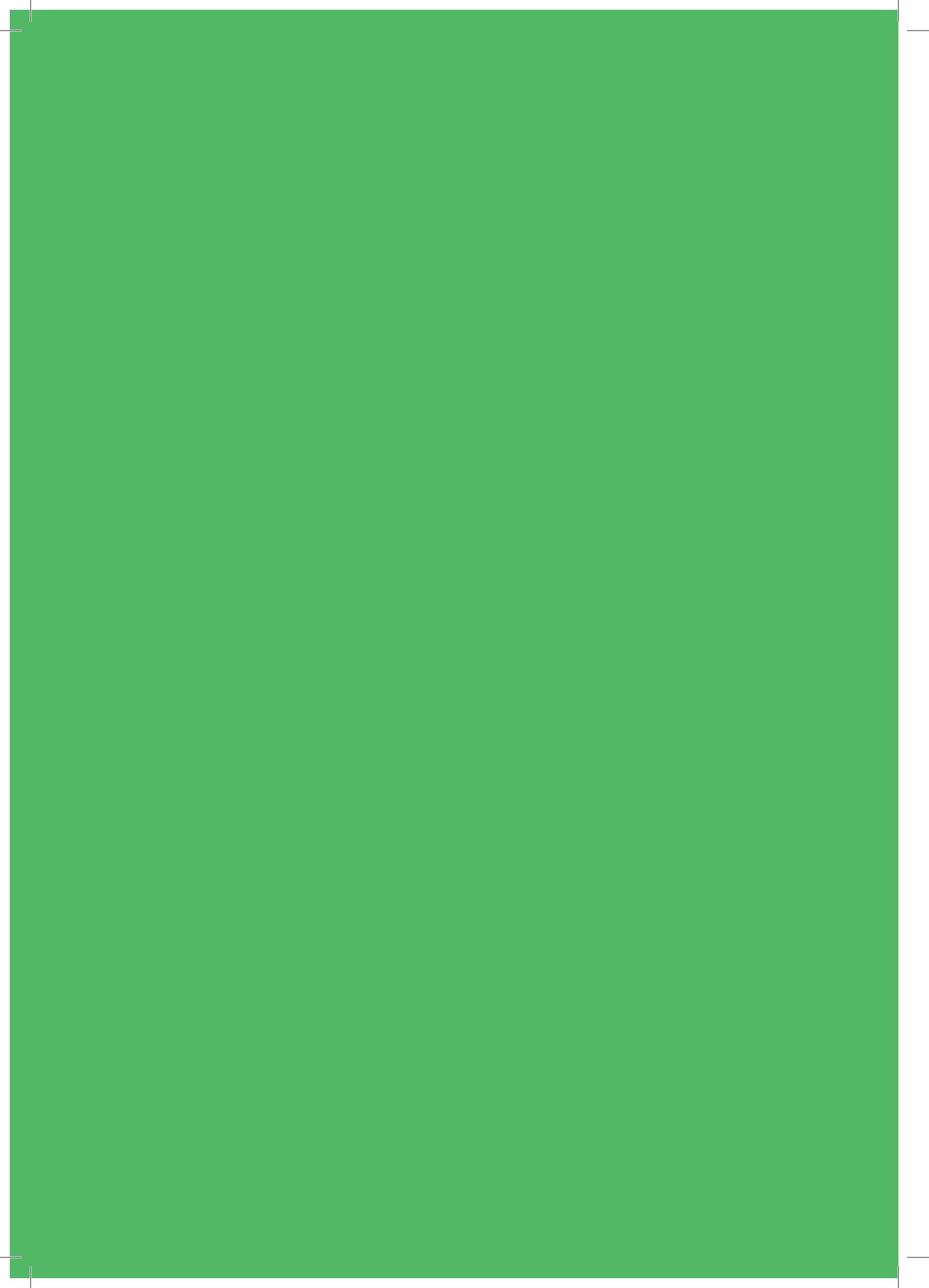
■ Το εγχειρίδιο αποτελεί μια πολύτιμη συμβολή στην υποστήριξη των παιδιών και την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του παιδιού σε όλη την Ευρώπη. Μπορεί να προσαρμοστεί σε διαφορετικά εθνικά πλαίσια και να χρησιμοποιηθεί σε όλα τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και όχι μόνο.

Regina Jensdottir
Επικεφαλής του Τμήματος για τα Δικαιώματα του Παιδιού
και Συντονίστρια του ΣτΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	9
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΓΙΑΤΙ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ ΕΝΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ;	13
1.1. Σχετικά με τις κατευθυντήριες γραμμές	13
1.2. Σεξουαλική κακοποίηση παιδιών: ένα κρυμμένο πρόβλημα	13
1.3. Πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών: μια επαγγελματική ευθύνη	14
1.4. Βιωματική εκπαίδευση: προς τη βαθιά ευαισθητοποίηση	15
1.5. Πώς χρησιμοποιείται το παρόν εγχειρίδιο	15
2. ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ;	17
Το πεδίο εφαρμογής αυτού του κεφαλαίου	17
2.1. Ορισμός της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών	17
2.2. Μορφές παιδικής σεξουαλικής βίας	21
3. ΣΗΜΑΔΙΑ ΠΟΥ ΜΕΝΟΥΝ ΑΠΑΡΑΤΗΡΗΤΑ: ΠΟΙΕΣ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΑΙ ΠΩΣ ΕΝΤΟΠΙΖΕΤΑΙ;	26
3.1. Βασικά σημεία για τον εντοπισμό της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών	26
3.2. Αναπτυξιακές συνέπειες της βίας: δείκτες σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών	30
3.3. Λήθη για επιβίωση: η διάσχιση στη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών	37
4. Ο/Η ΚΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΧΕΡΙ ΕΝ ΔΡΑΣΕΙ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΒΗΜΑ-ΒΗΜΑ ΓΙΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΥΣ	39
4.1. Βασικά σημεία για τον συντονισμό εκπαίδευσης για νηπιαγωγούς	39
4.2. Βήμα-βήμα εκπαίδευση σε δύο ημέρες	41
5. ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ: ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΜΕ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ	47
5.1. Δραστηριότητα 1: βιωματική εισαγωγή	47
5.2. Δραστηριότητα 2: τι μας δείχνει η ευαισθητοποίησή μας για την ιστορία μας	48
5.3. Δραστηριότητα 3: μύθοι και πραγματικότητα σχετικά με τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών	51
5.4. Δραστηριότητα 4: εντοπισμός (i): συνέπειες και δείκτες σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών	55
5.5. Δραστηριότητα 5: εντοπισμός (ii): κοινοποίηση δεικτών σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών στη Δημοκρατία της Μολδαβίας	57
5.6. Δραστηριότητα 6: εντοπισμός (iii): ενδεδειγμένες και μη ενδεδειγμένες αποκρίσεις	57
5.7. Δραστηριότητα 7: πώς να συντονίσετε συνεδρίες με παιδιά	59
5.8. Δραστηριότητα 8: τα σχολεία ως σύμμαχοι – προετοιμασία για την εισαγωγή των συνεδριών	61
5.9. Δραστηριότητα 9: γονείς και οικογένειες ως σύμμαχοι - προετοιμασία για την εισαγωγή των συνεδριών	63
6. Ο/Η ΚΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΧΕΡΙ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ: ΣΥΝΕΔΡΙΕΣ ΜΕ ΠΑΙΔΙΑ	65
6.1. Συνεδρία 1: γνωριμία με τον/την Κίκο και το Χέρι	65
6.2. Συνεδρία 2: «καλή αγάπη» και «κακιά αγάπη»	67
6.3. Συνεδρία 3: εμπιστοσύνη και μυστικά	69
6.4. Συνεδρία 4: έκκληση για βοήθεια	71
6.5. «Όσα μάθαμε από τον/την Κίκο και το Χέρι»	72
7. ΕΠΙΛΟΓΟΣ: ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ	74
8. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	75
8.1. Δημοσιεύσεις	75
8.2. Διαδικτυακές πηγές: ιστοσελίδες και βίντεο	76

Ευχαριστίες

Το εγχειρίδιο εκπαίδευσης για εκπαιδευτές «Ο/Η Κίκο και το Χέρι» για δασκάλους/δασκάλες και εκπαιδευτικούς νηπιακής και προσχολικής ηλικίας έχει καταρτιστεί υπό την αιγίδα του Τμήματος για τα Δικαιώματα του Παιδιού του Συμβουλίου της Ευρώπης στο πλαίσιο του έργου του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Προστασία των Παιδιών από τη Σεξουαλική Εκμετάλλευση και τη Σεξουαλική Κακοποίηση στη Δημοκρατία της Μολδαβίας (2018-20).

■ Πολλοί ιδιώτες και επαγγελματίες σε διάφορα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης έχουν συνεργαστεί με το Τμήμα για τα Δικαιώματα του Παιδιού για τη δημιουργία αυτού του εγχειριδίου. Στόχος ήταν ο εντοπισμός, η συλλογή και η εναρμόνιση ορθών πρακτικών σε ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς και η δοκιμή του εγχειριδίου και της μεθοδολογίας του στην περίπτωση της Μολδαβίας, όπου οι νηπιαγωγοί είχαν εκπαιδευτεί σε αυτόν τον τομέα στο παρελθόν⁷.

■ Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα ήθελε να εκφράσει τις ευχαριστίες του σε όλους/όλες τους/τις νηπιαγωγούς που συμμετείχαν στις πρώτες δοκιμαστικές εκπαιδευτικές συνεδρίες, οι οποίες έλαβαν χώρα τον Οκτώβριο του 2019 και τον Ιανουάριο του 2020 στο Κισινάου της Δημοκρατίας της Μολδαβίας, για τη συμβολή τους στον σχεδιασμό της ιδέας.

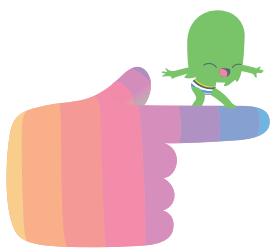
■ Ευχαριστούμε ιδιαίτερα τους ειδικούς F. Javier Romeo-Biedma και Pera Horno, οι οποίοι συνέγραψαν από κοινού το εγχειρίδιο αξιοποιώντας την εκτεταμένη εμπειρία και αφοσίωσή τους στην ανάπτυξη των δικαιωμάτων του παιδιού σε όλα τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και όχι μόνο. Ο F. Javier Romeo-Biedma είναι ψυχολόγος και σύμβουλος παιδικής προστασίας. Με περισσότερα από είκοσι χρόνια εμπειρίας στον κοινωνικό τομέα και την κοινωνική συνεργασία, έχει εργαστεί ως διεθνής βοηθός και εκπαιδευτικός στο Μαρόκο και τη Μαυριτανία, ως διαπολιτισμικός μεσολαβητής για εφήβους σε κοινωνικό κίνδυνο και ως σύμβουλος για δημόσια και ιδιωτικά ιδρύματα στην Ισπανία, τη Λατινική Αμερική, την Ευρώπη και το Μαγκρέμπ.

■ Η Pera Horno είναι ψυχολόγος και σύμβουλος σε θέματα παιδικής ηλικίας, συναισθηματικότητας και προστασίας. Για περισσότερα από είκοσι χρόνια έχει συντονίσει εθνικές και διεθνείς εκστρατείες για την πρόληψη και την εξάλειψη της βίας κατά των παιδιών, κυρίως της σωματικής και ψυχολογικής τιμωρίας και της σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσής τους. Έχει υπάρξει εκπαιδευτρια και αξιολογήτρια σε προγράμματα παρέμβασης σε περισσότερες από είκοσι χώρες στη Λατινική Αμερική, τη Νότια και Νοτιοανατολική Ασία, την Ευρώπη και το Μαγκρέμπ.

■ Από το 2009 εργάζονται στην Espirales Consultoria de Infancia, μια διεθνή εταιρεία συμβούλων παιδικής προστασίας με έδρα την Ισπανία, την οποία ίδρυσαν από κοινού. Έχουν διεξαγάγει διάφορες εθνικές και διεθνείς ερευνητικές διαδικασίες και παρέχουν εκπαίδευση, αξιολόγηση και εποπτεία σε θέματα παιδικής προστασίας χρησιμοποιώντας μια προσέγγιση βασισμένη στα δικαιώματα των παιδιών. Και οι δύο συγγραφείς συνεργάστηκαν στην έναρξη της εκστρατείας του Συμβουλίου της Ευρώπης Ο/Η Κίκο και το Χέρι παγκοσμίως (2010) και στην Ισπανία (2010–11), την Ιταλία (Pera Horno) και την Τυνησία (F. Javier Romeo-Biedma).

7. Το Εθνικό Κέντρο για την Πρόληψη της Παιδικής Κακοποίησης στη Δημοκρατία της Μολδαβίας υλοποίησε μια σειρά εκπαιδευτικών συνεδριών για νηπιαγωγούς με βάση έναν μεθοδολογικό οδηγό/πρόγραμμα για την πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα ήθελε επίσης να ευχαριστήσει τους ομολόγους του στην Κύπρο, τις Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας του Υφυπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας, καθώς και τα τρία ακόλουθα τμήματα του Υπουργείου Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας, το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, την Υπηρεσία Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας και την Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων, που βοήθησαν στην προσαρμογή του Εγχειριδίου.

1. Εισαγωγή: Γιατί χρειάζεται ένα εγχειρίδιο για την εκπαίδευση επαγγελματιών στην πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών;

1.1. ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ

— Ο στόχος αυτού του εγχειριδίου είναι να παρέχει σε εκπαιδευτικούς και επαγγελματίες που εργάζονται με παιδιά ηλικίας 3–6 ετών τις απαραίτητες γνώσεις, δεξιότητες και ιδέες για τη διεξαγωγή συνεδριών για την πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών. Για να το κάνουν αυτό, χρειάζεται να έχουν βαθιά κατανόηση του ζητήματος της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών και των συνεπειών της.

— Αυτές οι έννοιες είναι δύσκολα κατανοητές. Όλοι θα θέλαμε να πιστεύουμε ότι τα παιδιά παραμένουν αθώα καθ' όλη την παιδική τους ηλικία και ότι δεν τους συμβαίνει ποτέ κάτι επιβλαβές, αλλά η πραγματικότητα είναι διαφορετική. Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών συμβαίνει συχνότερα από ό,τι θα περιμέναμε και παραμένει ένα κρυμμένο πρόβλημα που δεν έχουμε δει, δεν έχουμε εντοπίσει, δεν έχουμε ονομάσει και δεν έχουμε προσέξει. Έτσι, οι ασκήσεις που ενισχύουν την ευαισθητοποίηση τόσο σε ενήλικες όσο και σε παιδιά πρέπει να ενσωματωθούν σε βιωματικές δραστηριότητες. Οι κατευθυντήριες γραμμές που υπάρχουν στο παρόν εγχειρίδιο έχουν στόχο να παρέχουν σε όσους εργάζονται με μικρά παιδιά τα απαραίτητα εργαλεία για να αναπτύξουν μέσα από την πρακτική και τη θεωρία μια βασική κατανόηση της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών, των διαφορετικών μορφών της, καθώς και των συνεπειών και των δεικτών της, ώστε να έχουν μια σαφή αντίληψη της και να μπορούν να προστατεύσουν τα παιδιά που βρίσκονται στη φροντίδα τους.

1.2. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ: ΕΝΑ ΚΡΥΜΜΕΝΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

— Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης, η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών επηρεάζει ένα στα πέντε παιδιά στην Ευρώπη. Ωστόσο, πρόκειται για ένα ευαίσθητο θέμα στις περισσότερες κοινωνίες, το οποίο είναι δύσκολο να συζητηθεί. Οι μύθοι και τα ταμπού γύρω από τη σεξουαλικότητα⁸ αφθονούν σε κάθε κουλτούρα, ιδιαίτερα σε σχέση με τα παιδιά, και η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών παραμένει ένα κρυμμένο πρόβλημα: οι άνθρωποι αισθάνονται άβολα να μιλήσουν για το συγκεκριμένο ζήτημα και αποφεύγουν να το σκέφτονται γιατί τους στεναχωρεί. Δεν μπορούν να κατανοήσουν πώς κάποιος θα μπορούσε να κακοποιήσει ένα παιδί. Και όμως συμβαίνει - και μάλιστα συχνότερα από όσο νομίζουμε, βλέπουμε ή εντοπίζουμε.

— Στην πρώιμη παιδική ηλικία, όταν τα παιδιά δεν διαθέτουν ακόμα το λεξιλόγιο για να περιγράψουν όλο το φάσμα των εμπειριών τους, και όταν σπάνια διδάσκονται για θέματα σεξουαλικής φύσης, συχνά δεν γίνεται αναφορά στη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών. Η σεξουαλική κακοποίηση λαμβάνει χώρα συνήθως σε περιβάλλοντα που θεωρούνται ασφαλή για τα παιδιά: στο σπίτι τους, το σχολείο τους, τους χώρους που περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους και τις κοινότητές τους. Λαμβάνει χώρα κυρίως σε σχέσεις εμπιστοσύνης (με ενήλικες που τα φροντίζουν, όπως μέλη της οικογένειας, εκπαιδευτικούς, προπονητές/προπονήτριες ή με άλλα παιδιά της ίδιας ή διαφορετικής ηλικίας), όπου η αγάπη και η εξουσία χρησιμοποιούνται εναντίον των ίδιων των παιδιών μέσω χειραγώγησης και φύλαξης μη υγιών μυστικών, ώστε τα παιδιά συχνά να αντιλαμβάνονται ότι κάτι δεν πάει καλά, αλλά να μην βρίσκουν τα λόγια να το εκφράσουν παρά μόνο πολλά χρόνια αργότερα. Επομένως, τα παιδιά χρειάζεται να γνωρίζουν τι είναι η σεξουαλική κακοποίηση (ακόμα και αν δεν χρησιμοποιούν την ακριβή ορολογία), πώς να την αναγνωρίζουν (μέσω των συναισθημάτων και των αισθήσεών τους) και πώς να ζητούν βοήθεια όταν τους συμβαίνει κάτι τέτοιο. Είναι ευθύνη των ενηλίκων που τα φροντίζουν να αντιμετωπίσουν αυτό το ζήτημα και να αναπτύξουν τις απαραίτητες δεξιότητες για την πρόληψη, τον εντοπισμό και την ανάληψη δράσης όταν έρχονται αντιμέτωποι με σεξουαλική κακοποίηση παιδιών.

— Το 2007 η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Προστασία των Παιδιών κατά της Σεξουαλικής Εκμετάλλευσης και της Σεξουαλικής Κακοποίησης (Σύμβαση Lanzarote) έθεσε διεθνή πρότυπα για τις χώρες, τα οποία περιλαμβάνουν όχι μόνο τη δίωξη αυτών των εγκλημάτων, αλλά και τη νομική υποχρέωση για παροχή πρόληψης και σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης σε παιδιά όλων των ηλικιών.

8. Βλ. το επίσημο σχόλιο της Επιτρόπου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την Ολοκληρωμένη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση εδώ: <https://www.coe.int/en/web/Commissioner/-/comprehensive-sexuality-education-protects-children-and-helps-build-a-safer-inclusive-society>.

■ Το 2010 το Συμβούλιο της Ευρώπης ξεκίνησε την εκστρατεία 'Ένα στα Πέντε, η οποία υπήρξε διεθνές σημείο αναφοράς για την παιδική προστασία, ιδιαίτερα κατά της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών. Με τους πολύχρωμους χαρακτήρες της, τον/την Κίκο και το Χέρι, και το σύντομο αλλά δυνατό μήνυμά της, η εκστρατεία έχει μεταφραστεί σε δεκάδες γλώσσες και έχει αξιοποιηθεί παγκοσμίως σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Η εκστρατεία, η οποία στοχεύει ιδιαίτερα σε παιδιά ηλικίας 3–6 ετών, παρέχει έναν τρόπο εργασίας με παιδιά που είναι αποτελεσματικός κατά της σεξουαλικής κακοποίησης και συναισθηματικά ασφαλής. Στο πλαίσιο της εκστρατείας, αρκετές άλλες δημοσιεύσεις διατέθηκαν σε ειδικούς και ευρύ κοινό⁹.

■ Πολλές χώρες έχουν προχωρήσει σε αλλαγές στη νομοθεσία τους προκειμένου να συμμορφωθούν με τις διατάξεις της Σύμβασης Lanzarote, ενώ έχουν τεθεί σε εφαρμογή και προγράμματα πολύτιμης σημασίας για την προστασία των παιδιών. Ωστόσο, η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών συνήθως λαμβάνει χώρα έξω από το πλαίσιο ευαισθητοποίησης του κοινού, πέρα από την περιστασιακή είδηση, η οποία δίνει μόνο μια μερική εικόνα αυτού του ευρέως διαδεδομένου προβλήματος.

■ Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών μπορεί να επηρεάσει την ανάπτυξη ενός ατόμου σε κάθε επίπεδο - σωματικό, ψυχολογικό, σεξουαλικό και κοινωνικό - και μπορεί να προκαλέσει σοβαρές βλάβες, από σωματικές έως ψυχολογικές, κάποιες εκ των οποίων μπορεί να είναι μη αναστρέψιμες ή να οδηγήσουν ακόμα και στον θάνατο. Επιπλέον, η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών αποτελεί σαφή παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των παιδιών. Ως εκ τούτου, είναι ηθική επιταγή - εκτός από νομική υποχρέωση για όσες χώρες έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση Lanzarote - να εφαρμόζουν προγράμματα που βοηθούν στην πρόληψη, τον εντοπισμό και την παρέμβαση για αυτό το πρόβλημα, έτσι ώστε τα παιδιά να μπορούν να είναι ασφαλή και να αναπτύσσονται πλήρως τις δυνατότητές τους.

1.3. ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ: ΜΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ

■ Οι περισσότερες εθνικές νομοθεσίες περιλαμβάνουν τη νομική υποχρέωση όλων των ενηλίκων να αποκηρύξουν οποιαδήποτε μορφή βίας κατά των παιδιών και να παρέχουν υποστήριξη στα παιδιά σε οποιοδήποτε πλαίσιο αντιμετωπίζουν βία. Η αναφορά της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών είναι επιβεβλημένη από τον νόμο σε πολλές χώρες. Οι επαγγελματίες που εργάζονται άμεσα με παιδιά έχουν την πρόσθετη ευθύνη να παρέχουν ένα ασφαλές και προστατευτικό περιβάλλον, στο οποίο γίνονται σεβαστά τα δικαιώματα των παιδιών και διασφαλίζεται η βέλτιστη ανάπτυξή τους. Τέτοια ασφαλή και προστατευτικά περιβάλλοντα περιλαμβάνουν συστήματα για την πρόληψη, τον εντοπισμό και την παρέμβαση σε οποιαδήποτε μορφή βίας κατά των παιδιών, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής κακοποίησης.

■ Τα σχολεία, τα νηπιαγωγεία και οι δομές προσχολικής εκπαίδευσης χρειάζεται να είναι ασφαλή περιβάλλοντα προκειμένου τα παιδιά να μάθουν. Ένα παιδί που ζει με φόβο, ενοχές ή ανησυχία δεν θα είναι σε θέση να μάθει. Ως εκ τούτου, οι δάσκαλοι/δασκάλες και άλλοι εκπαιδευτικοί πρέπει να διασφαλίσουν ότι οι μαθητές/μαθήτριές τους γνωρίζουν πώς να μιλήσουν για τη σεξουαλική κακοποίηση σε περίπτωση που τους συμβεί και ότι έχουν στο περιβάλλον τους ενήλικες με τους οποίους νιώθουν ασφάλεια, στους οποίους μπορούν να στραφούν και, οι οποίοι, μπορούν να τους υποστηρίξουν και να τους προστατεύσουν. Τα σχολεία χρειάζεται να διδάσκουν στα παιδιά πώς να εντοπίζουν καταστάσεις κινδύνου και πώς να ζητούν βοήθεια. Ωστόσο, τα πανεπιστήμια και άλλα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης σπάνια περιλαμβάνουν πλήρη εκπαίδευση στην πρόληψη και τον εντοπισμό της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών, παρά την επικράτησή της.

■ Τα νηπιαγωγεία αποτελούν για τα παιδιά σημεία εισόδου σε μια κοινωνική ζωή εκτός των οικογενειών τους, όπου συναντούν άλλα παιδιά και ενήλικες που συμπεριφέρονται με διαφορετικούς τρόπους από τα αδέρφια και τους γονείς τους, και που έχουν διαφορετικές σχέσεις μαζί τους ως συμμαθητές, δάσκαλοι, εκπαιδευτικοί και ούτω καθεξής. Το νηπιαγωγείο είναι μια εμπειρία που θα επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά βλέπουν την εκπαίδευση (σαν ευκαιρία ή σαν βάρος) και το σχολείο (σαν κάτι που απολαμβάνουν ή σαν κάτι που τα ταλαιπωρεί, που φοβούνται ή ακόμα και που αποφεύγουν). Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να εμπνεύσουν στους μαθητές και στις μαθήτριές τους την ιδέα ότι η μάθηση μπορεί να είναι ευχάριστη ή να τους κάνουν να απορρίψουν οτιδήποτε έχει σχέση με το σχολείο. Αποτελεί επαγγελματική υποχρέωση των εκπαιδευτικών να διασφαλίζουν ότι οι μαθητές και οι μαθήτριές τους αισθάνονται ασφαλείς (στο σχολείο, αλλά και στο σπίτι, καθώς και οπουδήποτε αλλού), ιδιαίτερα σε ένα τόσο καθοριστικό σημείο για την εξέλιξή τους.

■ Το παρόν εγχειρίδιο έχει στόχο να παρέχει στους/στις εκπαιδευτικούς παιδιών ηλικίας 3–6 ετών πρακτικά εργαλεία για να σχεδιάσουν συνεδρίες με τους/τις μαθητές/μαθήτριές τους, οι οποίες είναι δυνατές αλλά και ήπιες, έχουν σαφήνεια αλλά και μειλιχιότητα, έχουν βάθος αλλά και είναι εύκολες στην επεξεργασία. Οι πιο έμπειροι/έμπειρες δάσκαλοι/δασκάλες θα μπορούν να αξιοποιήσουν την εμπειρία τους σε αυτές τις συνεδρίες, ενώ οι δάσκαλοι/δασκάλες που ξεκινούν τώρα την καριέρα τους θα εφαρμόσουν ορισμένες από τις τεχνικές που έμαθαν στην εκπαίδευσή τους, ώστε να συμμορφωθούν με την επαγγελματική τους ευθύνη για την ασφάλεια και την προστασία των μαθητών/μαθητριών τους.

9. Council of Europe (2010), Protecting children from sexual violence: a comprehensive approach, Strasbourg: Council of Europe, διαθέσιμο στο www.coe.int/t/dg3/children/1in5/WhatWeKnow/Publication_en.asp

1.4. ΒΙΩΜΑΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΠΡΟΣ ΤΗ ΒΑΘΙΑ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗ

■ Η ιδέα της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών είναι τόσο δυσάρεστη για τους περισσότερους ενήλικες που προτιμούν να μην την σκέφτονται. Ωστόσο, το να μη σκεφτόμαστε ή να μη μιλάμε για τη σεξουαλική κακοποίηση δεν την εξαφανίζει, αλλά μάλλον ενθαρρύνει τη μυστικότητα τέτοιων επιβλαβών συμπεριφορών. Για να σταματήσει η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών, οι ενήλικες θα πρέπει να μπορούν να συμμετέχουν θετικά κι εποικοδομητικά στη συναισθηματική και σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Οι περισσότεροι ενήλικες, όμως, δεν έχουν λάβει αυτή τη διαπαιδαγώγηση οι ίδιοι. Είναι ουσιώδους σημασίας οι ενήλικες να προσεγγίζουν την πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών από μια βιωματική σκοπιά¹⁰, επειδή μόνο έτσι θα μπορέσουν να παρέχουν ένα ασφαλές περιβάλλον για συναισθηματική και σεξουαλική διαπαιδαγώγηση.

■ Η εκπαίδευση που παρουσιάζεται στο παρόν εγχειρίδιο οργανώνεται γύρω από τις σκέψεις σχετικά με τις εμπειρίες (βίας ή κατάχρησης εξουσίας) του ίδιου του ατόμου, οι οποίες συνοδεύονται από το εννοιολογικό πλαίσιο. Επομένως, κάθε επαγγελματίας ξεκινά κατανοώντας τα δικά του/της ζητήματα και, βάσει αυτής της επίγνωσης, εξερευνά το δύσκολο θέμα της βίας και της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών. Έπειτα θα μπορέσει να ενσωματώσει τις έννοιες, τις ιδέες και τις ασκήσεις στη δική του/της προσέγγιση, η οποία θα βασίζεται σε πραγματική εμπειρία και θα είναι τεχνικά ασφαλής.

■ Το γεγονός ότι η εκπαίδευση είναι βιωματική δεν σημαίνει ότι είναι και θεραπευτική. Ορισμένοι/ορισμένες από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες ενδέχεται να αντιληφθούν επεισόδια βίας στη δική τους ζωή, τα οποία θα χρειαστεί να αντιμετωπίσουν μέσω των δικών τους θεραπευτικών διεργασιών - όχι όμως μέσω της εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση είναι ένας χώρος μάθησης ο οποίος είναι ασφαλής και προστατευτικός, αλλά όχι ένας χώρος θεραπείας. Οι συντονιστές θα πρέπει να το γνωρίζουν και να διασφαλίζουν ότι λαμβάνονται τα απαραίτητα μέτρα.

■ Μια βιωματική προσέγγιση περιλαμβάνει επίσης την εκμάθηση μέσω της πράξης, επομένως η εκπαίδευση πρέπει να ακολουθεί μια πολύ πρακτική προσέγγιση και να περιλαμβάνει ποικίλες ασκήσεις. Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες θα πρέπει να μπορούν να εξερευνούν και να αναπτύσσουν τρόπους μετάδοσης του περιεχομένου της εκπαίδευσης στους/στις μαθητές/μαθήτριές τους, που τους έρχονται με φυσικό τρόπο.

1.5. ΠΩΣ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΕΙΤΑΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

■ Αυτό το εγχειρίδιο προορίζεται για εκπαιδευτικούς και επαγγελματίες που εργάζονται με παιδιά ηλικίας 3–6 ετών σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα. Παρέχει διαφορετικά είδη περιεχομένου, που συμβαδίζουν με τους διαφορετικούς στόχους.

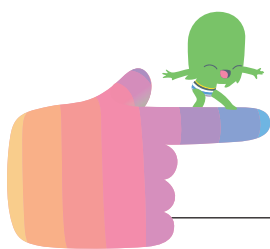
■ Τα **Κεφάλαια 2 και 3** παρέχουν το **θεωρητικό πλαίσιο** για την κατανόηση της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών και τον εντοπισμό της. Αυτά τα κεφάλαια πρέπει να χρησιμοποιούνται ως σημεία αναφοράς σε περίπτωση αμφιβολίας, ιδιαίτερα μετά το τέλος της εκπαίδευσης. Το **Κεφάλαιο 2** ασχολείται με την **έννοια της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών** σε συνδυασμό με ζητήματα όπως η κατάχρηση εξουσίας, η πρόκληση βλάβης και οι νομικές διατάξεις, καθώς και οι μορφές κακοποίησης. Επίσης, προσφέρει μια **επισκόπηση του νομικού υποβάθρου** και του ιστορικού άσκησης πολιτικής, συμπεριλαμβανομένων των υποχρεώσεων των χωρών και των επαγγελματιών που εργάζονται με παιδιά. Το **Κεφάλαιο 3** παρέχει κάποιες **κατευθύνσεις σχετικά με τις συνέπειες της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών** και το πώς μπορεί να εντοπιστεί.

■ Τα επόμενα τρία κεφάλαια καλύπτουν πρακτικές προσεγγίσεις σε διαφορετικά επίπεδα. Το **Κεφάλαιο 4** παρέχει **οδηγίες βήμα-βήμα** σε εκπαιδευόμενους εκπαιδευτικούς σχετικά με το πώς να μιλούν στα παιδιά για τη σεξουαλική κακοποίηση, καθώς και σε άλλους σχετιζόμενους ενήλικες (π.χ. γονείς, σχολική διοίκηση). Πρόκειται για ένα μοντέλο εκπαίδευσης εκπαιδευτών και περιλαμβάνει εργαστήρια που θα βοηθήσουν τους επαγγελματίες να αναπτύξουν τις δεξιότητες και τις γνώσεις προκειμένου να ασχοληθούν με συνεδρίες με παιδιά. Το **Κεφάλαιο 5** προσφέρει δραστηριότητες για την **εκπαίδευση εκπαιδευτών**, μαζί με στόχους, μεθοδολογία, βασικές έννοιες και υλικό. Το **Κεφάλαιο 6** παρέχει δραστηριότητες για εκπαιδευτικούς και άλλους επαγγελματίες, τις οποίες μπορούν να πραγματοποιήσουν με παιδιά, μαζί με στόχους, μεθοδολογία, βασικές έννοιες και υλικό για συνεδρίες σε νηπιαγωγεία και άλλα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα.

■ Το εγχειρίδιο ολοκληρώνεται με έναν **επίλογο** στο **Κεφάλαιο 7**, το οποίο ακολουθούν βιβλιογραφικές αναφορές.

10. Horno, P. (2011), "Training professionals – An essential strategy for eradicating child sexual abuse", in Council of Europe, Protecting children from sexual violence: a comprehensive approach (pp. 143–51), Strasbourg: Council of Europe, διαθέσιμο στο www.coe.int/t/dg3/children/1in5/Source/PublicationSexualViolence/Horno.pdf

2. Τι σημαίνει σεξουαλική κακοποίηση παιδιών;

ΤΟ ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

— Αυτό το κεφάλαιο περιγράφει τις βασικές έννοιες που χρειάζεται να γίνουν κατανοητές κατά την εκπαίδευση για την πρόληψη και τον εντοπισμό της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών από τους/τις εκπαιδευτικούς. Οι αναγνώστες που επιθυμούν να αποκτήσουν περισσότερες πληροφορίες για το συγκεκριμένο θέμα θα πρέπει να ανατρέξουν στη δημοσίευση του Συμβουλίου της Ευρώπης “Protecting children from sexual violence - A comprehensive approach”¹¹, η οποία περιλαμβάνει βιβλιογραφικές αναφορές και έρευνα για τα στοιχεία που παρουσιάζονται σε αυτό το κεφάλαιο.

2.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ

2.1.1. Σύμβαση Lanzarote: ένα διεθνές εργαλείο για τον ορισμό της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών

— Η Σύμβαση Lanzarote¹² είναι μια συνθήκη του Συμβουλίου της Ευρώπης που ασχολείται με διάφορες μορφές σεξουαλικής βίας κατά των παιδιών σε όλους τους τομείς, συμπεριλαμβανομένης της βίας στο σπίτι, την οικογένεια και το σχολείο. Η Σύμβαση Lanzarote ορίζει τη σεξουαλική κακοποίηση ως:

- ▶ «Συμμετοχή σε σεξουαλικές δραστηριότητες με παιδί που, σύμφωνα με τις διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας, δεν έχει συμπληρώσει τη νόμιμη ηλικία για σεξουαλικές δραστηριότητες» (Άρθρο 18.1.α), εκτός αν πρόκειται για «συναινετικές δραστηριότητες μεταξύ ανηλίκων» (άρθρο 18.3).
- ▶ «Συμμετοχή σε συναινετικές σεξουαλικές δραστηριότητες με ένα παιδί, στις οποίες:
 - γίνεται χρήση εξαναγκασμού, πίεσης ή απειλών ή,
 - γίνεται κατάχρηση μιας αναγνωρισμένης θέσης εμπιστοσύνης, εξουσίας ή επιρροής επάνω στο παιδί, συμπεριλαμβανομένων θέσεων εντός της οικογένειας ή,
 - γίνεται κατάχρηση μιας ιδιαίτερα ευάλωτης κατάστασης του παιδιού, κυρίως λόγω ψυχικής ή σωματικής αναπηρίας ή κατάστασης εξάρτησης» (Άρθρο 18.1.β).

— Αυτοί οι ορισμοί καλύπτουν όλες τις σεξουαλικές δραστηριότητες με παιδιά, με εξαίρεση τις «συναινετικές δραστηριότητες μεταξύ ανηλίκων», και τονίζουν τους επιβαρυντικούς παράγοντες του εξαναγκασμού και της χειραγώγησης μέσω θέσεων εξουσίας ή επιρροής, καθώς οι περισσότερες περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών λαμβάνουν χώρα εντός του κύκλου εμπιστοσύνης του παιδιού.

— Σύμφωνα με τη Σύμβαση Lanzarote, θα πρέπει να δοθεί έμφαση στη λήψη «των απαραίτητων νομοθετικών ή άλλων μέτρων για την πρόληψη όλων των μορφών σεξουαλικής εκμετάλλευσης και σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών, και την προστασία των παιδιών» (Άρθρο 4), συμπεριλαμβανομένης της λήψης «των απαραίτητων νομοθετικών ή άλλων μέτρων για την προώθηση της ευαισθητοποίησης στην προστασία και τα δικαιώματα των παιδιών σε άτομα που έχουν τακτικές επαφές με παιδιά στους τομείς της εκπαίδευσης, της υγείας, της κοινωνικής προστασίας, της δικαιοσύνης και της επιβολής του νόμου, και σε τομείς που σχετίζονται με τον αθλητισμό, την κουλτούρα και τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου» (Άρθρο 5.1). Διευκρινίζεται, επίσης, ότι κάθε κράτος «θα διασφαλίζει ότι τα παιδιά, κατά τη διάρκεια της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενημερώνονται για τους κινδύνους της σεξουαλικής εκμετάλλευσης και της σεξουαλικής κακοποίησης, καθώς και για τα μέσα προστασίας τους, τα οποία θα προσαρμόζονται στις εξελισσόμενες ικανότητές τους. Αυτές οι πληροφορίες, οι οποίες παρέχονται σε συνεργασία με τους γονείς, εφόσον απαιτείται, δίνονται σε ένα γενικότερο πλαίσιο πληροφοριών για τη σεξουαλικότητα και δίνουν ιδιαίτερη προσοχή σε καταστάσεις κινδύνου, ιδιαίτερα σε εκείνες που αφορούν στη χρήση νέων τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνιών» (Άρθρο 6). Η εκπαίδευση που περιγράφεται εδώ, με τις δραστηριότητές της για νηπιαγωγούς και τις συνεδρίες της με παιδιά, έχει σχεδιαστεί λαμβάνοντας υπόψη αυτούς τους στόχους.

11. Council of Europe (2010), “Protecting children from sexual violence - A comprehensive approach”, Strasbourg: Council of Europe, διαθέσιμο στο www.coe.int/t/dg3/children/1in5/WhatWeKnow/Publication_en.asp

12. Συμβούλιο της Ευρώπης (2007), Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Προστασία των Παιδιών κατά της Σεξουαλικής Εκμετάλλευσης και Σεξουαλικής Κακοποίησης, Σειρά Ευρωπαϊκών Συνθηκών ETS Αριθ. 201, Συμβούλιο της Ευρώπης, Στρασβούργο, διαθέσιμο στο www.coe.int/en/web/children/convention

■ Το Συμβούλιο της Ευρώπης παράγει υλικό για την πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών από την έναρξη της εκστρατείας του Ένα στα Πέντε ¹³ το 2010. Το εικονογραφημένο βιβλίο Ο/Η Κίκο και το Χέρι, το οποίο παρουσιάζει τον Κανόνα των Εσωρούχων, αποτελεί το σημείο εκκίνησης για τις συνεδρίες με νηπιαγωγούς που περιγράφονται στο Κεφάλαιο 6.

ΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Η Κύπρος συγκαταλέγεται ανάμεσα στα κράτη μέλη που έχουν επισήμως κυρώσει τη Σύμβαση Lanzarote, η οποία και έχει τεθεί σε εφαρμογή από την 1η Ιουνίου 2015. Η Κυπριακή Δημοκρατία έχει, επίσης, ψηφίσει τον «Περί Πρόληψης και Καταπολέμησης της Σεξουαλικής Κακοποίησης και Σεξουαλικής Εκμετάλλευσης Παιδιών και της Παιδικής Πορνογραφίας Νόμο του 2014» Ν.91(Ι)/2014 που αποτελεί, ουσιαστικά, εναρμόνιση της κυπριακής νομοθεσίας με τη Σύμβαση Lanzarote και επικύρωση της Ευρωπαϊκής Οδηγίας 2011 / 93 /ΕΕ. Σκοπός του Νόμου είναι η λήψη μέτρων για την πρόληψη, καταστολή και καταπολέμηση των αδικημάτων της σεξουαλικής κακοποίησης και σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών, της παιδικής πορνογραφίας και της άγρας παιδιών για σεξουαλικούς σκοπούς, καθώς επίσης, η προστασία και στήριξη των θυμάτων, η δημιουργία μηχανισμών ελέγχου και εποπτείας θυμάτων και θυτών και η προώθηση της διεθνούς συνεργασίας για την εφαρμογή των πιο πάνω μέτρων (άρθρο 3).

Με το συγκεκριμένο νομοθετικό πλαίσιο διαμορφώνεται αφενός ένα ισχυρό και ευρύ νομικό πλαίσιο προστασίας των παιδιών με αυξημένες ευθύνες στο Κράτος για πρόληψη και αντιμετώπιση της σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσης παιδιών και αφετέρου, επιβάλλεται, μέσα από τις σχετικές πρόνοιές του, η κινητοποίηση πολλών ομάδων της κοινωνίας των πολιτών για αντιμετώπιση του φαινομένου.

13. Η κεντρική ιστοσελίδα της εκστρατείας είναι διαθέσιμη στο www.coe.int/t/dg3/children/1in5/WhatWeKnow/Publication_en.asp

2.1.2 Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών ως μια μορφή βίας κατά των παιδιών

■ Σύμφωνα με τον ορισμό που χρησιμοποιείται στη μελέτη των Ηνωμένων Εθνών για τη βία κατά των παιδιών¹⁴, βία είναι η σκόπιμη χρήση σωματικής βίας ή δύναμης, υπό μορφή απειλής ή πραγματική, εναντίον ενός παιδιού, από κάποιο άτομο ή ομάδα, η οποία είτε οδηγεί είτε έχει μεγάλη πιθανότητα να οδηγήσει σε πραγματική ή δυνητική βλάβη στην υγεία, την επιβίωση, την ανάπτυξη ή την αξιοπρέπεια του παιδιού.

■ Αντίστοιχα, η βία έχει τρία κύρια στοιχεία, όπως εξετάζεται στη Δραστηριότητα 2 «Τι μας λέει η ευαισθητοποίησή μας για την ιστορία μας»:

- ▶ 1. Πρόκληση βλάβης: Η ενέργεια οδηγεί σε πραγματική ή δυνητική βλάβη στο παιδί.
- ▶ 2. Κατάχρηση εξουσίας: Η ενέργεια δεν συνιστά ατύχημα ή φυσική καταστροφή, αλλά προκαλείται από άτομο που έχει εξουσία επάνω στο παιδί (επειδή αυτό το άτομο έχει την αγάπη του παιδιού, επειδή έχει κάποιου είδους εξουσία επάνω στο παιδί ή επειδή διαθέτει φυσική ή κοινωνική δύναμη, την οποία μπορεί να χρησιμοποιήσει εις βάρος του παιδιού) και το οποίο τη χρησιμοποιεί για να βλάψει το παιδί.
- ▶ 3. Τρόπος: Η βλάβη μπορεί να λάβει πολλές μορφές - σωματική, ψυχολογική ή σεξουαλική - αλλά η βλάβη μπορεί επίσης να προκύψει μέσω αδράνειας, όπως όταν ένα άτομο που είναι υπεύθυνο για την προστασία ενός παιδιού δεν εκτελεί τα καθήκοντά του. Αυτό ονομάζεται αμέλεια.

■ Επειδή η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών αποτελεί οποιαδήποτε ενέργεια: (1) που προκαλεί βλάβη στο παιδί (2) κάνοντας κατάχρηση εξουσίας (3) μέσω της σεξουαλικότητας, αποτελεί μια μορφή βίας. Ωστόσο, ορισμένες διευκρινίσεις είναι καίριες σημασίας:

- ▶ Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών βασίζεται στην κατάχρηση εξουσίας με σκοπό τη χειραγώγηση, την επιβολή και τον εξαναγκασμό των παιδιών σε συγκεκριμένες δραστηριότητες, αλλά η σωματική επιβολή δεν είναι απαραίτητα το κύριο σημείο.
- ▶ Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών τείνει να διαπράττεται από άτομα που έχουν εύκολη πρόσβαση στα παιδιά, από πρόσωπα που τα παιδιά γνωρίζουν, σέβονται και, ακόμα και αγαπούν, και που χρησιμοποιούν την επιρροή τους στα παιδιά για να τους επιβάλουν ενέργειες που τα βλάπτουν. Οι περισσότερες περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών (70%-85%) συμβαίνουν εντός του κύκλου εμπιστοσύνης, ο οποίος περιλαμβάνει την οικογένεια, τους/τις εκπαιδευτικούς, τους/τις προπονητές/προπονήτριες και τους/τις φίλους/φίλες.
- ▶ Στη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών η χειραγώγηση μπορεί να είναι άμεση και σκληρή, με τη χρήση απειλών ή σωματικής βίας, αλλά μπορεί επίσης να λειτουργεί κάνοντας το παιδί να αισθάνεται «ιδιαιτερο», «εκλεκτό» ή ακόμα και «ερωτευμένο» και «σε ρομαντική σχέση». Ένα παιδί, στο οποίο κάποιος/κάποια δίνει δώρα και λιχουδιές, εμπλέκεται σε μια τοξική, χειριστική σχέση.
- ▶ Το σημείο-κλειδί που συντηρεί τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών είναι η μυστικότητα, η δέσμευση σιωπής που λαμβάνει ο/η δράστης από το παιδί. Ο/Η δράστης φροντίζει ώστε το παιδί να πιστεύει ότι, αν μιλούσε για την κακοποίηση, είτε κανείς δεν θα το πίστευε είτε θα θεωρούνταν υπεύθυνο για την κακοποίηση – επειδή δεν την απέφυγε ή δεν την σταμάτησε νωρίτερα. Οι ενοχές και η ντροπή του παιδιού διασφαλίζουν ότι η κακοποίηση παραμένει μυστική.
- ▶ Αν η μυστικότητα είναι το κλειδί για τη συντήρηση της κακοποίησης, το κοινωνικό ταμπού γύρω από τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών υποστηρίζει τους/τις δράστες και όχι τα θύματα. Η ιδέα ότι το να μην μιλάμε στα παιδιά για τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών τα προστατεύει από αυτήν είναι λανθασμένη και επιβλαβής, επειδή ισχύει το αντίθετο: το να μιλάμε στα παιδιά για τη συναισθηματική και σεξουαλική διαπαιδαγώγηση μπορεί να βοηθήσει στην πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης, δίνοντας στα παιδιά τα εργαλεία να την αναγνωρίσουν και να ζητήσουν βοήθεια ή τουλάχιστον, να γίνει ευκολότερος ο εντοπισμός της και να καταστεί δυνατή η έγκαιρη και πιο αποτελεσματική παρέμβαση. Αν οι ενήλικες δεν κατανοούν τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών, πολλοί δείκτες εντοπισμού της κακοποίησης μένουν απαρατήρητοι και τα παιδιά θα παραμένουν παγιδευμένα στην κακοποίηση.

2.1.3 Ποιος μπορεί να πέσει θύμα σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών;

■ Όλα τα παιδιά μπορούν να πέσουν θύματα σεξουαλικής κακοποίησης, ακριβώς επειδή είναι παιδιά. Υπάρχουν ορισμένα χαρακτηριστικά του παιδιού ή του κοινωνικού περιβάλλοντός του που μπορεί να λειτουργήσουν είτε ως παράγοντες κινδύνου είτε ως προστατευτικοί παράγοντες. Ο κύριος στόχος της πρόληψης μέσω δραστηριοτήτων είναι η αύξηση των προστατευτικών παραγόντων, έτσι ώστε τα παιδιά να κινδυνεύουν λιγότερο από σεξουαλική κακοποίηση.

14. Pinheiro, P. S. (2006), Rights of the child: note by the Secretary-General. Report of the independent expert for the United Nations study on violence against children, Geneva: United Nations, p. 6, διαθέσιμο στο <https://digitallibrary.un.org/record/584299>

ΠΟΙΟΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΠΕΣΕΙ ΘΥΜΑ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ;

- ▶ **Φύλο:** Η σεξουαλική κακοποίηση συμβαίνει σε παιδιά και των δύο φύλων, ωστόσο είναι συχνότερη στα κορίτσια. Όταν εφαρμόζονται ορθά σχέδια πρόληψης, αυτά αποκαλύπτουν και έναν μεγαλύτερο αριθμό αγοριών που αναγνωρίζονται ως θύματα.
- ▶ **Ηλικία:** Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών συμβαίνει σε παιδιά κάθε ηλικίας, από τη γέννηση έως την ηλικία των 18 ετών. Είναι συχνότερη σε ορισμένες ηλικίες, αλλά ένα παιδί μπορεί να πέσει θύμα σε οποιαδήποτε ηλικία.
- ▶ **Σχέση με τον/την δράστη:** Στις περισσότερες περιπτώσεις (70%-85%), τα παιδιά υφίστανται σεξουαλική κακοποίηση από άτομα που γνωρίζουν, σέβονται και εμπιστεύονται. Αυτό σημαίνει ότι πέφτουν θύματα ανθρώπων που ανήκουν στον κύκλο εμπιστοσύνης τους, οι οποίοι χρησιμοποιούν την εξουσία τους επάνω στα παιδιά για να τα κακοποιήσουν.
- ▶ **Κοινωνική τάξη:** Τα παιδιά που υφίστανται σεξουαλική κακοποίηση προέρχονται από όλες τις κοινωνικές τάξεις και δεν την βιώνουν μόνο όσα παιδιά αντιμετωπίζουν κοινωνικές δυσκολίες. Στην πραγματικότητα, ο κίνδυνος να μην εντοπιστεί η κακοποίηση είναι πολύ υψηλότερος για ένα παιδί από οικογένεια μεσαίας ή ανώτερης τάξης, καθώς οι δείκτες μπορεί εσφαλμένα να αποδοθούν στην προσωπικότητα του παιδιού (π.χ. επιθετικό, καταθλιπτικό ή απομονωμένο) αντί να ερμηνευτούν ως σημάδια συναγερμού.
- ▶ **Κοινωνικές δεξιότητες:** Παρότι η σεξουαλική κακοποίηση συμβαίνει σε παιδιά με διάφορες κοινωνικές δεξιότητες, αυτά που είναι πιο εσωστρεφή ή έχουν χαμηλότερες κοινωνικές δεξιότητες μπορεί να στοχοποιηθούν από τους δράστες, καθώς προβάλλουν λιγότερη αντίσταση. Και πάλι όμως, δεν αποτελεί ευθύνη του παιδιού να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Την ευθύνη της κακοποίησης φέρει πάντα ο/η δράστης.
- ▶ **Στα παιδιά που διατρέχουν υψηλότερο κίνδυνο σεξουαλικής κακοποίησης ανήκουν:**
 - παιδιά που χρειάζονται βοήθεια με βασικές λειτουργίες, αφού η κακοποίηση μπορεί να λάβει χώρα κατά τη διάρκεια δραστηριοτήτων φροντίδας ή να τους επιβληθεί ως αποτέλεσμα των περιορισμών τους, ιδιαίτερα παιδιά κάτω των 6 ετών και παιδιά με αναπηρίες,
 - παιδιά που ανήκουν σε μειονότητες οποιουδήποτε είδους (π.χ. κοινωνικές, εθνοτικές), καθώς αυτές οι διαφορές μπορούν να τύχουν εκμετάλλευσης από τους δράστες ως αιτιολογία για την κακοποίηση,
 - μοναχικά και απομονωμένα παιδιά που μπορεί να είναι νέα σε ένα μέρος, χωρίς επαφή με την ευρύτερη οικογένειά τους, ή απλώς ντροπαλά ή εσωστρεφή, καθώς στο περιβάλλον τους υπάρχουν λιγότεροι ενήλικες που θα μπορούσαν να αποτρέψουν, να εντοπίσουν και να σταματήσουν την κακοποίηση,
 - παιδιά που έχουν υποστεί στο παρελθόν σεξουαλική κακοποίηση, επειδή η βλάβη που προκαλείται από την κακοποίηση εντοπίζεται από άλλους δράστες, οι οποίοι τα αναγνωρίζουν ως πιθανούς στόχους. Ωστόσο, όταν παιδιά που έχουν κακοποιηθεί στο παρελθόν λαμβάνουν υποστήριξη προκειμένου να ξεπεράσουν τις συνέπειές της κακοποίησης, κινδυνεύουν λιγότερο από άλλα παιδιά, επειδή έχουν τις δεξιότητες να εντοπίσουν και να αποφύγουν πιθανές καταστάσεις κακοποίησης.

2.1.4 Ποιος μπορεί να γίνει δράστης σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών;

— Οι κοινωνίες τείνουν να διαμορφώνουν την εικόνα ότι οι δράστες σεξουαλικής κακοποίησης είναι άτομα που δεν ήταν προηγουμένως γνωστά στα παιδιά και που έχουν συγκεκριμένα εξωτερικά χαρακτηριστικά, όπως το να φορούν βρώμικα ρούχα και να βρίσκονται υπό την επήρεια ναρκωτικών ή οινοπνεύματος. Ενώ υπάρχουν τέτοιοι δράστες, αποτελούν τη μειοψηφία. Οι δράστες διαφέρουν πολύ μεταξύ τους και προέρχονται από όλες τις κοινωνικές συνθήκες. Ένα παιδί μπορεί να κακοποιηθεί από ένα άτομο το οποίο σέβεται και αγαπά. Αυτός είναι ο λόγος που τα παιδιά χρειάζεται να μάθουν τα εργαλεία πρόληψης.

ΠΟΙΟΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΔΡΑΣΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ;

ΦΥΛΟ: Οι δράστες είναι συνήθως άνδρες, αλλά υπάρχουν και γυναίκες δράστες, οι οποίες συγκαλύπτουν την κακοποίηση ως φροντίδα ή ως καλοσύνη. Όταν εφαρμόζονται ορθά σχέδια πρόληψης, περισσότερες γυναίκες και κορίτσια αναγνωρίζονται ως δράστες.

ΗΛΙΚΙΑ: Οι δράστες της κακοποίησης μπορεί να είναι ενήλικες όλων των ηλικιών, αλλά σε περίπου 30% των περιπτώσεων είναι άλλα παιδιά, κάποιες φορές μεγαλύτερα (έφηβοι), κάποιες φορές ίδιας ηλικίας (συνομήλικοι) και σε ελάχιστες περιπτώσεις μικρότερα από το θύμα.

ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΘΥΜΑ: Οι περισσότεροι/περισσότερες δράστες επιδιώκουν να κατακτήσουν μια θέση εμπιστοσύνης ή εξουσίας σε σχέση με το παιδί, έτσι ώστε να μπορούν να το χειραγωγήσουν ή να το εξαναγκάσουν σε κακοποίηση και στη συνέχεια να φροντίσουν να την αποσιωπήσει. Οι περισσότεροι/περισσότερες ενήλικοι δράστες θα προσπαθήσουν να αποκτήσουν μία κοινωνική θέση που να διευκολύνει την πρόσβαση σε παιδιά, ως εκπαιδευτικοί, προπονητές/προπονήτριες αθλημάτων ή επαγγελματίες δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου, ή ενδέχεται να στοχεύσουν προς κακοποίηση παιδιά που είναι μέλη της οικογένειάς τους.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΑΞΗ: Οι δράστες μπορεί να ανήκουν σε όλες τις κοινωνικές τάξεις. Οι εύποροι/εύπορες δράστες μπορεί να διαθέτουν καλύτερα μέσα για να αποκρύψουν και να ελέγξουν την κακοποίηση.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ: Η πλειοψηφία των δραστών διαθέτει πολύ υψηλές κοινωνικές δεξιότητες, είναι άτομα ευφυή, ενώ έχουν μια πολύ καλή κοινωνική εικόνα, ιδιαίτερα μεταξύ ενηλίκων. Μπορεί να είναι ελκυστικοί/ελκυστικές, να έχουν πολλούς φίλους/φίλες και να κάνουν μία φαινομενικά «κανονική» ζωή, έχοντας σύζυγο και παιδιά. Πολλοί δράστες ξεκινούν σιγά-σιγά δοκιμάζοντας την προστασία του παιδιού. Αν το παιδί ξέρει πώς να πει «Όχι!» και από ποιον να ζητήσει βοήθεια, ο/η δράστης θα το αποφύγει και θα αναζητήσει άλλα θύματα. Η συντριπτική πλειοψηφία των δραστών έχει πλήρη επίγνωση της σοβαρότητας της κακοποίησης, γι' αυτό και την αποκρύπτει. Βασική εξαίρεση αποτελούν τα παιδιά που μπορεί να έχουν υποστεί τα ίδια κακοποίηση και που θεωρούν ότι η κακοποίηση είναι κάτι φυσιολογικό. Ακόμα και σε τέτοιες περιπτώσεις όμως, τα παιδιά γνωρίζουν ότι κάνουν κάτι που κάνει τα άλλα παιδιά να αισθάνονται άσχημα.

2.2. ΜΟΡΦΕΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ

— Η σεξουαλική βία κατά των παιδιών μπορεί να λάβει πολλές μορφές και υπάρχουν διαφορετικοί όροι για καθεμία από αυτές. Για λόγους σαφήνειας και για να είναι πιο χρήσιμο σε εκπαιδευτικούς και άλλους επαγγελματίες στον χώρο της εκπαίδευσης, αυτό το εγχειρίδιο κατατάσσει τις διάφορες μορφές σεξουαλικής βίας κατά των παιδιών σε τρεις κύριες κατηγορίες: σεξουαλική κακοποίηση παιδιών, σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών και διαδικτυακή σεξουαλική βία (περιλαμβάνει τόσο τη διαδικτυακή σεξουαλική κακοποίηση όσο και τη διαδικτυακή σεξουαλική εκμετάλλευση).

2.2.1. Μορφές σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών:

— Σεξουαλική κακοποίηση παιδιών αποτελεί οποιαδήποτε ενέργεια βλάπτει κάποιο παιδί μέσω της κατάχρησης εξουσίας στον τομέα της σεξουαλικότητας. Ως εκ τούτου, η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών μπορεί να λάβει πολλές μορφές, όπως για παράδειγμα:

- ▶ ανάρμοστα σχόλια σεξουαλικής φύσης, όπως το πείραγμα ή η ταπείνωση ενός παιδιού για την εξωτερική του εμφάνιση, τα γεννητικά του όργανα ή την ανάπτυξή του, ή σεξουαλικές προτάσεις (ακόμα και σαν αστείο), ηδονισμός – η παρακολούθηση ενός παιδιού που φορά ελάχιστα ή καθόλου ρούχα για προσωπική ευχαρίστηση, όπως για παράδειγμα ενώ κάνει ντους, ντύνεται ή είναι στο μπάνιο,
- ▶ επιδειξιμανία - η επίδειξη από κάποιο άτομο των γεννητικών του οργάνων σε ένα παιδί για προσωπική ευχαρίστηση,
- ▶ φιλία ή χάδια με σεξουαλική χροιά ¹⁵,
- ▶ προβολή πορνογραφίας σε παιδί – η πορνογραφία μπορεί να διαταράξει την υγιή σεξουαλική ανάπτυξη, ιδιαίτερα κατά την πρώιμη παιδική ηλικία, καθώς παρουσιάζει επικίνδυνα μοντέλα και δείχνει επιβλαβείς πρακτικές για τις διαπροσωπικές σχέσεις,

15. Τα παιδιά χρειάζονται υγιή φυσική επαφή για την πλήρη ανάπτυξή τους. Αν έχουν συνηθίσει να δέχονται υγιή φιλία, χάδια, αγκαλιές και γαργαλήματα, θα εντοπίσουν εύκολα το πότε η επαφή έχει σεξουαλική χροιά και είναι επιβλαβής. Αν, όμως, δεν έχουν συνηθίσει να δέχονται στοργή, όλα τα χάδια θα τα κάνουν να αισθάνονται ωραία, ακόμα και αν αυτά είναι σεξουαλικής φύσης

- ▶ λήψη φωτογραφιών ή βιντεοσκόπηση παιδιών που φορούν τα εσώρουχά τους, είναι γυμνά ή σε στάσεις που υποδηλώνουν σεξουαλική δραστηριότητα (συμπεριλαμβανομένων εικόνων που τραβήχτηκαν από άλλα παιδιά ή από εφήβους),
- ▶ τρίψιμο πάνω σε ένα παιδί (στα μέσα μαζικής μεταφοράς, σε πάρτι ή στο σπίτι ή σε άλλους χώρους), άγγιγμα των γεννητικών του οργάνων ή εξαναγκασμός του παιδιού να αγγίζει άλλο άτομο στην περιοχή των γεννητικών οργάνων, αυνανισμός στις διάφορες μορφές του – το να αναγκάζει κάποιος το παιδί να αυνανίζεται μπροστά σε άλλο άτομο, το να προβαίνει άλλο άτομο σε αυνανισμό του παιδιού, ο αναγκασμός του παιδιού να αυνανίζει άλλο άτομο,
- ▶ σεξουαλική επαφή (στοματική, κολπική ή πρωκτική) με ένα παιδί. having (oral, vaginal or anal) sexual intercourse with a child.

■ Όπως γίνεται αντιληπτό, η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών μπορεί να συμβεί με ή χωρίς σωματική επαφή. Η σοβαρότητα της κακοποίησης καθορίζεται από τη σοβαρότητα της βλάβης που προκαλεί. Ένα μικρό παιδί που εκτίθεται σε ακραία πορνογραφία (χωρίς επαφή) μπορεί να υποστεί μεγαλύτερη βλάβη από έναν έφηβο που δέχεται ένα ανεπιθύμητο φιλί (με επαφή) σε ένα πάρτι και μπορεί να το αντιμετωπίσει με την υποστήριξη των φίλων του.

2.2.2. Σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών¹⁶

■ Ενώ η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών (βλ. 2.2.1., σ. 17) είναι συχνή σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, η σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών συμβαίνει με μικρότερη συχνότητα. Ωστόσο, επειδή οι επιπτώσεις της σεξουαλικής εκμετάλλευσης μπορεί να είναι τόσο σοβαρές, οι νηπιαγωγοί πρέπει να διαθέτουν βασικές γνώσεις σχετικά με αυτήν.

■ Σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών είναι η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών που συνεπάγεται οφέλη για άλλο άτομο, οικονομικά ή άλλα (π.χ. αγαθά, ευνοϊκή μεταχείριση ή διαγραφή χρέους). Η σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών απαιτεί την ύπαρξη κάποιου είδους δικτύου, από άτυπα δίκτυα έως εξαιρετικά οργανωμένες εγκληματικές οργανώσεις.

■ Ενώ συνήθως υπάρχουν μόνο δύο ρόλοι στη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών – ο/η δράστης και το θύμα – στη σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών υπάρχουν τρεις βασικοί ρόλοι:

- ▶ **ΘΥΜΑΤΑ:** Μπορεί να είναι παιδιά όλων των ηλικιών. Οι έφηβοι μπορεί να οδηγηθούν στην αποδοχή της σεξουαλικής εκμετάλλευσης από ενήλικες, αλλά και από συνομήλικους που ήδη ανήκουν σε δίκτυα σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Τα θύματα υφίστανται όλες τις συνέπειες της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών και πολλές άλλες επιπτώσεις από την εκμετάλλευση, όπως η απώλεια ελέγχου της ζωής τους, η αντικειμενοποίησή τους, ο υψηλότερος κίνδυνος προβλημάτων υγείας λόγω έκθεσης σε πολλούς δράστες.
- ▶ **ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΤΕΣ:** Είναι οι άνθρωποι που επιτρέπουν την κακοποίηση του παιδιού και που αποκομίζουν όφελος από αυτήν. Μπορεί να υπάρχουν λίγοι ενεργοποιητές (ιδιαίτερα σε άτυπα δίκτυα) ή πολλοί διαφορετικοί ενεργοποιητές (π.χ. εκείνοι που βρίσκουν παιδιά, εκείνοι που τα ελέγχουν, εκείνοι που επικοινωνούν με τους δράστες, εκείνοι που λαμβάνουν τα χρήματα και εκείνοι που δημιουργούν τη δομή της οργάνωσης). Είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι πολλά παιδιά υφίστανται σεξουαλική εκμετάλλευση από τις ίδιες τις οικογένειές τους (π.χ. από γονείς ή συγγενείς) ή εισάγονται σε εγκληματικά δίκτυα από άτομα του κύκλου εμπιστοσύνης τους (π.χ. συντρόφους, εκπαιδευτικούς και προπονητές/προπονήτριες). Ορισμένοι ενεργοποιητές κακοποιούν επίσης παιδιά κατά τη διάρκεια της εκμετάλλευσης ενώ άλλοι όχι, και κάποιοι δεν γνωρίζουν καν τα παιδιά που εκμεταλλεύονται (ιδιαίτερα στις μεγάλες εγκληματικές οργανώσεις). Ενώ οι περισσότεροι δράστες είναι άνδρες, οι ενεργοποιητές μπορεί να είναι και άνδρες και γυναίκες (οι γυναίκες τείνουν να έχουν ευκολότερη πρόσβαση στα παιδιά των δικών τους οικογενειών από μια θέση εμπιστοσύνης).
- ▶ **ΔΡΑΣΤΕΣ:** Είναι άτομα (κυρίως ενήλικοι άνδρες, αλλά και ενήλικες γυναίκες και έφηβοι) που πληρώνουν για τη σεξουαλική κακοποίηση ενός παιδιού. Συνήθως γνωρίζουν πως πρόκειται για έγκλημα (κάποιοι έφηβοι μπορεί να αναγκαστούν να πουν ότι είναι ενήλικες και οι περισσότεροι δράστες δεν το επαληθεύουν), γι' αυτό και το αποκρύπτουν. Χωρίς την οικονομική τους υποστήριξη, τα εγκληματικά δίκτυα δεν θα αφιέρωναν τους πόρους τους στη σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών.

16. Η Σύμβαση Lanzarote ποινικοποιεί τις διάφορες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών. Βλ. Άρθρα 19-23 της Σύμβασης.

ΑΚΡΙΒΕΙΑ ΣΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Η γλώσσα διαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε τα ζητήματα. Στη σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών, η χρήση όρων που μπορεί να είναι παραπλανητικοί ενδέχεται να αθώσει όσους διαπράττουν βία. Γι' αυτό και είναι σημαντική η κατάλληλη χρήση της γλώσσας για τις διάφορες πτυχές της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών. Πολλοί όροι χρειάζεται να εξεταστούν πιο προσεκτικά (και υπάρχουν κάποιες γενικές κατευθυντήριες γραμμές που έχουν ήδη καταρτιστεί¹⁷), αλλά οι κυριότεροι είναι οι ακόλουθοι:

- ▶ Η «σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών» είναι καλύτερος όρος από την «παιδική πορνεία», καθώς μόνο οι ενήλικες μπορούν να συναινέσουν στη δική τους πορνεία. Ακόμα και αν το παιδί ή ο έφηβος διέθεταν τον εαυτό τους για κακοποίηση, δεν έχουν τη νομική ικανότητα ή την ψυχολογική ωριμότητα να το κάνουν, επομένως εκείνοι που προωθούν την κακοποίηση είναι πλήρως υπεύθυνοι γι' αυτή.
- ▶ Το «υλικό (εικόνες, ηχογραφήσεις) σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών» είναι καλύτερος όρος από την «παιδική πορνογραφία», επειδή, όπως και με τη σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών, τα παιδιά δεν μπορούν να δώσουν τη συγκατάθεσή τους για να εμφανιστούν σε πορνογραφικό υλικό. Αυτή η έκφραση υπογραμμίζει επίσης ότι η προβολή φωτογραφιών γυμνών παιδιών ή παιδιών που εξαναγκάζονται σε σεξουαλική αλληλεπίδραση είναι ένας τρόπος συμμετοχής στην κακοποίηση που υφίστανται αυτά τα παιδιά.

■ Ενώ ορισμένα περιστατικά σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών λαμβάνουν χώρα στο στενό τους περιβάλλον (στο σπίτι τους, στο σπίτι ενός συγγενή ή σε καφετέριες της γειτονιάς τους στην πόλη τους) πολλά εγκληματικά δίκτυα λειτουργούν με ταξίδια μεταξύ χωρών.

- ▶ Η «σεξουαλική εκμετάλλευση στο πλαίσιο των ταξιδιών και του τουρισμού» προτιμάται ως όρος από τον «σεξουαλικό τουρισμό». Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο/η δράστης ταξιδεύει προς το θύμα, συνήθως από μια πλούσια χώρα σε μια λιγότερο ανεπτυγμένη περιοχή, όπου οι νόμοι κατά της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών είναι λιγότερο αυστηροί.
- ▶ Εμπορία ανθρώπων για σκοπούς σεξουαλικής εκμετάλλευσης: Το θύμα μεταφέρεται στον/στη δράστη (συνήθως με πλαστά έγγραφα), συνήθως από μια λιγότερο ανεπτυγμένη περιοχή σε μια πιο ανεπτυγμένη χώρα. Η εμπορία ανθρώπων μπορεί να συμβεί εντός μιας χώρας (π.χ. όπου παιδιά μεταφέρονται από επαρχιακές σε αστικές περιοχές). Υπάρχουν και άλλες μορφές εμπορίας ανθρώπων που δεν περιλαμβάνουν απαραίτητα σεξουαλική εκμετάλλευση, όπως η καταναγκαστική εργασία, η καταναγκαστική επαιτεία, οι παράνομες υιοθεσίες ή η εμπορία οργάνων.
- ▶ Σεξουαλική εκμετάλλευση στο πλαίσιο της μετακίνησης ανθρώπων: Τα άτομα που μετακινούνται συχνά προέρχονται από ευάλωτους πληθυσμούς, ιδιαίτερα πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο. Κατά τη διάρκεια των ταξιδιών τους, οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο μπορεί να συναντήσουν εγκληματικά δίκτυα που επιδιώκουν να εκμεταλλευτούν παιδιά, και τα παιδιά συχνά εξαφανίζονται. Επίσης, όταν οι γονείς μεταναστεύουν σε κάποια άλλη περιοχή ή σε μια διαφορετική χώρα, τα παιδιά μπορεί να κινδυνεύουν να γίνουν αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους συγγενείς τους προκειμένου οι ίδιοι να λάβουν «αποζημίωση» για τη φροντίδα τους.

17. Interagency Working Group on Sexual Exploitation of Children and ECPAT (2016), Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual Abuse, Bangkok, διαθέσιμο στο <http://luxembourgguidelines.org>

2.2.3. Διαδικτυακή σεξουαλική κακοποίηση και εκμετάλλευση παιδιών

■ Τα μικρά παιδιά θα πρέπει να επιβλέπονται συνεχώς από κάποιον ενήλικα όταν έχουν πρόσβαση σε επιγραμμικό περιεχόμενο (on line): τα παιδιά προσχολικής ηλικίας δεν θα πρέπει να σερφάρουν μόνο τους στο διαδίκτυο. Η ενήλικη επίβλεψη παιδιών προσχολικής ηλικίας σε δραστηριότητες χρήσης του διαδικτύου περιορίζει την έκθεσή τους σε καταστάσεις σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσης. Με την ευρεία χρήση των έξυπνων τηλεφώνων (smartphones), όμως, τα παιδιά πιθανόν να πέσουν θύματα διαδικτυακής σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσης από ενήλικες, εφήβους, ακόμα και λίγο μεγαλύτερα παιδιά που έχουν αρκετές γνώσεις για να χρησιμοποιήσουν αυτή την τεχνολογία.

■ Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών και η σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών εκτός διαδικτύου, παρόλο που σχετίζονται μεταξύ τους, αποτελούν διαφορετικά φαινόμενα. Στον διαδικτυακό κόσμο τα όρια μεταξύ σεξουαλικής κακοποίησης και σεξουαλικής εκμετάλλευσης είναι ασαφή. Η διαδικτυακή σεξουαλική κακοποίηση παιδιών είναι κακοποίηση που διευκολύνεται από την τεχνολογία πληροφορίας και επικοινωνιών. Στη διαδικτυακή σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών, το στοιχείο της εκμετάλλευσης προστίθεται στη διαδικτυακή σεξουαλική κακοποίηση παιδιών. Σε ορισμένες περιπτώσεις διαδικτυακής κακοποίησης, το υλικό της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών συνεχίζει να χρησιμοποιείται για την εκμετάλλευση του παιδιού, το οποίο εξαναγκάζεται να παρέχει περισσότερο υλικό, ώστε ο/η δράστης να μπορεί να επωφεληθεί από την μετέπειτα πώληση αυτού του υλικού σε άλλους θύτες.

- ▶ Η διαδικτυακή σεξουαλική κακοποίηση και η διαδικτυακή εκμετάλλευση παιδιών έχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, τα οποία πρέπει να γνωρίζουν οι έμπιστοι ενήλικες που οφείλουν να προστατεύουν τα παιδιά του περιβάλλοντός τους:
- ▶ **ΑΝΩΝΥΜΙΑ:** Ενώ οι περισσότεροι σεξουαλικοί παραβάτες εκτός διαδικτύου είναι άτομα που γνωρίζουν καλά τα θύματά τους (π.χ. γονείς, συγγενείς, γείτονες και εκπαιδευτικοί), που χρησιμοποιούν την εξουσία που έχουν επάνω στα παιδιά για να προχωρήσουν σε κακοποίηση, σε διαδικτυακά περιβάλλοντα τα παιδιά εκτίθενται σε πολλούς αγνώστους, άτομα που κρύβονται πίσω από ψευδώνυμα και των οποίων η πραγματική ταυτότητα μπορεί να παραμείνει άγνωστη. Αυτό σημαίνει ότι άτομα από το περιβάλλον του παιδιού (είτε ενήλικες είτε συνομήλικοι) μπορούν να χρησιμοποιήσουν όσα γνωρίζουν για το παιδί στην πραγματική ζωή προκειμένου να το κακοποιήσουν ή να το εκμεταλλευτούν στο διαδίκτυο. Θα είναι δύσκολο να αναγνωριστούν αυτά τα άτομα, κι ακόμα πιο δύσκολο να θεωρηθούν υπεύθυνα για τις πράξεις τους.
- ▶ **ΑΠΟΣΤΑΣΗ:** Ενώ η σεξουαλική κακοποίηση και η εκμετάλλευση παιδιών απαιτούν το παιδί και ο/η δράστης να βρίσκονται στον ίδιο χώρο για να λάβει χώρα η κακοποίηση, η διαδικτυακή σεξουαλική κακοποίηση και εκμετάλλευση μπορούν να λάβουν χώρα με μεγάλες αποστάσεις από άποψη χώρου (ακόμα και μεταξύ διαφορετικών ηπείρων) και χρόνου (το υλικό σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών μπορεί να αποθηκευτεί και να διανέμεται για χρόνια, ακόμα και δεκαετίες).
- ▶ **ΜΟΝΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ:** Η διαδικτυακή κακοποίηση συνήθως καταγράφεται, αποθηκεύεται και διανέμεται, γεγονός που εντείνει την ψυχολογική βλάβη που προκαλείται στο παιδί, το οποίο γνωρίζει ότι το υλικό μπορεί να συνεχίσει να κυκλοφορεί στο διαδίκτυο σε άλλους δράστες για χρόνια μετά το τέλος της κακοποίησης.
- ▶ **ΕΚΒΙΑΣΜΟΣ:** Μόλις ο/η δράστης αποκτήσει το πρώτο υλικό από το παιδί, μπορεί να αρχίσει να το πιέζει για υλικό με πιο ακραίο περιεχόμενο, με αντάλλαγμα να μην μοιραστεί τις εικόνες που ήδη έχει με την οικογένεια, το σχολείο, την αθλητική ομάδα του παιδιού και ούτω καθεξής. Η κατάσταση πολύ γρήγορα κλιμακώνεται και φτάνει εκτός ελέγχου για το παιδί, ενώ οι απειλές του θύτη και το αίσθημα ενοχής του παιδιού κρατούν την κακοποίηση μυστική.
- ▶ **ΣΥΓΚΛΙΣΗ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗΣ ΚΑΙ ΜΗ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ:** Ορισμένοι δράστες διαδικτυακής σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών χειραγωγούν ή εξαναγκάζουν τα παιδιά σε σωματική σεξουαλική κακοποίηση και οργανώνουν συναντήσεις εκτός διαδικτύου που μπορεί να λήξουν άσχημα για τα θύματά τους. Με την ευρεία κατοχή και χρήση έξυπνων τηλεφώνων και υπολογιστών, οι δράστες μπορούν εύκολα να καταγράψουν και να μοιραστούν τις πράξεις κακοποίησης (αφού εξαλείψουν οποιοδήποτε στοιχείο μπορεί να αποκαλύψει την ταυτότητά τους).

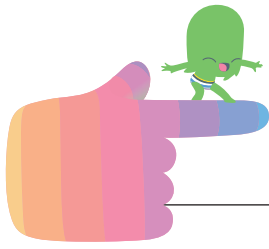
■ Υπάρχουν διάφορες μορφές διαδικτυακής σεξουαλικής εκμετάλλευσης και κακοποίησης παιδιών και εφήβων ¹⁸. Μερικές από τις πιο σημαντικές είναι οι ακόλουθες:

- ▶ Άγρα για σεξουαλικούς σκοπούς: Ενήλικες ή έφηβοι μπορεί να δημιουργήσουν και να αναπτύξουν υποτιθέμενες «σχέσεις αγάπης» με παιδιά και εφήβους, συνήθως χειραγωγώντας τους σε συναντήσεις εκτός διαδικτύου (διά ζώσης), κατά τις οποίες μπορούν να διαπράξουν σεξουαλική κακοποίηση.
- ▶ Συνομιλία σεξουαλικού περιεχομένου: Ενήλικες κυρίως, αλλά και έφηβοι και παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας, μπορεί να αναζητούν συστηματικά παιδιά στο διαδίκτυο (σε παιχνίδια για πολλούς παίκτες ή στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης), για να έχουν συνομιλία μαζί τους. Αυτές οι συνομιλίες περιλαμβάνουν ακατάλληλο σεξουαλικό περιεχόμενο (π.χ. προτάσεις και σεξουαλικές πρακτικές), ακόμα και εικόνες άσεμνου σεξουαλικού περιεχομένου, που μπορεί να είναι πολύ τρομακτικές για ένα παιδί.
- ▶ Ανταλλαγή μηνυμάτων σεξουαλικού περιεχομένου και χρήση ιδιωτικών εικόνων ή ηχογραφήσεων για εκβιασμό και εκδίκηση: Η ανταλλαγή μηνυμάτων σεξουαλικού περιεχομένου συνίσταται στην ανταλλαγή εικόνων, οι οποίες δείχνουν ένα άτομο με λίγα ή καθόλου ρούχα ή σε σεξουαλικές στάσεις, συνήθως μεταξύ συναινούντων συνομηλίκων ατόμων. Ωστόσο, τα συνομηλικά άτομα μπορούν να χρησιμοποιήσουν τέτοιου είδους υλικό για να εκμεταλλευτούν παιδιά και εφήβους, απαιτώντας χρήματα ή σεξ ως αντάλλαγμα έτσι ώστε να μη δημοσιεύσουν το υλικό. Αυτές οι εικόνες μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν από συνομηλίκους ως εργαλείο εκδίκησης.
- ▶ Ζωντανή διαδικτυακή σεξουαλική κακοποίηση και εκμετάλλευση παιδιών: Με την ανάπτυξη του διαδικτύου, οι διαδικτυακοί παραβάτες μπορούν να παρακολουθούν ζωντανά στο διαδίκτυο περιστατικά σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσης. Το ενήλικο άτομο που μεταδίδει την κακοποίηση μπορεί να αναγκάσει ένα παιδί να υπακούσει στα αιτήματα των διαδικτυακών θυτών του, όπως το να βγάλει ένα συγκεκριμένο ρούχο ή να αγγίξει ένα συγκεκριμένο μέρος του σώματός του.

■ Οι γονείς, οι εκπαιδευτικοί και οι επαγγελματίες που εργάζονται με παιδιά χρειάζεται να έχουν μια ξεκάθαρη εικόνα των διαδικτυακών κινδύνων και της πρόληψης:

- ▶ Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών συμβαίνει σε όλες τις ηλικίες, αλλά η διαδικτυακή σεξουαλική κακοποίηση παιδιών απαιτεί το παιδί να είναι σε ηλικία που του επιτρέπει να χρησιμοποιεί τη σχετική τεχνολογία, εκτός αν κάποιος ενήλικας, έφηβος ή μεγαλύτερο παιδί σε ρόλο θύτη είναι μέρος της κακοποίησης και την καταγράφει.
- ▶ Η πρόληψη θα πρέπει να ξεκινά σε όσο το δυνατόν μικρότερη ηλικία, ακόμα και πριν τα παιδιά φτάσουν σε ηλικία που τους επιτρέπει να χρησιμοποιούν μόνο τους έξυπνα τηλέφωνα ή υπολογιστές ταμπλέτες. Όταν τα παιδιά είναι μεγαλύτερα και μπορούν να σερφάρουν στο διαδίκτυο, θα πρέπει να έχουν αρκετές δεξιότητες προκειμένου να εντοπίζουν επιβλαβείς καταστάσεις και να ζητούν βοήθεια.

18. Milovidov, E. (2016), Parenting in the digital age: parental guidance for the online protection of children from sexual exploitation and sexual abuse, Strasbourg: Council of Europe, διαθέσιμο στο <https://rm.coe.int/digital-parenting-/16807670e8>

3. Σημάδια που μένουν απαρατήρητα: ποιες είναι οι συνέπειες της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών και πώς εντοπίζεται;

3.1. ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΝΤΟΠΙΣΜΟ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ

3.1.1. Η εσωτερική σύνδεση των ενηλίκων ως προϋπόθεση για τον εντοπισμό

— Μερικές φορές, ως ενήλικες, γνωρίζουμε ότι κάτι συμβαίνει σε ένα παιδί, αλλά δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε τι ακριβώς είναι αυτό. Αυτός είναι και ο λόγος που είναι τόσο σημαντικό οι επαγγελματίες να είναι κατάλληλα εκπαιδευμένοι: χωρίς τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες, δεν θα εντοπίσουν ότι τα παιδιά κακοποιούνται.

— Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών μπορεί να αναγνωριστεί από τη βλάβη που προκαλεί. Μερικές φορές οι επαγγελματίες αντιλαμβάνονται τη βλάβη - δηλαδή ένα παιδί που συμπεριφέρεται με μη υγιή τρόπο - αλλά δεν γνωρίζουν από πού προέρχεται. Επομένως, το πρώτο βήμα είναι να μάθουμε να αναζητάμε συγκεκριμένους δείκτες. Οι ενήλικες χρειάζεται να κατανοήσουν ότι η εξέταση της βλάβης θα τους προκαλέσει δυσφορία, ακόμα και απελπισία. Μόνο όταν αποδεχτούν αυτά τα δυσάρεστα συναισθήματα και τα χρησιμοποιήσουν για να αναζητήσουν την αιτία θα είναι εντελώς ικανοί να προσφέρουν βοήθεια και υποστήριξη στο παιδί. Ένα ενήλικο άτομο που έχει επίγνωση και συνδέεται με τα συναισθήματά του και τις πεποιθήσεις του σε σχέση με τη διασφάλιση της υγιούς και ασφαλούς παιδικής ηλικίας, αποτελεί προϋπόθεση για τον επιτυχή εντοπισμό της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών και την προστασία των παιδιών. Ένα τέτοιο ενήλικο άτομο, το οποίο μπορεί να διαχειριστεί τον δικό του εσωτερικό κόσμο, θα αποτελέσει πρότυπο για το παιδί, οπότε όσο καλύτερη είναι η εσωτερική του σύνδεση, τόσο καλύτερη θα είναι και η παρέμβαση και η υποστήριξη που μπορεί να προσφέρει στο παιδί, και τόσο καλύτερο θα είναι και το αποτέλεσμα.

— Στην προσπάθειά τους για εσωτερική σύνδεση, οι ενήλικες χρειάζεται να αναγνωρίσουν και να εξετάσουν τα δικά τους στερεότυπα για τη βία γενικότερα και για τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών ειδικότερα. Καθώς αυτά θα εξεταστούν στις Δραστηριότητες 2 και 3, οι επαγγελματίες πρέπει να έχουν ακριβείς γνώσεις σχετικά με τη βία και τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών, να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν κοινά κοινωνικά στερεότυπα και να τα αντιμετωπίζουν σε κάθε περίπτωση. Μόνο επαγγελματίες που γνωρίζουν την πραγματική έκταση αυτών των φαινομένων μπορούν να αντιληφθούν πλήρως τα σημάδια που υποδεικνύουν πιθανά περιστατικά κακοποίησης.

3.1.2. Βασικές πηγές για τον εντοπισμό της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών

— Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών συνήθως συμβαίνει ιδιωτικά. Οι δράστες (είτε είναι ενήλικες, είτε έφηβοι ή άλλα παιδιά) έχουν σχεδόν πάντα πλήρη επίγνωση του πόσο ανάρμοστη είναι η συμπεριφορά τους και τα θύματα συνήθως κυριεύονται από τη χειραγώγηση του δράστη και από τα δικά τους συναισθήματα ενοχής και ανικανότητας. Κάθε μέσο εντοπισμού της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών έχει τις δικές του ιδιαιτερότητες σε σχέση με άλλες μορφές βίας.

- **ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ:** Συνήθως, τα παιδιά δεν γνωρίζουν πώς να μιλήσουν για τη σεξουαλική κακοποίηση και στις περισσότερες περιπτώσεις έχουν μόνο την αίσθηση ότι κάτι δεν πάει καλά, αλλά δεν γνωρίζουν τον λόγο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μπορεί να μιλήσουν για καταστάσεις στις οποίες έχουν κακοποιηθεί σεξουαλικά, χωρίς να έχουν επίγνωση της βαρύτητας αυτού που διηγούνται. Ο κατάλληλος χειρισμός της κατάστασης είναι το σημείο-κλειδί για την υποστήριξη του παιδιού κατά τη διαδικασία αυτή και για να τεθούν σε εφαρμογή όλοι οι μηχανισμοί προστασίας. Ορισμένες βασικές κατευθύνσεις δίνονται στην Ενότητα 3.1.3, «Αποκάλυψη: ενδεδειγμένες και μη ενδεδειγμένες αποκρίσεις».

- ▶ **MARTYRES:** Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών μένει συνήθως καλά κρυμμένη, αλλά μερικές φορές υπάρχει κάποιος (π.χ. ένα άλλο παιδί ή ένας ενήλικας που βρέθηκε απροσδόκητα εκεί), ο οποίος είδε ή άκουσε κάτι που μπορεί να σημάνει συναγερμό. Οι μάρτυρες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με σεβασμό και το περιστατικό πρέπει να παραπέμπεται σε ειδική υπηρεσία παιδικής προστασίας για την κατάλληλη παρέμβαση.
- ▶ **ΔΕΙΚΤΕΣ:** Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα παιδιά θα αποκρύψουν την κακοποίηση, αλλά το σώμα, οι συμπεριφορές και οι κοινωνικές τους σχέσεις θα την αποκαλύψουν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο. Η ενότητα 3.2, «Δείκτες σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών: αναπτυξιακές συνέπειες της βίας», εξετάζει ορισμένα από τα βασικά σημάδια της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών.

ΒΑΣΙΚΗ ΑΠΟΚΡΙΣΗ ΣΕ ΕΙΚΑΖΟΜΕΝΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Με βάση τη νομοθεσία του κράτους, το κάθε άτομο το οποίο γνωρίζει ή έχει πληροφορίες ή έχει βάσιμες υποψίες ότι ένα παιδί πιθανόν να κακοποιείται, τότε έχει υποχρέωση για να κάνει αναφορά στις αρμόδιες αρχές του κράτους, οι οποίες είναι η αστυνομία και οι Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας (ΥΚΕ) του Υφυπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας. Περαιτέρω το κάθε εμπλεκόμενο υπουργείο και η κάθε αρμόδια υπηρεσία έχουν υποχρέωση να εκδώσουν οδηγίες προς τους λειτουργούς τους για τον μηχανισμό αναφοράς των περιστατικών σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών.

Σε ότι αφορά το Υπουργείο Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας, έχει εκδώσει εγχειρίδιο με τίτλο, «Το Εγχειρίδιο του Εκπαιδευτικού για Αναγνώριση και Διαχείριση Περιστατικών Σεξουαλικής Κακοποίησης Παιδιών», 2017, στο οποίο καταγράφεται αναλυτικά πώς να αναγνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί πιθανές ύποπτες συμπεριφορές παιδιών, αναλύοντας τις φυσιολογικές σεξουαλικοποιημένες συμπεριφορές από τις μη αποδεκτές ή τις λεγόμενες επιβλαβείς συμπεριφορές, οι οποίες θα πρέπει να τύχουν διαχείρισης από το σχολείο. Περαιτέρω στο εγχειρίδιο, στο 4ο κεφάλαιο παρουσιάζεται ο μηχανισμός αναφοράς των περιστατικών, για διευκόλυνση των εκπαιδευτικών. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι κατά τον Νοέμβριο του 2021, το συγκεκριμένο κεφάλαιο έχει αναθεωρηθεί από το Υπουργείο, δίνοντας συγκεκριμένες οδηγίες στους εκπαιδευτικούς, ανάλογα με το περιστατικό, πώς να γίνεται η αναφορά στις αρμόδιες αρχές (αρ. εγκυκλίου 13203). Περιληπτικά, οποιοδήποτε άτομο στον χώρο του σχολείου έχει νομική υποχρέωση και ατομική ευθύνη να προωθήσει την αναφορά, τηλεφωνικά στην Ειδική Ανακριτική Ομάδα της Αστυνομίας και γραπτώς και τηλεφωνικώς, στις Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας. Τέλος για καλύτερο συντονισμό, ενημερώνεται και ο Εκπαιδευτικός Ψυχολόγος του σχολείου, ο οποίος λειτουργεί ως σύνδεσμος μεταξύ σχολείου και Σπιτιού του Παιδιού (χώρος επαγγελματικός όπου διερευνώνται όλες οι αναφορές), δίνοντας στήριξη και καθοδήγηση στο σχολείο για διαφύλαξη της αξιοπρέπειας του παιδιού και για συνέχιση της ομαλής φοίτησής του στο σχολείο, με όποιες διευκολύνσεις πιθανόν να χρειάζεται.

3.1.3. Αποκάλυψη: ενδεδειγμένες και μη ενδεδειγμένες αποκρίσεις

Είναι πολύ δύσκολο για ένα παιδί να αποκαλύψει την κακοποίηση. Ο/Η δράστης/ τού έχει πει επανειλημμένα ότι η κακοποίηση πρέπει να παραμείνει μυστική και ότι, αν το παιδί μιλήσει γι' αυτήν, θα του συμβεί κάτι κακό. Πολύ συχνά τα παιδιά δεν γνωρίζουν πώς να μιλήσουν για τη σεξουαλική κακοποίηση. Οι δραστηριότητες για παιδιά που προτείνονται στο Κεφάλαιο 6 «Ο/Η Κίκο και το Χέρι στην τάξη», παρέχουν ένα σημείο εκκίνησης για πολλά παιδιά προκειμένου να αρχίσουν να μιλούν για τη σεξουαλική κακοποίηση και να ζητήσουν βοήθεια. Οι ενήλικες χρειάζεται να γνωρίζουν τις ενδεδειγμένες και μη ενδεδειγμένες αποκρίσεις σε αυτές τις περιπτώσεις, καθώς τα παιδιά συγκεντρώνουν όλο τους το θάρρος για να μιλήσουν ανοιχτά: τους αξίζει αναγνώριση και υποστήριξη. Τα βασικά μηνύματα ενδεδειγμένων και μη ενδεδειγμένων αποκρίσεων παρατίθενται στον ακόλουθο πίνακα ¹⁹.

 ΕΝΔΕΔΕΙΓΜΕΝΕΣ ΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ	ΜΗ ΕΝΔΕΔΕΙΓΜΕΝΕΣ ΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ καθώς και διορθωτικές αποκρίσεις πάνω στις μη ενδεδειγμένες
<p>1. Πιστεύουμε το παιδί ή τον/την έφηβο και βεβαιωνόμαστε ότι γνωρίζει και έχει αντιληφθεί ότι το/τον/την πιστεύουμε</p> <p>Οι δράστες χειραγωγούν τα θύματά τους ώστε να πιστεύουν ότι κανένας δεν πρόκειται να τα πιστέψει αν μιλήσουν για την κακοποίηση. Επομένως, ξεκαθαρίζουμε στο παιδί από την αρχή ότι παίρνουμε στα σοβαρά αυτά που μας λέει.</p> <p>Για παράδειγμα, «Σε ευχαριστώ που με εμπιστεύεσαι και μου λες την αλήθεια. Σε πιστεύω. Είσαι πολύ γενναίο παιδί και κάνεις το σωστό. Λυπάμαι πολύ που σου συνέβη αυτό που σου συνέβη».</p>	<p>Όταν αμφισβητείται η κακοποίηση ή υπάρχει ή δηλώνεται άρνηση για ό,τι συνέβη</p> <p>Αποφεύγουμε ερωτήσεις όπως «Είσαι σίγουρος/σίγουρη ότι έγινε έτσι; Ίσως το παρεξήγησες». Αποφεύγουμε δηλώσεις του τύπου «Αυτό που μου λες δεν είναι δυνατόν να συμβαίνει - το φαντάζεσαι».</p>
<p>2. Εστιάζουμε στην ευθύνη του/της δράστη</p> <p>Τα παιδιά θύματα σεξουαλικής κακοποίησης αισθάνονται πολλές ενοχές και ντροπή. Ως εκ τούτου, οφείλουμε να επιμένουμε ότι σε καμία περίπτωση δεν ευθύνονται τα ίδια για την κακοποίηση.</p> <p>Για παράδειγμα, «Δεν φταις εσύ. Αν κάποιος άτομο σου κάνει κακό και σε κάνει να νιώθεις άσχημα, ο ίδιος άνθρωπος ευθύνεται γι' αυτό και ο ίδιος άνθρωπος θα έπρεπε να νιώθει άσχημα. Όχι εσύ. Εσύ δεν φταις γι' αυτό που σου έχει συμβεί. Το άτομο που σε έκανε να νιώσεις άσχημα γνώριζε ότι έκανε κάτι επιβλαβές, κάτι λανθασμένο. Δεν έχεις κάνει τίποτα για το οποίο να ντρέπεσαι».</p>	<p>Όταν το παιδί ή ο/η έφηβος κατηγορείται ή αφήνεται να αιωρείται μια υπόνοια ευθύνης του ίδιου του θύματος για την κακοποίηση</p> <p>Η ενδεδειγμένη απόκριση προϋποθέτει ότι αποφεύγουμε ερωτήσεις όπως «Γιατί τον άφησες να σου το κάνει αυτό»; «Γιατί δεν έφυγες»; «Γιατί δεν είπες όχι»; «Γιατί δεν μίλησες νωρίτερα γι' αυτό»;</p>
<p>3. Παραμένουμε ήρεμοι</p> <p>Το παιδί ή ο έφηβος μπορεί να καταρρεύσει συναισθηματικά κατά την αποκάλυψη της σεξουαλικής κακοποίησης και χρειάζεται ο/η έμπιστος/έμπιστη ενήλικας να παραμείνει ήρεμος/ήρεμη και να το καθησυχάσει.</p> <p>Για παράδειγμα, «Αυτό που βίωσες, ήταν πολύ δύσκολο και είμαι εδώ για να σε ακούσω και να σε στηρίξω. Μπορείς να μου μιλήσεις αν θέλεις. Υπάρχει κάτι άλλο που θα ήθελες να μου πεις;»</p>	<p>Όταν αντιδρούμε με ανησυχία και εκφράζουμε τη δυσφορία μας</p> <p>Μια κατάσταση αποκάλυψης είναι πολύ δύσκολη και περίπλοκη για ένα παιδί ή έναν/μια έφηβο. Το να επωμίζεται το παιδί, έφηβος/έφηβη θύμα την ευθύνη καθησυχασμού του έμπιστου ενήλικα είναι άστοχο. Οι ενήλικες θα πρέπει να βρουν τον δικό τους χώρο και τους δικούς τους ανθρώπους με τους οποίους θα επικοινωνήσουν για να διαχειριστούν τα δικά τους συναισθήματα. Αυτό δεν θα πρέπει να συμβεί με το παιδί ή τον/την έφηβο που αποκαλύπτει περιστατικό κακοποίησής του/της.</p>

19. Ο πίνακας αναπαράγεται από Romeo, FJ, & Horno, P. (2018), Materials for the campaign "El abuso sexual infantil queda fuera de juego" ("Child Sexual Abuse Stays Offside") for the prevention and detection of child sexual abuse in sports, Madrid: Consejo Superior de Deportes, English version by V. Kennedy & F. J. Romeo, διαθέσιμο στο www.espiralesci.es/materials-for-the-campaign-child-sexual-abuse-stays-offside-prevention-and-detection-of-child-sexual-abuse-in-sports.

4. Εστιάζουμε την προσοχή σε μια πιθανή λύση, μια διέξοδο

Το παιδί ή ο/η έφηβος που αποκαλύπτει μια κατάσταση κακοποίησης χρειάζεται συναισθηματική συνοχή κατά τα πρώτα λεπτά, αλλά και μια θετική και ρεαλιστική απόκριση στην κατάσταση. Κάθε παρέμβαση θα είναι διαφορετική ανάλογα με το περιστατικό, αλλά θα πρέπει να εξηγήσουμε στο παιδί ή τον/την έφηβο ποια θα είναι τα επόμενα βήματα τόσο του παιδιού/εφήβου θύματος όσο και του έμπιστου ενήλικα, ώστε να μπορέσει το θύμα να ανακτήσει τον έλεγχο της ζωής του και να είναι ασφαλές.

Για παράδειγμα, «Ήταν πολύ γενναίο εκ μέρους σου να μου μιλήσεις γι' αυτό που βίωσες και θα κάνουμε ό,τι είναι δυνατόν για να βεβαιωθούμε ότι αυτό δεν θα σου συμβεί ξανά. Νομίζω ότι τώρα χρειάζεται να μιλήσουμε στον Α και τον Β [μέλη της οικογένειας ή του κύκλου υποστήριξης]. Ξεκουράσου τώρα και μετά μπορούμε να δοκιμάσουμε το Χ ή το Ψ [μέτρα άμεσης προστασίας για να μην συμβεί ξανά η κακοποίηση και μέτρα παρέμβασης, δηλαδή να τεθεί σε εφαρμογή το σύστημα προστασίας]. Ποια είναι η γνώμη σου»;

Όταν ο έμπιστος ενήλικας εστιάζει μόνο στη νέα κατάσταση που βιώνει το παιδί ή ο/η έφηβος ως θύμα

Το παιδί ή ο/η έφηβος είναι ένα ολοκληρωμένο άτομο, στο οποίο έχει συμβεί κάτι τρομερό, αλλά υπάρχουν πολλά άλλα πράγματα στη ζωή του που εξισορροπούν την αρνητική εμπειρία της κακοποίησης. Έχοντας υποστεί σεξουαλική κακοποίηση, έχει βιώσει πολύ δυσάρεστες σωματικές εμπειρίες. Ωστόσο, η σωματική επαφή του παιδιού/εφήβου θύματος με τον/την έμπιστο/έμπιστη ενήλικα δεν θα πρέπει να αποφεύγεται επί τούτου. Το παιδί/έφηβος θύμα, στη φάση της αποκάλυψης θα πρέπει να έχει πρόσβαση σε υποστηρικτική σωματική επαφή από τον/την έμπιστο ενήλικα. Χάδια, αγκαλιές και φιλιά είναι έκφραση αγάπης και στήριξης που πιθανόν το παιδί θύμα να χρειάζεται με τους δικούς του όρους.

Όταν υπερπροστατεύεται το παιδί ή ο/η έφηβος θύμα και περιορίζονται οι συνηθισμένες δραστηριότητές του/της

Είναι αναμενόμενο να είμαστε προσεκτικοί στην αρχή, αλλά το παιδί ή ο/η έφηβος χρειάζεται να ανακτήσει την εμπιστοσύνη στις ικανότητές του/της και στους άλλους ανθρώπους. Δεν θα πρέπει να εκτίθεται σε νέους κινδύνους, αλλά ούτε και να περιορίζεται η κανονική του/της ζωή.

Όταν ο/η έμπιστος ενήλικας υπόσχεται στο παιδί ή έφηβο θύμα κάτι που δεν μπορεί να γίνει

Πριν από μια αποκάλυψη, είμαστε κατάλληλα προετοιμασμένοι ώστε να μην δεσμευτούμε για κάτι που δεν μπορεί να γίνει. Το παιδί ή ο/η έφηβος έχει ήδη υποφέρει πολύ σε ό,τι αφορά την ικανότητά του/της να εμπιστεύεται τους άλλους. Επομένως, δεν πρέπει να δημιουργούμε προσδοκίες στις οποίες δεν μπορούμε να ανταποκριθούμε με συνέπεια. Θα πρέπει να αποφεύγουμε προτάσεις όπως «Θα το διορθώσουμε» ή «Όλα θα πάνε καλά», επειδή αυτά τα πράγματα είναι πέρα από τον πραγματικό έλεγχο του ενήλικα (μερικές φορές τα πράγματα δεν διορθώνονται ή δεν έχουν καλή έκβαση). Οι δεσμεύσεις πρέπει να είναι σαφείς και ρεαλιστικές, όπως για παράδειγμα «Θα μείνω μαζί σου μέχρι να μιλήσουμε στην οικογένειά σου» ή «Ο Α, ο Β και εγώ θα είμαστε στη διάθεσή σου όποτε θελήσεις να μιλήσουμε περισσότερο, εντάξει»;

3.2. ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΒΙΑΣ: ΔΕΙΚΤΕΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ

■ Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών συμβαίνει με πολύ διαφορετικούς τρόπους και μπορεί να επηρεάσει τα παιδιά θύματα πολύ διαφορετικά. Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που επιδρούν στο πώς συγκεκριμένες πράξεις σεξουαλικής κακοποίησης επηρεάζουν το παιδί: η ηλικία του παιδιού, η μορφή της κακοποίησης, η διάρκεια της κακοποίησης, η σχέση με τον/τη δράστη, η υποστήριξη από το περιβάλλον και άλλα. Τα παιδιά είναι πιθανόν να φανερώσουν συναισθηματικό πόνο, ο οποίος μπορεί να έχει άλλες αιτίες: η θλίψη μπορεί να προκληθεί από μια απώλεια, όπως ο θάνατος της γιαγιάς τους, ο θυμός μπορεί να προκύψει από μια τεταμένη κατάσταση στο σπίτι που σχετίζεται με το διαζύγιο των γονιών τους και η επιθετικότητα μπορεί να σχετίζεται με την κοινωνική κατάσταση στη γειτονιά τους. Ωστόσο, όταν ένα παιδί εμφανίζει πολλούς δείκτες σε διαφορετικούς τομείς, αυτό θα πρέπει να κρούει τον κώδωνα του κινδύνου για να αξιολογηθεί το αν υφίσταται σεξουαλική κακοποίηση. Παρ' όλα αυτά, οι επιπτώσεις της σεξουαλικής κακοποίησης, ιδιαίτερα σε πολύ μικρά παιδιά, μπορεί να παραμείνουν λανθάνουσες μέχρι αυτά να φτάσουν στην εφηβεία, όταν πια θα κατανοήσουν τις επιπτώσεις της και θα μπορέσουν να μιλήσουν για τη σεξουαλικότητά τους.

■ Όπου υπάρχει οποιοσδήποτε λόγος υποψίας, οι έμπιστοι ενήλικες έχουν την ευθύνη να κοινοποιούν τους δείκτες ή τις ενδείξεις που τους ανησυχούν σε εξειδικευμένες υπηρεσίες παιδικής προστασίας, οι οποίες θα λάβουν μέτρα για τη διερεύνηση της κατάστασης. Δεν αποτελεί ευθύνη του έμπιστου ενήλικα να διερευνήσει ή να αποδείξει ότι το παιδί έχει υποστεί σεξουαλική κακοποίηση. Όσο λιγότερα ρωτάει ο/η ενήλικας (π.χ. εκπαιδευτικός ή γυμναστής/γυμνάστρια), τόσο καλύτερα θα είναι τα πράγματα για το παιδί και για τη διαδικασία που εφαρμόζουν οι εξειδικευμένες υπηρεσίες παιδικής προστασίας. Οι έμπιστοι ενήλικες οφείλουν να ακούσουν τα παιδιά να μιλούν για την κακοποίησή τους, αλλά θα πρέπει να αποφύγουν να κάνουν περαιτέρω ερωτήσεις, εκτός του «Πώς αισθάνεσαι σήμερα;» και του «Υπάρχει κάτι που μπορώ να κάνω για σένα;»

3.2.1. Σωματικοί δείκτες

■ Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών συχνά δεν έχει σωματικές συνέπειες που να μπορούν να λειτουργήσουν ως δείκτες. Μπορεί να συνίσταται σε ανάρμοστο και επιβλαβές άγγιγμα (από το άτομο που επιτίθεται στο παιδί ή από το παιδί που εξαναγκάζεται να αγγίξει το άτομο που του επιτίθεται), το οποίο δεν αφήνει σωματικά ίχνη. Επίσης, υπάρχουν μορφές κακοποίησης που δεν περιλαμβάνουν καθόλου επαφή. Παρ' όλα αυτά, η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών προκαλεί βλάβη σε πολλά άλλα επίπεδα. Οι δάσκαλοι δεν διαθέτουν την τεχνική ή νομική κατάρτιση για να εξετάσουν τα σώματα των παιδιών. Ωστόσο, ορισμένοι σωματικοί δείκτες μπορεί να σχετίζονται με τη σεξουαλική κακοποίηση, όπως για παράδειγμα:

- ▶ Σημάδια και εξωτερικές αλλοιώσεις: Σε περιπτώσεις επιθετικότητας, η σεξουαλική βία διαπράττεται με τη χρήση σωματικής βίας που μπορεί να αφήσει σημάδια όπως μώλωπες, αιμορραγία και άλλους ορατούς δείκτες επάνω στο δέρμα.
- ▶ Δυσκολίες στο περπάτημα ή το κάθισμα σε ορισμένες περιπτώσεις: Η διείδυση μπορεί να τραυματίσει τα γεννητικά όργανα ή τον πρωκτό ή οι μολύνσεις γύρω από τα γεννητικά όργανα μπορεί να είναι επώδυνες.

■ Υπάρχουν και άλλοι δείκτες που μόνο οι επαγγελματίες υγείας μπορούν να αναγνωρίσουν. Ωστόσο, αν οι εκπαιδευτικοί και οι διευθυντές/διευθύντριες σχολείων ενημερωθούν σχετικά με αυτούς τους δείκτες, μπορούν να ειδοποιήσουν τις αρχές λόγω υποψιών για σεξουαλική κακοποίηση παιδιών και να τις αναφέρουν.

- ▶ Ερεθισμός ή εσωτερικές αλλοιώσεις στα γεννητικά όργανα και την περιοχή γύρω από αυτά: Πριν από την εφηβεία, τα γεννητικά όργανα δεν είναι προετοιμασμένα για πλήρη σεξουαλική επαφή, επομένως η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών μπορεί να προκαλέσει κάποιο ερεθισμό ή εσωτερικές αλλοιώσεις μέσα ή γύρω από αυτά. Το καταναγκαστικό σεξ μπορεί επίσης να προκαλέσει αλλοιώσεις σε οποιαδήποτε ηλικία.
- ▶ Μολύνσεις στα γεννητικά όργανα και την περιοχή γύρω από αυτά: Μπορεί να υπάρχουν πολλοί λόγοι για μολύνσεις και άλλες ασθένειες (από κακή υγιεινή έως μετάδοση από δημόσια τουαλέτα), αλλά θα πρέπει πάντα να υπάρχει αφύπνιση ως προς αυτές, ιδιαίτερα όταν δεν εξαφανίζονται μετά από αγωγή.
- ▶ Σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα (ΣΜΝ): Παρότι μπορούν να μεταδοθούν και με άλλους τρόπους παρά την ονομασία τους (π.χ. κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, κατά τον τοκετό ή ως αποτέλεσμα κακής υγιεινής ή κοινών ρούχων), τα ΣΜΝ σε παιδιά αποτελούν ισχυρό δείκτη πιθανής σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών.
- ▶ Εγκυμοσύνη στην εφηβεία: Στην εφηβεία τα κορίτσια μπορούν να μείνουν έγκυες, ακόμα και όταν δεν έχουν ακόμη φτάσει σε πλήρη ανάπτυξη, και αυτό μπορεί να συνεπάγεται υψηλούς κινδύνους για τη μητέρα και το μωρό. Η εγκυμοσύνη στην εφηβεία θα πρέπει να θεωρείται ένας σημαντικός δείκτης πιθανής σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών, ακόμα και όταν το κορίτσι λέει ότι θέλει να γίνει μητέρα του μωρού του αγοριού της, επειδή αυτό μπορεί να είναι αποτέλεσμα χειραγώγησης εκ μέρους του τελευταίου ή πίεσης από το περιβάλλον τους.

3.2.2. Ψυχοσωματικοί δείκτες

■ Τα ψυχοσωματικά συμπτώματα είναι σωματικά ως προς το αποτέλεσμα τους, αλλά έχουν μη σωματικό αίτιο (δηλαδή δεν οφείλονται σε κάποια ασθένεια ή τραυματισμό). Ωστόσο, ο πόνος και οι συνέπειες είναι πραγματικά, επομένως δεν πρέπει να θεωρείται ότι τα παιδιά «προσποιούνται» ή «λένε ψέματα». Μπορεί να εκφράζουν ψυχολογικό πόνο μέσω του σώματος, συνήθως στα όρια των παραμέτρων υγείας.

- ▶ Χρόνιος πόνος ή άλλες ψυχοσωματικές διαταραχές: Παρόλο που τα παιδιά μπορεί περιστασιακά να προσπαθήσουν να αποφύγουν καταστάσεις με μια ψεύτικη αδιαθεσία, είναι σημαντικό να παίρνουμε κάθε κατάσταση σοβαρά. Αν ο πόνος είναι προσποιογός, θα πρέπει το παιδί να μάθει να μην λέει ψέματα για ιατρικά προβλήματα. Αν όμως το παιδί έχει επισκεφτεί έναν/μία υγειονομικό/υγειονομική επαγγελματία και δεν μπορεί να βρεθεί συγκεκριμένη αιτία για το παράπονο και για τον πραγματικό πόνο, τα ψυχοσωματικά συμπτώματα θα πρέπει να θεωρηθούν ως μια πιθανή εξήγηση. Συνήθεις δείκτες σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών είναι ο πόνος στο στομάχι και η ναυτία (το στομάχι εκφράζει αηδία για την κατάσταση) και οι ανεξήγητοι πονοκέφαλοι (ο πόνος που εκφράζει την ψυχική οδύνη της κακοποίησης).
- ▶ Προβλήματα ύπνου: Ο ύπνος είναι καίριας σημασίας στην παιδική και εφηβική ηλικία, καθώς τότε ο εγκέφαλος εμπεδώνει τις γνώσεις, ρυθμίζει τις συναισθηματικές καταστάσεις και το σώμα συνεχίζει να αναπτύσσεται. Ο καλός ύπνος είναι απαραίτητος για την υγιή ανάπτυξη, ενώ η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών μπορεί να επηρεάσει τον ύπνο με διαφορετικούς τρόπους. Οι εφιάλτες διαταράσσουν τον ύπνο και μπορούν να επηρεάσουν αρνητικά το αίσθημα ασφάλειας, όταν περιλαμβάνουν την αναβίωση καταστάσεων κακοποίησης. Ένας ακόμα βασικός δείκτης είναι η απώλεια χρόνου του ύπνου όταν τα παιδιά δυσκολεύονται να κοιμηθούν (αϋπνία), η οποία μπορεί να συνδέεται με φόβο για εφιάλτες ή πραγματική ανησυχία για κακοποίηση κατά τη διάρκεια της νύχτας (τότε συμβαίνει συνήθως η κακοποίηση στο σπίτι). Το άλλο άκρο είναι ο υπερβολικός ύπνος, όταν ο εγκέφαλος μεταβαίνει σε μια προστατευτική λειτουργία που αντιλαμβάνεται ως πολύ επικίνδυνο το να μένει ξύπνιο το παιδί.
- ▶ Εδιατροφικές διαταραχές: Οι υγιεινές διατροφικές συνήθειες είναι επίσης απαραίτητες για την ανάπτυξη στην παιδική και εφηβική ηλικία. Όταν επηρεάζεται η όρεξη, αυτό μπορεί να υποδηλώνει ότι κάτι σοβαρό συμβαίνει σε συναισθηματικό επίπεδο. Και πάλι όμως, οι διατροφικές διαταραχές έχουν να κάνουν με τα άκρα: το να μην τρώει κάποιος αρκετά (ανορεξία) ή το να τρώει υπερβολικά πολύ (ιδιαίτερα η βουλιμία, αλλά και η παχυσαρκία). Παρότι οι διατροφικές διαταραχές μπορεί να οφείλονται σε διάφορες αιτίες, σε πολλές περιπτώσεις υπάρχει ένας ασυνείδητος μηχανισμός στα παιδιά (ή στους εφήβους, στους οποίους τέτοιες διαταραχές είναι πιο συχνές) που προσπαθεί να αποφύγει την κακοποίηση κάνοντας το σώμα του παιδιού «μη επιθυμητό» – «υπερβολικά αδύνατο» (ή, ιδιαίτερα στα κορίτσια, «υπερβολικά μη ανεπτυγμένο») ή «υπερβολικά παχύσαρκο» - για τους θύτες.
- ▶ Διαταραχές απέκκρισης: Η πρώιμη παιδική ηλικία είναι η περίοδος που συνήθως εκδηλώνεται ο έλεγχος απέκκρισης (ούρηση και αφόδευση) και έχει μια συναφή συναισθηματική διάσταση. Όταν η προσωπική ασφάλεια βρίσκεται σε κίνδυνο, ο εν λόγω έλεγχος μπορεί να χαθεί (στην παιδική ηλικία, αλλά και σε οποιαδήποτε ηλικία). Ως εκ τούτου, η ακράτεια ούρων (ενούρηση) και η κένωση κοπράνων σε ακατάλληλα μέρη (εγκόπριση) απαιτούν κάποιου είδους παρέμβαση ώστε να αποκλειστούν άλλες αιτίες, ιδιαίτερα στην περίπτωση που τα παιδιά ήταν σε θέση να ελέγξουν την απέκκριση για κάποιο χρονικό διάστημα και φαίνεται να έχουν επιστρέψει σε προηγούμενο στάδιο (σε ορισμένες περιπτώσεις αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως παλινδρομική συμπεριφορά: βλ. Ενότητα 3.2.5, «Συμπεριφορικοί δείκτες»). Σε άλλες ηλικίες, η επίμονη διάρροια ή δυσκοιλιότητα μπορεί να σχετίζονται με το άγχος που προκαλείται από τη σεξουαλική κακοποίηση. Σε τέτοιες περιπτώσεις, όλες οι πιθανές φυσιολογικές αιτίες χρειάζεται να αποκλειστούν.

3.2.3. Συναισθηματικοί δείκτες

■ Η σεξουαλική κακοποίηση είναι μια πολύ οδυνηρή εμπειρία για ένα παιδί και η χειραγώγησή του από το άτομο που το κακοποιεί μπορεί να προκαλέσει πολλά διαφορετικά συναισθήματα. Τα επίμονα αφόρητα συναισθήματα μπορεί να είναι συναισθηματικοί δείκτες σεξουαλικής κακοποίησης.

- ▶ Ενοχή και ντροπή: Στις περισσότερες περιπτώσεις, ο/η δράστης βεβαιώνεται ότι το παιδί κρατά το μυστικό κατηγορώντας το παιδί για την κακοποίηση (αν και την ευθύνη φέρει πάντα ο θύτης, ο οποίος γνωρίζει ότι σφάλλει και προσπαθεί να το αποκρύψει) ή μέσω άλλων μορφών χειραγώγησης (π.χ. το παιδί μπορεί να αισθάνεται άσχημα που λαμβάνει ειδική μεταχείριση ως αντάλλαγμα τού να κάνει πράγματα που δεν κατανοεί). Τα παιδιά που κατηγορούν τον εαυτό τους συχνά, μπορεί να εκφράζουν ενοχές και ντροπή που σχετίζονται με τη σεξουαλική κακοποίηση.
- ▶ Άγχος, φόβος και υπερβολική ανησυχία: Το παιδί μπορεί να αρχίσει να ανησυχεί για πιθανά μελλοντικά επεισόδια κακοποίησης, ή απλώς για το αν θα ξαναδεί τον θύτη, ή για τις συνέπειες είτε του να κρατήσει

το μυστικό και να συνεχίσει να υφίσταται κακοποίηση είτε του να αποκαλύψει το μυστικό και να μην το πιστέψουν. Αυτή η συναισθηματική δυσφορία μπορεί να μεταφερθεί και σε άλλες δραστηριότητες και καταστάσεις που δεν σχετίζονται με την κακοποίηση (π.χ. σχολικές εξετάσεις, εξόδους, ενασχόληση με αθλήματα).

- ▶ Αποφυγή συγκεκριμένων χώρων, ανθρώπων ή καταστάσεων: Αφότου έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση, ο εγκέφαλος των παιδιών μπορεί να αναπτύξει φόβο για τα ερεθίσματα που συνδέονται με την κακοποίηση ή που τους την υπενθυμίζουν. Αυτά τα ερεθίσματα μπορεί να είναι μέρη (παρόμοια με εκείνα όπου υπέστησαν την κακοποίηση, π.χ. κλειστά δωμάτια), άτομα (προφανώς οι ίδιοι οι επιτιθέμενοι μπορούν να προκαλέσουν αποφυγή, αλλά και άσχετα άτομα που θυμίζουν στο παιδί τον θύτη ή που έχουν προσωπικά χαρακτηριστικά που στο μυαλό του παιδιού τα καθιστά επικίνδυνα) ή καταστάσεις (ειδικά το να είναι μόνα). Σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτές οι προσπάθειες αποφυγής μπορεί να εξελιχθούν σε φοβίες (π.χ. έντονος φόβος για καταστάσεις που από μόνες τους δεν είναι επικίνδυνες).
- ▶ Κατάθλιψη και χαμηλή αυτοεκτίμηση: Όταν τα παιδιά υφίστανται σεξουαλική κακοποίηση, είναι λογικό να αισθάνονται άσχημα με τον εαυτό τους και να έχουν χαμηλές προσδοκίες από τη ζωή και τις ικανότητές τους. Ωστόσο, είναι σημαντικό να υπάρξει διάκριση μεταξύ θλίψης και κατάθλιψης. Η θλίψη είναι ένα υγιές, αν και δυσάρεστο συναίσθημα, που βοηθά κάποιον να διαχειριστεί μια απώλεια ή μια δυσμενή εξέλιξη και επιβραδύνει τον ρυθμό της ζωής του, ώστε μια νέα και μη επιθυμητή κατάσταση να μπορεί να αφομοιωθεί στα συναισθήματά του. Η κατάθλιψη, όμως, ιδιαίτερα στα παιδιά, εμπεριέχει την απώλεια ενδιαφέροντος για ευχάριστες δραστηριότητες, όπως το παιχνίδι ή η συναναστροφή του ατόμου με τους συνομήλικούς του.
- ▶ Θυμός, οργή και επιθετικότητα: Τα παιδιά μπορεί επίσης να εκδηλώσουν την αγανάκτησή τους για την κακοποίηση μέσω θυμού και επιθετικών εκρήξεων, με αντιδράσεις που είναι δυσανάλογες με την κατάσταση κατά την οποία εκφράζεται ο θυμός. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως τρόπος έκφρασης της οργής τους σε οποιοδήποτε περιβάλλον, καθώς δεν έχουν μπορέσει να την εκφράσουν κατά τη διάρκεια της κακοποίησης. Στα παιδιά και τους εφήβους, η αυξημένη ευερεθιστότητα θεωρείται δείκτης κατάθλιψης (βλ. προηγούμενο σχόλιο).
- ▶ Υποταγή: Ως αποτέλεσμα της χειραγώγησης από τον/τη δράστη και σε συσχετισμό με την κατάθλιψη, τα παιδιά μπορεί να γίνουν υποτελή, να μην μπορούν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους ή να ζητήσουν βοήθεια. Αυτό είναι ένα σύμπτωμα, που εμφανίζεται εξαιτίας της κακοποίησης που έχουν υποστεί, για το οποίο τα παιδιά δεν θα πρέπει ποτέ να κατηγορούνται ή να θεωρούνται υπεύθυνα. Η εκδήλωση παθητικότητας και υποταγής είναι η έκφραση μιας πληγής που προσπαθεί να επουλωθεί και να αποκατασταθεί, όχι ένα ελάττωμα που πρέπει να επικριθεί.
- ▶ Προβλήματα με τον συναισθηματικό έλεγχο: Η σεξουαλική κακοποίηση συνεπάγεται ότι το παιδί χάνει τον έλεγχο του σώματός του ως αποτέλεσμα της βίας που διαπράττεται εις βάρος του από τον/τη δράστη. Μία από τις συνέπειες μπορεί να είναι η ανάπτυξη προβλημάτων γύρω από τον συναισθηματικό έλεγχο. Στο ένα άκρο βρίσκεται ο υπερβολικός έλεγχος (παιδιά που χρειάζεται να είναι σίγουρα για κάθε πτυχή του περιβάλλοντός τους ώστε να αισθάνονται ασφαλή και, καθώς αυτός ο στόχος είναι αδύνατος, ζουν σε έναν διαρκή φόβο, σε μια συνεχή προσπάθεια να ελέγξουν όσο το δυνατόν περισσότερες πτυχές του περιβάλλοντός τους μπορούν) και στο άλλο άκρο βρίσκεται η απουσία ελέγχου (παιδιά που δεν μπορούν να ηρεμήσουν ή που δεν μπορούν να διαχειριστούν τα συναισθήματά τους).

3.2.4. Γνωστικοί δείκτες

Ως συνέπεια της δυσχέρειας του εγκεφάλου στην προσπάθεια διαχείρισης των συναισθημάτων που προκαλούνται από την κακοποίηση, οι γνωστικές λειτουργίες του παιδιού μπορεί να επηρεαστούν σοβαρά. Ενώ μπορεί να οφείλεται σε πολλές αιτίες, ο επηρεασμός των γνωστικών διαδικασιών μπορεί να είναι δείκτης σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών.

- ▶ Καθυστερήση γνωστικής ανάπτυξης: Κάθε άτομο διαθέτει διαφορετικές ικανότητες και καθεμία από αυτές έχει το δικαίωμα να φτάσει τις υψηλότερες δυνατότητές της. Ωστόσο, αν ο εγκέφαλος είναι αφοσιωμένος στην αντιμετώπιση της συναισθηματικής αναταραχής που προκαλείται από τη σεξουαλική κακοποίηση, λιγότεροι πόροι θα προσανατολιστούν στη γνωστική του ανάπτυξη. Αυτό σημαίνει ότι τα παιδιά θύματα σεξουαλικής κακοποίησης παρουσιάζουν πολύ συχνά καθυστέρηση στη γνωστική τους ανάπτυξη, η οποία μπορεί να είναι μόνιμη. Αυτό δεν σημαίνει ότι κάθε παιδί που εμφανίζει συμπτώματα γνωστικών προβλημάτων έχει υποστεί κακοποίηση. Επιπλέον, αυτό δεν σημαίνει ότι κάθε παιδί που έχει υποστεί κακοποίηση θα έχει μειωμένη γνωστική λειτουργία, αλλά σε πολλές περιπτώσεις η γνωστική του ανάπτυξη θα είναι πιο αργή από ό,τι θα μπορούσε να είναι χωρίς την κακοποίηση.

- ▶ **Ελλειμματική προσοχή:** Το παιδί που έχει υποστεί κακοποίηση μπορεί να αντιμετωπίζει προβλήματα συγκέντρωσης σε συγκεκριμένες εργασίες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο εγκέφαλος μπορεί να προσπαθεί απλώς να ξεφύγει από μια σκληρή πραγματικότητα που ήταν δύσκολο να διαχειριστεί, αλλά σε άλλες περιπτώσεις ο εγκέφαλος μπορεί να δίνει προσοχή σε πολλά διαφορετικά γεγονότα που θεωρεί συναφή με την επιβίωση: την έκφραση του/της εκπαιδευτικού («Είναι θυμωμένος/θυμωμένη; Θα μπορέσει να με προστατεύσει;»), την κίνηση ενός συμμαθητή («Θα μου επιτεθεί κάποιος εδώ; Γιατί με κοίταξε αυτό το παιδί; Θα καταλάβουν το μυστικό μου;») ή ακόμα και ήχους απέξω («Πέρασε κάποιο αυτοκίνητο πολύ κοντά στο σχολείο; Υπάρχει κάπου κάποιος ύποπτος θόρυβος;»). Το αποτέλεσμα παραμένει ίδιο: το παιδί δεν προσέχει τα πράγματα που θεωρούνται συναφή από τους ενήλικες (μάθημα, οδηγίες, ασκήσεις), κάτι που μπορεί να επηρεάσει τη συμπεριφορά του στην τάξη, στην παιδική χαρά και σε άλλες δραστηριότητες.
- ▶ **Χαμηλές επιδόσεις ή ακόμα και ακαδημαϊκή αποτυχία:** Τα παιδιά που έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση τείνουν να αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα με τις σχολικές τους επιδόσεις ως αποτέλεσμα της καθυστέρησης στη γνωστική λειτουργία και της ελλειμματικής προσοχής του εγκεφάλου, καθώς και συναισθηματικές δυσκολίες υπό τη μορφή κατάθλιψης, άγχους ή εκρήξεων οργής. Αν η σεξουαλική κακοποίηση συμβεί κατά την πρώιμη παιδική ηλικία στο νηπιαγωγείο, η σχολική ενσωμάτωση αυτών των παιδιών και η ακαδημαϊκή τους πρόοδος μπορεί να τεθούν σε κίνδυνο.
- ▶ **Έλλειψη περιέργειας:** Τα υγιή παιδιά είναι περίεργα από τη φύση τους. Μπορεί να είναι περίεργα για πράγματα μη αναμενόμενα, οπότε αν δεν ενδιαφέρονται για το γράψιμο ή το σχολείο, δεν σημαίνει ότι δεν μπορούν να έχουν πάθος για άλλα ενδιαφέροντα, όπως τα αθλήματα, τα παιχνίδια ή τα ζώα. Ωστόσο, όταν τα παιδιά δεν έχουν καθόλου περιέργεια, αυτό μπορεί να σημαίνει ότι ο εγκέφαλός τους εστιάζει σε λειτουργίες όπως το άγχος, η ευερεθιστότητα ή η απελπισία.

3.2.5. Συμπεριφορικοί δείκτες

■ Η σεξουαλική κακοποίηση μπορεί να προκαλέσει τόσο μεγάλη βλάβη σε κάθε επίπεδο, ιδιαίτερα σε σχέση με τα συναισθήματα και τη ρύθμιση του εγκεφάλου, που μία από τις συνέπειές της είναι ο τρόπος με τον οποίο επηρεάζει τη συμπεριφορά. Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα παιδιά εκδηλώνουν τον πόνο τους μέσω αρνητικής και καταστροφικής συμπεριφοράς. Ωστόσο, αυτές οι συμπεριφορές πρέπει να αντιμετωπίζονται όχι μόνο ως κάτι που πρέπει να διορθωθεί, αλλά και ως μια κραυγή βοήθειας, συχνά από παιδιά που δεν έχουν επίγνωση του πόσο υποφέρουν. Επομένως, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε αυτές τις συμπεριφορές ως συμπτώματα και όχι ως προσωπική πρόκληση προς τους ενήλικες.

- ▶ **Παλινδρομική συμπεριφορά:** Ιδιαίτερα στα πρώτα στάδια της κακοποίησης, ο εγκέφαλος του παιδιού μπορεί να προσπαθήσει να επιστρέψει σε μια πιο χαρούμενη εποχή που προηγείται της κακοποίησης, και αυτό μπορεί να οδηγήσει σε παλινδρόμηση συμπεριφοράς, όπως για παράδειγμα το να μιλά σαν μωρό, να χάνει τον έλεγχο απέκκρισης ή να μην μπορεί να κάνει δραστηριότητες τις οποίες είχε προηγουμένως καταφέρει να φέρει εις πέρας.
- ▶ **Δυσκολίες στον αυτοκαθυστασμό και την αυτορρύθμιση:** Τα παιδιά νηπιακής ηλικίας είναι πολύ μικρά και έχουν δυσκολίες στην αυτορρύθμιση. Χρειάζονται την παρουσία ενός ισχυρού και συμπονετικού ενήλικα, ο οποίος θα θέσει όρια στη ζωή τους και θα τους δείξει ζεστασιά προκειμένου να τα ηρεμήσει. Η σεξουαλική κακοποίηση μπορεί να προκαλέσει πολλά συναισθηματικά προβλήματα που καθιστούν την αυτορρύθμιση πιο δύσκολη.
- ▶ **Προβλήματα με τον έλεγχο των παρορμήσεων και δυσκολία με τους κανόνες:** Η έλλειψη αυτορρύθμισης μπορεί επίσης να συνεπάγεται δυσκολία με τη συνέπεια στις πράξεις τους, το οποίο σημαίνει ότι τα παιδιά μπορεί να έχουν προβλήματα στον έλεγχο των παρορμήσεών τους. Αυτό μπορεί να τα δυσκολεύει να ακολουθούν κανόνες, πράγμα που τους δημιουργεί νέα προβλήματα καθώς αμφισβητούν τους κανόνες. Η έντονη σύγκρουση με τους κανόνες υποδηλώνει ότι το παιδί βρίσκεται σε κατάσταση βαθιάς οδύνης. Τέτοιες συμπεριφορές θα πρέπει να αντιμετωπίζονται στον πυρήνα τους, ώστε να μειωθεί η αγωνία του παιδιού και όχι να γίνει απλώς προσπάθεια αλλαγής της συμπεριφοράς του.
- ▶ **Επιθετική συμπεριφορά:** Τα συναισθήματα θυμού και οργής μπορεί να οδηγήσουν σε επιθετική συμπεριφορά εναντίον άλλων ατόμων. Μερικές φορές εκδηλώνεται ως μια γενική επιθετικότητα προς κάθε άτομο, παιδί ή ενήλικα. Σε περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης, τα παιδιά μπορεί ασυνείδητα να επιλέξουν να στοχεύσουν με την επιθετικότητά τους «ασφαλείς ενήλικες», διότι αισθάνονται ότι μπορούν να δείξουν τα συναισθήματά τους χωρίς να δέχονται επιθετικότητα, ενώ το να δείξουν επιθετικότητα εναντίον του/της δράστη θα μπορούσε να τους προκαλέσει περισσότερα προβλήματα.

- ▶ Χρήση και κατάχρηση ναρκωτικών και αλκοόλ: Ενώ η χρήση και κατάχρηση ουσιών είναι σπάνια σε παιδιά νηπιαγωγείου, είναι ένας πολύ συνηθής τρόπος ελέγχου επώδυνων συναισθημάτων στην εφηβεία. Η χρήση και κατάχρηση ουσιών νοείται ως μέσο «αυτοθεραπείας», μια τεχνική τού να καταπνίγει κάποιος τον πόνο του με τη χρήση χημικών ουσιών (ή οποιασδήποτε εθιστικής συμπεριφοράς).
- ▶ Αυτοτραυματικές και αυτοκτονικές συμπεριφορές: Από όλες τις επιθετικές συμπεριφορές, η πιο ανησυχητική είναι ο αυτοτραυματισμός. Ενώ η επιθετικότητα εναντίον άλλων ατόμων είναι ανησυχητική, τουλάχιστον το παιδί εξωτερικεύει τον πόνο του. Όταν η επιθετικότητα εσωτερικεύεται και στρέφεται εναντίον του ίδιου του εαυτού του, το παιδί έχει χάσει κάθε ελπίδα να λάβει εξωτερική υποστήριξη και προσπαθεί να μειώσει τον πόνο του προκαλώντας στον εαυτό του έναν πόνο που μπορεί να ελέγξει, ως τρόπο για να αποκτήσει τον έλεγχο του συναισθηματικού του κόσμου.
- ▶ Παντελής έλλειψη προβλημάτων – το «αόρατο» παιδί ή έφηβος: Όσο τα παιδιά μεγαλώνουν και αναπτύσσονται, πρέπει να κάνουν πολλά λάθη προτού γίνουν υπεύθυνοι ενήλικες. Τα υγιή παιδιά έχουν προβλήματα που συνάδουν με την ηλικία τους και δημιουργούν διάφορα είδη προβλημάτων όσο μεγαλώνουν. Ένα παιδί ή ένας/μία έφηβος που δεν προκαλεί ποτέ κανένα πρόβλημα, που δεν τραβάει την προσοχή με τις πράξεις του και που παραμένει «αόρατο» στους ενήλικες μπορεί να αποτελεί αιτία ανησυχίας, καθώς τα παιδιά που έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση πολύ συχνά προσπαθούν να μην τραβούν την προσοχή επάνω τους, επειδή οι ενήλικες (όπως ο/η δράστης) μπορεί να αποτελέσουν πηγή βίας ή κίνδυνο για πιο δυσάρεστες καταστάσεις (αν εντοπιστεί η κακοποίηση και αν ο/η δράστης πραγματοποιήσει τις απειλές που έχει χρησιμοποιήσει κατά τη διάρκεια της κακοποίησης). Ως εκ τούτου, οι δάσκαλοι χρειάζεται να διασφαλίσουν ότι γνωρίζουν καθέναν/καθεμία από τους/τις μαθητές/ μαθήτριές τους, σε κάποιο βαθμό, ότι μπορούν να αναγνωρίσουν τα παιδιά που αντιμετωπίζουν προβλήματα, τα παιδιά που πιθανόν να κρύβουν θέματα που τα απασχολούν και να προχωρούν με υποστηρικτικές ενέργειες.

3.2.6. Σεξουαλικοί δείκτες

■ Κατά τη διάρκεια των νηπιακών χρόνων, τα παιδιά δοκιμάζουν διαφορετικές πτυχές της σεξουαλικότητας που συνάδουν με την ηλικία τους, συνήθως δημόσια σε κάποιο παιχνίδι: «φιλιούνται στα χείλη», έχουν «κορίτσια συντρόφους» και «αγόρια συντρόφους», κάνουν ακόμα και «γάμους» στην παιδική χαρά. Σε αυτές τις ηλικίες συνήθως ρωτούν για την αναπαραγωγή και τα γεννητικά όργανα. Θα πρέπει να τους δίνονται απλές αλλά ακριβείς πληροφορίες ως απάντηση στις ερωτήσεις τους. Ωστόσο, η σεξουαλική κακοποίηση μπορεί να διαταράξει τη φυσιολογική συναισθηματική και σεξουαλική ανάπτυξη, δημιουργώντας δείκτες που μπορεί να αποτελούν ένδειξη για ενήλικες που γνωρίζουν πώς να τους αναζητήσουν. Και σε αυτήν την περίπτωση όμως, είναι σημαντικό να αναγνωρίζουμε αυτούς τους δείκτες ως συμπτώματα και να προσφέρουμε την απαραίτητη φροντίδα και προσοχή στο παιδί που τους εμφανίζει, ενώ ταυτόχρονα προστατεύουμε άλλα παιδιά από πιθανή κακοποίηση.

- ▶ Ανάρμοστη σεξουαλική συμπεριφορά: Τα παιδιά που έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση μπερδεύονται από τις δικές τους οδυνηρές εμπειρίες, ενώ συχνά υγιείς σεξουαλικές συμπεριφορές, τους είναι άγνωστες. Μπορεί να συμπεριφέρονται με τρόπους που προκαλούν ανησυχία στους ενήλικες, όπως ο ψυχαναγκαστικός ή δημόσιος αυνανισμός ή η στοματογεννητική θωπεία ή το να θεωρούν άλλα παιδιά και άτομα γενικότερα ως σεξουαλικά αντικείμενα. Πρόκειται για συμπεριφορές που δεν μπορεί να έχουν ανακαλύψει μόνα τους, πράγμα που σημαίνει ότι τις έχουν μάθει από ένα μεγαλύτερο παιδί ή έναν ενήλικα.

ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΣΕ ΠΑΙΔΙΑ ΗΛΙΚΙΑΣ 3-6 ΕΤΩΝ	ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΣΕ ΠΑΙΔΙΑ ΗΛΙΚΙΑΣ 3-6 ΕΤΩΝ
<p>Τα παιδιά είναι ολοκληρωμένες ανθρώπινες οντότητες, παρόλο που βρίσκονται σε συνεχή και πολυδιάστατη εξέλιξη σε συνάφεια και με τα στάδια σεξουαλικής ανάπτυξης των παιδιών.</p> <p>Ορισμένες πτυχές της αναμενόμενης/φυσιολογικής σεξουαλικής συμπεριφοράς περιλαμβάνουν:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ ερωτήματα σχετικά με τις ονομασίες των γεννητικών, σεξουαλικών οργάνων, ▶ ερωτήματα σχετικά με τις διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, ανδρών και γυναικών, ▶ ενδιαφέρον για το πώς δημιουργούνται τα μωρά (εγκυμοσύνη, γέννηση), ▶ παιχνίδια στο πλαίσιο του να έχουν «αγόρια συντρόφους» ή «κορίτσια συντρόφους» της ηλικίας τους και να θεωρούν το φίλο ως δημόσια και κανονική συμπεριφορά, εξερεύνηση των γεννητικών τους οργάνων (μόνα τους ή με άλλα παιδιά της ηλικίας τους, παίζοντας τον γιατρό), αρκεί να υπάρχει παιχνιδιάρικο ύφος και να τα απολαμβάνουν όλα τα παιδιά, αυνανισμός ως μέσο σωματικής ευχαρίστησης, αρκεί να γίνεται ιδιωτικά και χωρίς να βλάπτουν τον εαυτό τους. 	<p>Τα παιδιά που έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση μπορεί να παρουσιάσουν κάποιες συμπεριφορές που είναι προβληματικές. Η ενδεδειγμένη απόκριση των ενηλίκων σε ανάρμοστη σεξουαλική συμπεριφορά των παιδιών είναι το να προσεγγίσουν το παιδί με σεβασμό και να προσπαθήσουν να το διδάξουν στοιχειωδώς για σεξουαλικά θέματα και, αν χρειάζεται, να το παραπέμπουν σε έναν ειδικό για περαιτέρω παρέμβαση.</p> <p>Μερικοί ανησυχητικοί δείκτες είναι:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ το να χρησιμοποιούν ακατάλληλες λέξεις για να αναφερθούν σε σεξουαλικά όργανα ή σεξουαλικές δραστηριότητες, ▶ το να παρουσιάζουν ακατάλληλες γνώσεις σεξουαλικών συμπεριφορών (στην ηλικία τους δεν θα πρέπει να είναι σε θέση να γνωρίζουν πώς γίνεται η σεξουαλική επαφή και δεν θα πρέπει να έχουν παρακολουθήσει πορνογραφικό υλικό), ▶ το να λένε ότι έχουν «αγόρια συντρόφους» ή «κορίτσια συντρόφους» πολύ διαφορετικών ηλικιών ή ακόμα και ενήλικες, και το να φιλούν με ανοιχτό το στόμα, ▶ το να εξαναγκάζουν άλλα παιδιά να εξερευνήσουν τα γεννητικά τους όργανα, ιδιαίτερα όταν αυτό τους προκαλεί αναταραχή και δυσφορία, ▶ το να αυνανίζονται ψυχαναγκαστικά, ανεξέλεγκτα ή δημόσια, και το να προκαλούν στον εαυτό τους μώλωπες ή ερεθισμό.

■ Σεξουαλικές επιθέσεις εναντίον άλλων παιδιών ή εφήβων: Τα παιδιά που έχουν βιώσει σεξουαλική κακοποίηση μπορεί να προσπαθήσουν να κακοποιήσουν άλλα παιδιά, μερικές φορές από οργή για όσα έχουν υποφέρει και άλλες φορές επειδή έχουν καταργηθεί τα όρια της σεξουαλικότητάς τους. Αυτός είναι ένας πολύ σοβαρός δείκτης και πρέπει να υπάρξει ενδεδειγμένη έρευνα από ειδικούς σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών για να διασφαλιστεί ότι όλα τα παιδιά που την έχουν βιώσει είναι ασφαλή στο παρόν και το μέλλον. Ορισμένα από αυτά τα συμπτώματα μπορεί να εμφανιστούν πολύ αργότερα, για παράδειγμα κατά την είσοδο στην εφηβεία, στην οποία το νεαρό άτομο μπορεί επίσης να πειραματιστεί με επιθετικότητα εναντίον μικρότερων παιδιών ή συνομηλίκων του.

- ▶ Σεξουαλικές γνώσεις που δεν συνάδουν με την ηλικία: Όταν τα παιδιά κακοποιούνται σεξουαλικά, μαθαίνουν πτυχές του ανθρώπινου σώματος και της σεξουαλικότητας που δεν θα μπορούσαν να γνωρίζουν με κάποιον άλλο τρόπο. Επομένως, είναι σημαντικό τα παιδιά να μάθουν τις σωστές ονομασίες των γεννητικών οργάνων και όλων των μερών του σώματος, επειδή, όσο μιλούν για αυτά, μπορεί να αποκαλύψουν γνώσεις που δεν θα έπρεπε να έχουν, πράγμα που πρέπει να διερευνάται.
- ▶ Επικίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά: Όταν τα παιδιά έχουν χάσει τα εσωτερικά τους όρια σε σχέση με τη σεξουαλικότητα, μπορεί να επιδείξουν επικίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά, διαθέτοντας τον εαυτό τους ως θύμα ή μη φροντίζοντας για την ασφάλεια και την ευημερία τους. Τέτοιες συμπεριφορές από μέρους των παιδιών δεν μπορούν ποτέ να αποτελούν είτε αιτιολόγηση για την κακοποίηση που τους συμβαίνει ή να δημιουργείται η σκέψη στους έμπιστους ενήλικες ότι τα παιδιά μπορεί να προκαλούν σεξουαλικές συνευρέσεις. Αντιθέτως, τέτοιου είδους συμπεριφορές πρέπει να αντιμετωπίζονται πολύ σοβαρά και να παρέχεται προστασία στο παιδί.

3.2.7. Κοινωνικοί και σχεσιακοί δείκτες

■ Η ικανότητα δημιουργίας και διατήρησης υγιών κοινωνικών σχέσεων διακυβεύεται σοβαρά από τη σεξουαλική κακοποίηση, καθώς αυτή συνεπάγεται παραβίαση των προσωπικών ορίων. Καθώς τα παιδιά υφίστανται τις περισσότερες φορές σεξουαλική κακοποίηση στα χέρια ατόμων που ανήκουν στον κύκλο εμπιστοσύνης τους, η χειραγώγησή τους από ένα έμπιστο άτομο υπονομεύει επίσης την ικανότητά τους να εμπιστεύονται ασφαλείς ενήλικες και μπορεί να οδηγήσει σε ακραίες συμπεριφορές, όπως δυσπιστία προς όλους τους ανθρώπους ή ενδοτικότητα σε αγνώστους. Αυτοί οι δείκτες μπορούν να αγνοηθούν και το παιδί να θεωρηθεί «ιδιόρρυθμο», τη στιγμή που σε πολλές περιπτώσεις θα έπρεπε εκδηλώσεις δυσπιστίας ή ενδοτικότητας να αντιμετωπίζονται ως ανησυχητικά μηνύματα.

- ▶ **Δυσκολίες με τα προσωπικά όρια:** Οι άνθρωποι έχουν διαφορετικά επίπεδα επαφής με τους άλλους ανθρώπους ανάλογα με το επίπεδο οικειότητας που υπάρχει μεταξύ τους. Έχουμε μικρή σωματική και συναισθηματική επαφή με ένα άγνωστο άτομο στον δρόμο, μπορεί να σφίξουμε το χέρι ενός συναδέλφου και να κάνουμε ευγενικές ερωτήσεις για την οικογένειά του, μπορεί να αγκαλιάσουμε έναν στενό φίλο και να μοιραστούμε προσωπικά θέματα, φιλάμε τον σύντροφό μας και συνήθως κάνουμε σε αυτόν τις πιο προσωπικές μας αποκαλύψεις. Ωστόσο, τα παιδιά που υφίστανται σεξουαλική κακοποίηση χάνουν την ικανότητα διαχείρισης αυτών των προσωπικών ορίων: μπορεί να είναι υπερβολικά φιλικά και ανοιχτά με άτομα που δεν μπορούν να εμπιστευτούν, υπερβολικά ψυχρά και απόμακρα με άτομα που θα μπορούσαν να γίνουν φίλοι τους ή μπορεί να εισβάλλουν στον προσωπικό χώρο άλλων ατόμων και να θεωρηθούν επιθετικά ή ασεβή. Όλες αυτές οι συμπεριφορές μπορεί να είναι επιβλαβείς για την κοινωνική τους ζωή.
- ▶ **Δυσκολίες με την προσκόλληση και τις στενές σχέσεις:** Ως αποτέλεσμα της έλλειψης κοινωνικών δεξιοτήτων, οι οποίες έχουν πληγεί ή μπλοκαριστεί από τη χειραγώγηση κατά την κακοποίηση, τα παιδιά που έχουν υποστεί κακοποίηση μπορεί να δυσκολεύονται πολύ να δημιουργήσουν υγιείς στενές σχέσεις, ακόμα και με τις φιγούρες προσκόλλησής τους (είτε επειδή συμμετείχαν στην κακοποίηση είτε επειδή δεν μπόρεσαν να την αντιληφθούν νωρίτερα).
- ▶ **Κοινωνική απομόνωση:** Η κοινωνική απομόνωση, η οποία σχετίζεται με όλους τους προηγούμενους κοινωνικούς δείκτες, αποτελεί λογική συνέπεια της έλλειψης εμπιστοσύνης στους ανθρώπους και των ανεπαρκών κοινωνικών δεξιοτήτων. Ωστόσο, υπάρχει και μία άλλη πτυχή αυτού του δείκτη: οι δράστες συνήθως προσπαθούν να απομονώσουν τα θύματά τους για να είναι βέβαιοι ότι κανένας δεν θα τα πιστέψει και ότι παραμένουν εγκλωβισμένα στην κακοποίησή τους. Σε πολλές περιπτώσεις, οι δράστες παρουσιάζουν τον εαυτό τους ως το μόνο άτομο που φροντίζει το παιδί, δημιουργώντας μια επιβλαβή σύγχυση στο μυαλό του παιδιού μεταξύ «φροντίδας» και «κακοποίησης». Οι νηπιαγωγοί πρέπει να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή σε απομονωμένα παιδιά (π.χ. εκείνα που είναι καινούρια στο σχολείο, εκείνα που δεν είναι κοινωνικά ενεργά, εκείνα που δεν έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους), καθώς μπορούν πολύ εύκολα να πέσουν θύματα διαφορετικών μορφών κακοποίησης (συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής κακοποίησης), αν δεν την υφίστανται ήδη.
- ▶ **Επανάληψη μοτίβων βίας, συμπεριλαμβανομένης της επαναθυματοποίησης:** Τα παιδιά που μεγαλώνουν μέσα σε καταστάσεις κακοποίησης μπορούν να εσωτερικεύσουν πρότυπα βίας και να νομίζουν ότι αυτός είναι ο τρόπος να συναναστρέφεται άλλα άτομα, καθώς δεν έχουν άλλα πρότυπα σχέσεων. Ωστόσο, η ιδέα αυτή γίνεται συχνά αντιληπτή σε περιπτώσεις παιδιών (ιδιαίτερα αγοριών) που έχουν υποστεί κακοποίηση και γίνονται τα ίδια δράστες, παρόλο που αυτό συμβαίνει μόνο σε ένα μικρό ποσοστό των περιπτώσεων. Πολλά παιδιά θα επαναλάβουν τον ρόλο του θύματος, πέφτοντας θύματα σε άλλους τομείς της ζωής τους. Ωστόσο, τα παιδιά που έχουν υποστεί κακοποίηση και μιλούν για αυτήν μπορούν να απελευθερωθούν από τις επιπτώσεις της και να γίνουν ενήλικες που είναι πολύ ασφαλείς για τα παιδιά. Όταν τα παιδιά δεν μπορούν να μιλήσουν για την κακοποίηση, κινδυνεύουν να υποφέρουν περισσότερο από τις επιπτώσεις της. Αυτός είναι και ο λόγος που είναι σημαντικό να εστιάσει η πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών στη συναισθηματική και σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, ώστε να διασφαλιστεί ότι κάθε παιδί μπορεί να βρει τα λόγια για να μιλήσει για αυτήν και να ζητήσει βοήθεια.
- ▶ **Αντικοινωνική συμπεριφορά:** Η συναισθηματική δυσφορία και η έλλειψη θετικών κοινωνικών σχέσεων μπορεί να οδηγήσουν τα παιδιά που έχουν κακοποιηθεί στην παραβίαση κοινωνικών κανόνων και την εξωτερίκευση της σύγκρουσής τους μέσω αντικοινωνικών συμπεριφορών, όπως είναι η καταστροφή δημόσιας περιουσίας ή η αναζήτηση αφορμής για καβγά. Αυτά είναι συμπτώματα πολύ έντονου πόνου και θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως τέτοια και όχι να θεωρούνται απλά κακές συμπεριφορές.

3.3. ΛΗΘΗ ΓΙΑ ΕΠΙΒΙΩΣΗ: Η ΔΙΑΣΧΙΣΗ ΣΤΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ

Ο ανθρώπινος εγκέφαλος έχει διαφορετικούς τρόπους αντιμετώπισης στρεσογόνων καταστάσεων. Η σεξουαλική κακοποίηση μπορεί να προκαλέσει ορισμένες από τις πιο ισχυρές αντιδράσεις. Η πρώτη φυσιολογική αντίδραση στην παραβίαση της ιδιωτικότητας είναι η σύγκρουση. Ωστόσο, τα παιδιά συνήθως δεν κατανοούν την κακοποίηση: αποπροσανατολίζονται λόγω της κακομεταχείρισης και της χειραγώγησης από τον/τη δράστη και δεν αντιτίθενται στην κακοποίηση από φόβο. Η δεύτερη πιθανή αντίδραση είναι η φυγή για την αποφυγή της κατάστασης, αλλά ο/η δράστης συνήθως δημιουργεί ένα πλαίσιο κακοποίησης από το οποίο το παιδί δεν μπορεί να ξεφύγει. Η τρίτη και πιο πρωτόγονη απόκριση είναι να παγώσει, να κλείσει το νευρικό σύστημα, έτσι ώστε να αποκλείσει τη συνείδηση από την κακοποίηση – το σώμα όμως εξακολουθεί να την υφίσταται και να καταγράφει το αποτέλεσμα στο ασυνείδητο. Η διάσχιση είναι ο μηχανισμός που χρησιμοποιείται για τη διαχείριση της υπερφόρτωσης συναισθημάτων τόσο επώδυνων, με αποτέλεσμα το νευρικό σύστημα να μην μπορεί να την αντιμετωπίσει και η συνείδηση να κατακερματίζεται. Ένα μέρος του θα εξακολουθήσει να λειτουργεί, φροντίζοντας για την «κανονική» ζωή, όσο τα άλλα μέρη κουβαλούν τον πόνο κρυφά, προκαλώντας συμπτώματα που το ίδιο το παιδί δεν μπορεί να κατανοήσει. Η διάσχιση μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή μέσω παραδειγμάτων.

Ένα κορίτσι χρειάζεται να εμπιστευτεί τον πατέρα της, ο οποίος την πηγαίνει στο σχολείο κάθε πρωί και παίζει μαζί της το απόγευμα. Όμως ο πατέρας της επίσης την κακοποιεί κατά τη διάρκεια της νύχτας. Τότε το νευρικό της σύστημα χωρίζεται στα δύο: το ένα μέρος πηγαίνει με τον πατέρα της στο σχολείο και το άλλο μέρος – κρυμμένο και ασυνείδητο – φοβάται τον πατέρα της και το μυστικό που αναγκάζεται να κρατήσει. Το συνειδητό μέρος δεν έχει επίγνωση της κακοποίησης, δεν την «θυμάται». Το μέρος που έχει διασχιστεί, όμως, εμφανίζεται υπό τη μορφή επιθετικότητας και παράβασης των κανόνων στο σχολείο. Το κορίτσι απομονώνεται περισσότερο όσο συνεχίζει να υφίσταται την κακοποίηση.

Η μητέρα που μαγειρεύει για όλη την οικογένεια είναι η ίδια μητέρα που μεθάει όταν ο πατέρας ταξιδεύει λόγω δουλειάς και που παίρνει το αγόρι στο κρεβάτι της για να το κακοποιήσει. Ο εγκέφαλος του αγοριού αισθάνεται τόσο υπερφορτωμένος που αποσυνδέει την εμπειρία. Αυτό σημαίνει ότι το αγόρι προφανώς «ξεχνά» την κακοποίηση, αλλά νιώθει συνεχώς λυπημένο, δεν συγκεντρώνεται στο σχολείο και αναπτύσσει φόβο για τις νυχτερινές ώρες.

Ωστόσο η διάσχιση δεν συμβαίνει πάντα, καθώς αποτελεί την τελευταία λύση ενός υπερφορτωμένου νευρικού συστήματος. Όταν τα παιδιά μπορούν να αναγνωρίσουν καταστάσεις που τα κάνουν να αισθάνονται άσχημα και να ζητούν αμέσως βοήθεια, η διάσχιση δεν θα είναι απαραίτητη. Όταν όμως, ένα παιδί υφίσταται σεξουαλική κακοποίηση επανειλημμένα και δεν ξέρει πώς να αντιδράσει ή πώς να ζητήσει βοήθεια, μπορεί να προσφύγει στη διάσχιση ως μηχανισμό αντιμετώπισης. Αυτός είναι και ο λόγος που είναι τόσο σημαντικό να συμμετέχουμε σε δραστηριότητες πρόληψης με παιδιά προκειμένου να μπορέσουν να ζητήσουν βοήθεια το συντομότερο δυνατό, ώστε να μην χρειαστεί να αντιμετωπίσουν αυτές τις σοβαρές συνέπειες.

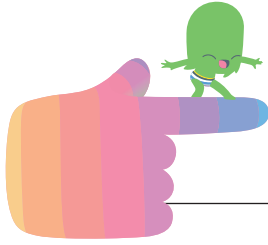
Σε πιο τεχνικό επίπεδο, υπάρχουν τρία είδη διασχιστικών συμπτωμάτων:

- ▶ Αμνησία: Το συνειδητό τμήμα του εγκέφαλου δεν θυμάται γεγονότα, είτε πρόκειται για τα στρεσογόνα γεγονότα της κακοποίησης είτε για άλλα μη συναφή γεγονότα.
- ▶ Αποπροσωποποίηση/αποπραγματοποίηση: Το άτομο έχει την αίσθηση ότι δεν είναι ο εαυτός του, σαν να αιωρείται ή να βρίσκεται εκτός πραγματικότητας. Σε αυτά τα συμπτώματα μπορεί επίσης να περιλαμβάνεται η εντύπωση ότι ο κόσμος είναι αυτός που γίνεται εξωπραγματικός και ασαφής.
- ▶ Κατακερματισμός επίγνωσης: Το μυαλό κατακερματίζεται, με τα εσωτερικά μέρη του να είναι αποσυνδεδεμένα, συνήθως σε ένα μέρος που βοηθάει το παιδί να λειτουργεί στην καθημερινή ζωή και σε άλλα που παραμένουν ασυνείδητα αλλά επηρεάζουν την κανονική λειτουργία, προκαλώντας μη αναμενόμενες συμπεριφορές.

Η διάσχιση είναι ένα σύννηθες φαινόμενο σε παιδιά που έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση, αλλά είναι δύσκολο να αναγνωριστεί και χρειάζονται ειδικά εκπαιδευμένοι επαγγελματίες για να γίνει μια αξιόπιστη διάγνωση. Ωστόσο, ορισμένοι δείκτες διάσχισης θα πρέπει να γεννήσουν υποψίες.

- ▶ Το κενό βλέμμα: Ένα παιδί μπορεί να ονειροπολεί και να σκέφτεται με χαρά πράγματα που του αρέσουν, έχοντας συνήθως ένα χαμόγελο στα χείλη, πράγμα που είναι υγιές. Μπορεί, όμως, να έχει και το κενό βλέμμα που δεν αποκαλύπτει καμία βαθύτερη σκέψη, λες και το παιδί έχει αποκοπεί όχι μόνο από τον εξωτερικό κόσμο, αλλά και από την εσωτερική του υπόσταση. Αυτό μπορεί να αποτελεί σημάδι διάσχισης.

- ▶ Το να μην θυμάται ότι έχει κάνει πράγματα: Οι δάσκαλοι και οι γονείς αναγνωρίζουν γρήγορα πότε τα παιδιά λένε ψέματα, μιας και αυτά που λένε είναι σαφώς ασυμβίβαστα με την πραγματικότητα. Ωστόσο, όταν τα παιδιά στα αλήθεια δεν θυμούνται ότι έχουν κάνει πράγματα, ιδιαίτερα ενέργειες που δεν έχουν ανεπιθύμητες συνέπειες, ενδέχεται να υπάρχει διάσχιση. Για παράδειγμα, το να πει ψέματα για το αν έσπασε το παιχνίδι του αδερφού του είναι λογικό ως έναν βαθμό, αλλά το να μην μπορεί να θυμηθεί ποιος έφτιαξε μια ζωγραφιά όταν είναι σαφές ότι το ίδιο το παιδί ήταν αυτό που το έκανε και είναι άξιο επαίνου, μπορεί να είναι δείκτης διάσχισης.
- ▶ Ακραίες μεταβολές στη διάθεση, τη συμπεριφορά ή τις προτιμήσεις: Τα παιδιά μπορούν να αλλάζουν διάθεση αρκετά γρήγορα και να αναπτύσσουν νέες συμπεριφορές ή προτιμήσεις σε μικρό χρονικό διάστημα. Όταν, όμως, τα παιδιά δεν θυμούνται αυτές τις αλλαγές – όταν αρνούνται ότι ήταν λυπημένα πριν από λίγα λεπτά, ενώ έχουν ακόμη δάκρυα στο πρόσωπό τους ή όταν αλλάζουν εύκολα γνώμη για το αν τους αρέσει ένα παιχνίδι ή όχι – τότε μπορεί να πρόκειται για περίπτωση διάσχισης.
- ▶ Ανεπαρκής πρόοδος, ακόμα και σε ασφαλείς συνθήκες: Όταν τα παιδιά είναι ασφαλή, ιδιαίτερα μετά από δύσκολες εμπειρίες, συνήθως αρχίζουν να βελτιώνονται μετά από κάποιο χρονικό διάστημα. Ωστόσο, αν δεν εμφανίσουν σημάδια προόδου, αυτό μπορεί να σημαίνει ότι μόνο το συνειδητό μέρος λαμβάνει φροντίδα, ενώ τα μέρη που έχουν διασχιστεί δεν λαμβάνουν την προσοχή που χρειάζονται και συνεπώς εμποδίζουν τη συνολική πρόοδο.
- ▶ Πολλαπλές προηγούμενες διαγνώσεις με ανεπιτυχείς παρεμβάσεις: Αν οι διαγνώσεις και οι παρεμβάσεις στοχεύουν μόνο στο συνειδητό μέρος, είναι πιθανό να μην δέχονται φροντίδα τα μέρη που έχουν διασχιστεί και αυτά μπορεί να υπονομεύσουν κάθε προσπάθεια επούλωσης, επειδή δεν αντιμετωπίζονται οι βαθύτερες αιτίες.

4. Ο/Η Κίκο και το Χέρι εν δράσει: εκπαίδευση βήμα-βήμα για νηπιαγωγούς

4.1. ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΓΙΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΥΣ

4.1.1. Αποσαφήνιση των στόχων της εκπαίδευσης

— Οι συντονιστές και οι διοργανωτές χρειάζεται να είναι σαφείς ως προς τους στόχους και το πεδίο εφαρμογής της εκπαίδευσης. Ανάλογα με τον χρόνο και τη δομή, η εκπαίδευση μπορεί να παρουσιάζει σημαντικές διαφορές. Ωστόσο, τουλάχιστον οι ακόλουθοι στόχοι θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στη βασική εκπαίδευση για νηπιαγωγούς:

- ▶ Ανάπτυξη πλήρους κατανόησης της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών ως μιας μορφής βίας (και εγκλήματος): Εδώ περιλαμβάνεται η κατανόηση του ότι σημείο-κλειδί για τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών είναι η εξουσία (και όχι μόνο το σεξ), αλλά και η επανεξέταση της έννοιας της βίας με έναν αποτελεσματικό τρόπο.
- ▶ Καλλιέργεια κατάλληλης ευαισθητοποίησης και συναισθηματικών αποκρίσεων ως προς το ζήτημα αυτό: Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών είναι ένα θέμα ταμπού στις περισσότερες κοινωνικές και επαγγελματικές κουλτούρες. Επομένως, οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες μπορεί να έχουν μάθει κοινωνικές αποκρίσεις που είναι αναποτελεσματικές ή ακόμα και επικίνδυνες για την ευημερία των παιδιών με τα οποία εργάζονται, συμπεριλαμβανομένης της άρνησης, της παράλυσης και της αποφυγής. Η εκπαίδευση έχει στόχο να βοηθήσει στην πρόκληση συναισθηματικών αποκρίσεων που είναι πιο ασφαλείς για τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες και για τα παιδιά με τα οποία έρχονται σε επαφή.
- ▶ Ενσωμάτωση σημείων-κλειδιών για τον εντοπισμό: Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών συνήθως αποκρύπτεται τόσο από τους/τις δράστες όσο και από τα θύματα, γεγονός που καθιστά πολύ δύσκολο τον εντοπισμό της. Ωστόσο, υπάρχουν βασικοί δείκτες, τους οποίους θα πρέπει να γνωρίζει κάθε επαγγελματίας που εργάζεται με παιδιά. Αυτοί οι δείκτες μπορούν να οδηγήσουν στον εντοπισμό περιστατικών σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών – και την προστατευτική παρέμβαση που απαιτείται.
- ▶ Ένταξη βασικών αποκρίσεων όταν εντοπίζονται ή αποκαλύπτονται περιστατικά κακοποίησης: Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες χρειάζεται να ολοκληρώσουν την εκπαίδευση έχοντας σαφείς βασικές κατευθυντήριες γραμμές όσον αφορά στην παρέμβαση ήδη από το νηπιακό στάδιο, από την απόκριση σε ένα παιδί που αποκαλύπτει κακοποίηση έως τη λήψη μέτρων για την παραπομπή ενός περιστατικού, εφόσον υπάρχουν δείκτες σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών.
- ▶ Αναζήτηση αποτελεσματικών τρόπων για τον συντονισμό δραστηριοτήτων πρόληψης σε όλα τα επίπεδα: Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες χρειάζεται να ενδιαφέρονται να συντονίσουν συνεδρίες με παιδιά στα μαθήματα και τα προγράμματά τους, ενώ απαιτείται να αξιοποιούν δραστηριότητες που είναι σαφείς και περνούν προστατευτικά μηνύματα. Δεδομένου ότι θα χρειαστεί η προώθηση της ευαισθητοποίησης με τη συμμετοχή άλλων ενηλίκων, αυτές οι συζητήσεις θα πρέπει να δοκιμαστούν εκ των προτέρων, ώστε να βελτιωθεί το πώς οι δραστηριότητες πρόληψης με παιδιά προσλαμβάνονται από τους ενδιαφερόμενους επαγγελματίες (π.χ. εκπαιδευτικούς, διευθυντές/διευθύντριες σχολείων, κοινωνικές υπηρεσίες, ΜΚΟ) και τους γονείς.
- ▶ Έναρξη δικτύωσης μεταξύ των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών: Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών είναι ένα δύσκολο θέμα και υπάρχουν κοινωνικοί περιορισμοί γύρω από την ανοιχτή συζήτηση επάνω σε αυτό. Η δημιουργία ενός δικτύου επαγγελματιών που μπορούν να μιλήσουν για αυτό μεταξύ τους, να μοιραστούν υλικό και ιδέες και να προσφέρουν τεχνική και συναισθηματική υποστήριξη κατά τη διαδικασία, αποτελεί βασικό στοιχείο για τη διασφάλιση της βιωσιμότητας του συστήματος προστασίας και της αναπαραγωγής της εκπαίδευσης.

— Το να λαμβάνονται υπόψη όλοι αυτοί οι στόχοι, θα βοηθήσει στην οργάνωση των λεπτομερειών κάθε εκπαίδευσης, ούτως ώστε κάθε δραστηριότητα να συνεισφέρει με τους συγκεκριμένους στόχους της στον γενικό στόχο. Αν κάποια δραστηριότητα καταργηθεί, αντικατασταθεί ή προστεθεί, θα πρέπει να αξιολογείται προσεκτικά η συνάφειά της με τους γενικούς στόχους.

4.1.2. Μεθοδολογικό πλαίσιο: μια βιωματική προσέγγιση

■ Για να καταφέρει να επιτύχει τους στόχους της, η εκπαίδευση χρειάζεται να συντονιστεί υπό την καθοδήγηση των ακόλουθων μεθοδολογικών αρχών.

- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια πρέπει να είναι εκπαιδευμένος/εκπαιδευμένη και να διαθέτει εμπειρία στην εκπαίδευση ενηλίκων. Το ζήτημα της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών είναι πολύπλοκο και μπορεί να προκαλέσει δύσκολες και μη αναμενόμενες αποκρίσεις στους/στις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες. Επομένως, ο/η συντονιστής/συντονίστρια χρειάζεται να είναι άνετος/άνετη με ομάδες ενηλίκων και να γνωρίζει την πιθανή δυναμική της ομάδας και την ανάγκη προσαρμογής της εκπαίδευσης. Αυτή η πτυχή της εκπαίδευσης δεν καλύπτεται στο παρόν εγχειρίδιο.
- ▶ Όσοι/όσες συμμετέχουν στην εκπαίδευση, πρέπει να γνωρίζουν καλά το επάγγελμά τους, ιδιαίτερα το να εργάζονται με παιδιά. Η εκπαίδευση μπορεί να προσαρμοστεί σε διαφορετικά προφίλ συμμετεχόντων/συμμετεχουσών, αλλά δεν αποτελεί εισαγωγική ενότητα σχετικά με την εργασία με παιδιά σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα. Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες πρέπει να είναι σε θέση να αντιμετωπίζουν με αυτοπεποίθηση ζητήματα που προκύπτουν συνήθως σε μεμονωμένα παιδιά και σε ομάδες παιδιών, καθώς ο συντονισμός συνεδριών για την πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών μπορεί να προκαλέσει μη αναμενόμενες αντιδράσεις.
- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια και το περιβάλλον θα πρέπει να διαμορφώνουν τις ικανότητες που απαιτείται να επιδεικνύουν οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες, με τους/τις δικούς/δικές τους μαθητές/μαθήτριες. Τα παιδιά συνήθως δυσκολεύονται να μιλήσουν για τη σεξουαλική κακοποίηση και μπορεί να μην επιλέξουν την καλύτερη στιγμή για να το κάνουν. Αν ο ενήλικας δεν ανταποκρίνεται αρκετά, το παιδί μπορεί να αποφασίσει να μην μιλήσει άλλο για αυτό το θέμα. Αυτός είναι και ο λόγος που είναι σημαντικό να ανταποκριθούμε σωστά στην πρώτη προσέγγιση ενός παιδιού. Κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης εκπαιδευτών, ο συντονιστής θα πρέπει να υποδείξει τους τρόπους συμπεριφοράς που απαιτείται να υιοθετήσουν οι ενήλικες συμμετέχοντες στον ρόλο τους ως εκπαιδευτικοί. Ορισμένες από τις ικανότητες που απαιτούνται από τους/τις συντονιστές/συντονίστριες είναι ο συντονισμός της συμμετοχής, η ικανότητα ανταπόκρισης στις ανάγκες ενός ατόμου σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή), η ενσυναίσθηση (η ικανότητα αντίληψης του τι μπορεί να αισθάνεται ένα άλλο άτομο, χωρίς απώλεια της επαγγελματικής προοπτικής) και η συναισθηματική ασφάλεια (συμπεριλαμβανομένων των ασφαλών ορίων). Ο χώρος της εκπαίδευσης θα πρέπει να εμπνέει μια αίσθηση ασφάλειας, καθώς η εκπαίδευση θα είναι έντονη: άνετες καρέκλες και άνετη διάταξη των καρεκλών στον χώρο, ικανοποιητική θερμοκρασία και φως και, καθαρά μπάνια. Έτσι, ο/η συντονιστής/συντονίστρια θα μπορεί να δείξει στους/στις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες πώς να δημιουργήσουν ασφαλή και άνετα περιβάλλοντα για τους/τις μαθητές/μαθήτριές τους προτού ξεκινήσει τις δραστηριότητες μαζί τους.
- ▶ Η εκπαίδευση θα πρέπει να είναι βιωματική. Η τεχνική παρουσίαση των περιεχομένων από μόνη της δεν θα είναι αποτελεσματική για την ανάπτυξη των γνώσεων και των τρόπων συμπεριφοράς που απαιτούνται για την πρόληψη, τον εντοπισμό και την παρέμβαση σε περιστατικά σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών. Η βία εξαπλώνεται τόσο, που υπάρχει κίνδυνος να κανονικοποιηθεί. Επομένως, οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες χρειάζεται να αποκτήσουν επίγνωση των δικών τους προσωπικών ιστοριών, οι οποίες μπορεί να περιλαμβάνουν καταστάσεις βίας, έτσι ώστε να είναι σε θέση να κατανοήσουν τη δυναμική της εξουσίας και της κακοποίησης, και να τις αναγνωρίσουν στις ζωές των μαθητών/μαθητριών τους.
- ▶ Η εκπαίδευση θα πρέπει να παραμένει ένα μορφωτικό περιβάλλον και όχι να μετατραπεί σε χώρο θεραπείας. Η ενημέρωση σχετικά με τη βία γενικότερα και τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών ειδικότερα, μπορεί να δημιουργεί υπερφόρτωση ανά διαστήματα, για αυτό και ο/η συντονιστής/συντονίστρια πρέπει να διατηρεί έναν ασφαλή χώρο καθ' όλη τη διάρκεια των συνεδριών, να διαχειρίζεται τις συναισθηματικές αντιδράσεις και να κατευθύνει σε κατάλληλους χώρους αν είναι απαραίτητο. Ωστόσο, όπως αναφέρεται στην Ενότητα 1.4 «Βιωματική εκπαίδευση: προς τη βαθιά ευαισθητοποίηση», η βιωματική εκπαίδευση περιλαμβάνει την επιδίωξη βαθιάς συνειδητοποίησης, αλλά η εκπαίδευση δεν θα πρέπει να μετατραπεί σε χώρο θεραπείας. Αν οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες αισθανθούν συναισθηματικά φορτισμένοι/φορτισμένες από περιστατικά που γνωρίζουν ή αποκτήσουν επίγνωση των προσωπικών τους επεισοδίων κακοποίησης, θα πρέπει να ηρεμήσουν όσο το δυνατόν περισσότερο και να τους προσφερθεί χρόνος ανάπαυσης, κατά προτίμηση μαζί με ένα έμπιστο άτομο (π.χ. κάποιον φίλο που, επίσης, συμμετέχει στην εκπαίδευση ή κάποιο μέλος της οργανωτικής ομάδας).
- ▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες χρειάζεται να ολοκληρώσουν την εκπαίδευση έχοντας διδαχθεί σαφείς έννοιες και ασφαλείς δραστηριότητες που θα χρησιμοποιήσουν στην προσωπική τους επαγγελματική πρακτική. Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια θα πρέπει να βεβαιωθεί ότι κάθε ιδέα γίνεται καλά κατανοητή, θέτοντας ερωτήσεις και προτείνοντας υποθέσεις στους/στις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες για να

δείξουν τι έχουν μάθει. Οι πρακτικές ασκήσεις μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν για την παροχή ανατροφοδότησης σχετικά με την απόδοσή τους σε διάφορες αναθέσεις (ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της αποκάλυψης, που αποτελεί το πιο δύσκολο κομμάτι από όλα).

- Οι τεχνικές απαιτήσεις είναι ελάχιστες. Ολόκληρη η εκπαίδευση μπορεί να πραγματοποιηθεί σε έναν κατάλληλο χώρο, όπου θα υπάρχει γραφική ύλη και χώρος γραφής (π.χ. μαρκαδόροι σε διάφορα χρώματα και λευκός πίνακας ή πίνακας παρουσιάσεων) και αντίγραφα επιλεγμένου υλικού. Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο θα πρέπει να λαμβάνει χώρα η εκπαίδευση στα σχολεία και σε άλλες εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις, ούτως ώστε να φανεί η αποτελεσματικότητα των δραστηριοτήτων. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μία παρουσίαση με τη χρήση υπολογιστή και προβολέα μπορεί να είναι χρήσιμη για να εξηγηθεί κάτι πιο αναλυτικά. Αυτό είναι προαιρετικό.

4.2. ΒΗΜΑ-ΒΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΕ ΔΥΟ ΜΕΡΕΣ

Η εκπαίδευση μπορεί να λάβει διάφορες μορφές. Συνιστάται η οργάνωσή της σε ενότητες τουλάχιστον 3-4 ωρών λόγω της βιωματικής προσέγγισης. Στη διάρκεια αυτού του διαστήματος, οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες μπορούν να επιτύχουν ένα βαθύ επίπεδο ενδοσκόπησης και πρέπει να είναι σε θέση να επεξεργαστούν τις σχετικές πτυχές κάθε δραστηριότητας. Κάθε δραστηριότητα έχει ως βάση της τις προηγούμενες και η εκπαίδευση θα έχει καλύτερο αποτέλεσμα αν ακολουθηθεί αυτή η σειρά. Ωστόσο, το πρόγραμμα μπορεί να προσαρμοστεί σε διαφορετικές καταστάσεις. Για εκπαιδευτικούς που παρακολουθούν την εκπαίδευση μετά τη δουλειά, οι μικρότερες σε διάρκεια συνεδρίες θα είναι πιο χρήσιμες (π.χ. τέσσερις έως έξι εβδομαδιαίες συνεδρίες). Για επαγγελματίες που έχουν στη διάθεσή τους ελεύθερες ημέρες για εκπαίδευση, δύο με τρεις ολόκληρες ημέρες θα είναι καταλληλότερη επιλογή. Η κύρια δομή μίας διήμερης εκπαίδευσης περιγράφεται παρακάτω²⁰, αλλά κάθε συντονιστής/συντονίστρια θα πρέπει να την προσαρμόσει στο δικό του/της στυλ και στο πλαίσιο της εκπαίδευσης. Κάθε βασική δραστηριότητα αναφέρεται παρακάτω σε συνδυασμό με τους παιδαγωγικούς της στόχους, ώστε να γίνει κατανοητή η ροή της εκπαίδευσης (αναλυτική περιγραφή στο Κεφάλαιο 5). Ορισμένες βασικές δραστηριότητες που είναι κοινές σε κάθε εκπαίδευση (παρουσίαση των ιδρυμάτων, παρουσίαση των πρακτικών πτυχών του εργαστηρίου κλπ.) περιγράφονται εδώ, καθώς είναι σημαντικές για τη ροή της εκπαίδευσης.

Ημέρα 1	
09:00 – 09:15	Άφιξη των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών
09:15 – 09:30	Χαιρετισμοί (λεπτομέρειες για τους οργανισμούς που συμμετέχουν και άλλες αρχές) και επίσημη παρουσίαση του/της συντονιστή/συντονίστριας (τίτλοι, θέση και εμπειρία)
09:30 – 10:10	<p>Δραστηριότητα 1: Μια βιωματική εισαγωγή</p> <p>Στόχοι:</p> <ul style="list-style-type: none"> ► Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες γνωρίζονται μεταξύ τους. ► Στο εργαστήριο δημιουργείται ένα κλίμα που διευκολύνει τη συμμετοχή. ► Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες προετοιμάζονται για τον εσωτερικό στοχασμό που απαιτείται για τις βιωματικές ασκήσεις.
10:10 – 10:15	<p>Παρουσίαση των πρακτικών πτυχών του εργαστηρίου</p> <p>Στόχοι:</p> <ul style="list-style-type: none"> ► Αποσαφήνιση των στόχων και της μεθοδολογίας του εργαστηρίου. ► Παρουσίαση των πρακτικών πτυχών του εργαστηρίου και της υλικοτεχνικής του στήριξης. ► Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια και οι υπεύθυνοι φιλοξενίας εξηγούν τις πρακτικές πτυχές του εργαστηρίου: ώρες, διαλείμματα, χώρους (μπάνια), περιεχόμενα και ούτω καθεξής. ► Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια εξηγεί τις πρακτικές πτυχές της συμμετοχής, όπως είναι η υποβολή ερωτήσεων όποτε αυτές προκύπτουν, τα διευκρινιστικά ερωτήματα και η σημασία της συμμετοχής στις δραστηριότητες.

20. Αυτή ήταν περίπου η δομή της πιλοτικής εκπαίδευσης που διοργάνωσε το Συμβούλιο της Ευρώπης στο Κισινάου στις 10–11 Οκτωβρίου 2019 και στις 23–24 Ιανουαρίου 2020, με ορισμένες αλλαγές για τη βελτίωση της ροής περιεχομένου.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

Θα ήταν χρήσιμο να αναφερθεί ότι η εκπαίδευση ασχολείται με ένα δύσκολο ζήτημα και ότι ορισμένοι/ορισμένες συμμετέχοντες/συμμετέχουσες μπορεί να αισθανθούν συναισθηματικά φορτισμένοι/φορτισμένες ανά πάσα στιγμή. Θα πρέπει να είναι σε θέση να ζητήσουν συναισθηματική υποστήριξη είτε από τον/την συντονιστή/συντονίστρια είτε από άλλα μέλη του προσωπικού.

10:15 – 11:45	Δραστηριότητα 2: Τι μας δείχνει η συνειδητοποίησή μας για την ιστορία μας: μια βιωματική δυναμική σχετικά με τις έννοιες της βίας, της κακομεταχείρισης και της σεξουαλικής κακοποίησης Στόχοι: <ul style="list-style-type: none">▶ Εύρεση ενός λειτουργικού ορισμού της βίας.▶ Προσδιορισμός της σχέσης μεταξύ βίας, εξουσίας και συναισθήματος.▶ Κατανόηση της σεξουαλικής κακοποίησης ως μιας μορφής βίας.
11:45 – 12:00	Διάλειμμα για καφέ
12:00–13:00	Δραστηριότητα 3: Μύθοι και πραγματικότητα σχετικά με τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών Στόχοι: <ul style="list-style-type: none">▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες μαθαίνουν βασικά στοιχεία για τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών.▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες μαθαίνουν να αναγνωρίζουν μύθους σχετικά με τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών και να μπορούν να τους αντικρούουν.
13:00 – 14:00	Γεύμα
14:00 – 15:00	Δραστηριότητα 4: Εντοπισμός (I): συνέπειες και δείκτες σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών Στόχοι: <ul style="list-style-type: none">▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες είναι σε θέση να κατανοήσουν και να αναγνωρίσουν τις συνέπειες και τους δείκτες της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών.
15:00 – 15:30	Δραστηριότητα 5: Εντοπισμός (II): κοινοποίηση σε περίπτωση που υπάρχουν δείκτες σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών Στόχος: <ul style="list-style-type: none">▶ Αποσαφήνιση των βημάτων για την κοινοποίηση δεικτών σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών.
15:30 – 15:45	Coffee break
15:45 – 16:45	Δραστηριότητα 6: Εντοπισμός (III): ενδεδειγμένες και μη ενδεδειγμένες αποκρίσεις Στόχος: <ul style="list-style-type: none">▶ Εξάσκηση στις κατάλληλες αποκρίσεις κατά την αντιμετώπιση μιας αποκάλυψης.
16:45 – 17:00	Κλείσιμο ημέρας Στόχοι: <ul style="list-style-type: none">▶ Αρχική ανατροφοδότηση σχετικά με το εργαστήριο.▶ Αποσαφήνιση των στόχων για τη δεύτερη ημέρα.▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες καλούνται να μοιραστούν τι θεώρησαν πιο χρήσιμο την πρώτη ημέρα του εργαστηρίου και τι θα έκαναν διαφορετικά. Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια απαντά στον/στην καθένα/κάθε μία ξεχωριστά, εξηγώντας πράγματα που μπορεί να ήταν ασαφή.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Γενικά, είναι χρήσιμο αυτό το μέρος να έχει σύντομη διάρκεια και να περιορίζεται σε πολύ πιεστικές αμφιβολίες που μπορεί να προκύψουν.
- ▶ Θα ήταν χρήσιμο να υπενθυμίζεται στους/στις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες ότι η εκπαίδευση μπορεί να είναι έντονη και ότι θα πρέπει να φροντίζουν τον εαυτό τους και να ξεκουράζονται το βράδυ.
- ▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες θα πρέπει να ενημερωθούν ότι, σε περίπτωση που προκύψουν προσωπικά ζητήματα (σχετικά με σεξουαλική κακοποίηση ή άλλες μορφές κακομεταχείρισης που υπέστησαν οι ίδιοι/ίδιες ή τα αγαπημένα τους πρόσωπα), ο/η συντονιστής/συντονίστρια θα παραμείνει εκεί για λίγη ώρα μετά το τέλος της εκπαίδευσης, προκειμένου να μιλήσει με τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες.

17:00

Τέλος Ημέρας 1

Ημέρα 2

09:00 – 09:30

Άφιξη των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών

09:30 – 09:50

Ερωτήσεις σχετικά με έννοιες και εμπειρίες από την Ημέρα 1

Στόχοι:

- ▶ Αποσαφήνιση ιδεών από την Ημέρα 1.
- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια αφήνει ελεύθερο χώρο για ερωτήσεις και σχόλια σχετικά με τις έννοιες και τις εμπειρίες που εξετάστηκαν κατά τη διάρκεια της Ημέρας 1. Αν δεν υπάρχουν αρκετά σχόλια, ο/η συντονιστής/συντονίστρια θέτει ερωτήσεις για να βεβαιωθεί ότι το περιεχόμενο και οι ιδέες που καλύφθηκαν την Ημέρα 1 έχουν κατανοηθεί σωστά.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Έχοντας αφιερώσει λίγο χρόνο για να σκεφτούν το ζήτημα μόνοι/μόνες τους ή να το συζητήσουν με τους/τις συντρόφους ή τους/τις φίλους/φίλες τους, ορισμένοι/ορισμένες συμμετέχοντες/συμμετέχουσες μπορεί να ανησυχούν για τα δικά τους παιδιά ή για τους/τις μαθητές/μαθήτριες της τάξης τους. Λόγω αυτού είναι σημαντική η απόκριση προς τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες με λεπτούς χειρισμούς, λαμβάνοντας υπόψη τα συναισθήματά τους και υποδεικνύοντάς την ενδεδειγμένη απόκριση που θα απαιτούνταν από τους ίδιους και τις ίδιες αν τους προσέγγιζαν παιδιά που επιθυμούν να αποκαλύψουν ότι κακοποιούνται. Αν ο/η συντονιστής/συντονίστρια αποκριθεί με ηρεμία και κατανόηση, επιβεβαιώνοντας τα συναισθήματα του/της συμμετέχοντα/συμμετέχουσας και συμβουλευόντάς τον/την για το πώς να τα διαχειριστεί, οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες μπορούν να μάθουν πώς θα πρέπει να αποκρίνονται σε παιδιά που τους προσεγγίζουν για να συζητήσουν δύσκολα ζητήματα, όπως είναι η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών.

09:50 – 10:45	<p>Δραστηριότητα 7(A): Πώς να συντονίσετε συνεδρίες με παιδιά (I): Συνεδρία 1 - Γνωριμία με τον/την Κίκο και τον Κανόνα των Εσωρούχων, Συνεδρία 2 - «Καλή αγάπη» και «κακιά αγάπη»</p> <p>Στόχοι:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Αποσαφήνιση των στόχων και της μεθοδολογίας των συνεδριών με παιδιά. ▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες είναι σε θέση να διεξάγουν συνεδρίες με διαφορετικές δραστηριότητες σχετικά με τον/την Κίκο και τον Κανόνα των Εσωρούχων. ▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες είναι σε θέση να διεξάγουν συνεδρίες με διαφορετικές δραστηριότητες σχετικά με την «καλή αγάπη/στοργή» και την «κακιά αγάπη/στοργή». <ul style="list-style-type: none"> ▶ Μεθοδολογία – Συνεδρία 1: Γνωριμία με τον/την Κίκο και το Χέρι ▶ Μεθοδολογία – Συνεδρία 2: «Καλή αγάπη» και «κακιά αγάπη»
10:45 – 11:30	<p>Δραστηριότητα 7(B): Πώς να συντονίσετε συνεδρίες με παιδιά (II): Συνεδρία 3 – Εμπιστοσύνη και μυστικά</p> <p>Στόχος:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες είναι σε θέση να διεξάγουν συνεδρίες με διαφορετικές δραστηριότητες σχετικά με την εμπιστοσύνη, την οικειότητα και τα μυστικά. <ul style="list-style-type: none"> ▶ Μεθοδολογία – Συνεδρία 3: Εμπιστοσύνη και μυστικά.
11:30 – 11:45	<p>Διάλειμμα για καφέ</p>
11:45 – 13:00	<p>Δραστηριότητα 7(Γ): Πώς να συντονίσετε συνεδρίες με παιδιά (III): Συνεδρίες 4 και 5 - Έκκληση για βοήθεια και συνεδρία με γονείς</p> <p>Στόχοι:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες είναι σε θέση να διεξάγουν συνεδρίες με διαφορετικές δραστηριότητες σχετικά με την έκκληση για βοήθεια. ▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες είναι σε θέση να διεξάγουν συνεδρίες με γονείς και να τους ενθαρρύνουν σε ασφαλείς συνομιλίες με τα παιδιά τους. <ul style="list-style-type: none"> ▶ Μεθοδολογία – Συνεδρία 4: Έκκληση για βοήθεια. ▶ Μεθοδολογία – Συνεδρία 5: «Όσα μάθαμε από τον/την Κίκο και το Χέρι» - Κοινή συνεδρία με γονείς
13:00 – 14:00	<p>Γεύμα</p>
14:00 – 15:15	<p>Δραστηριότητα 8: Τα σχολεία ως σύμμαχοι – Προετοιμασία για την εισαγωγή των συνεδριών</p> <p>Στόχος:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Προσδιορισμός των πιθανών δυσκολιών της εισαγωγής των συνεδριών στα σχολεία από τους/τις διευθυντές/διευθύντριες και το προσωπικό των σχολείων και γνώσεις για το πώς να ανταποκριθούν σε αυτές.
15:15 – 15:30	<p>Διάλειμμα για καφέ</p>
15:30 – 16:30	<p>Δραστηριότητα 9: Γονείς και οικογένειες ως σύμμαχοι – Προετοιμασία για την εισαγωγή των συνεδριών</p> <p>Στόχος:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Προσδιορισμός των πιθανών δυσκολιών της εισαγωγής των συνεδριών στα σχολεία από τους γονείς και τις οικογένειες και γνώσεις για το πώς να ανταποκριθούν σε αυτές..

16:30 – 16:45

Αξιολόγηση της εκπαίδευσης από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες

- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια διεξάγει μία συνεδρία για την αξιολόγηση της συνεδρίας από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες.

METHODOLOGICAL TIPS

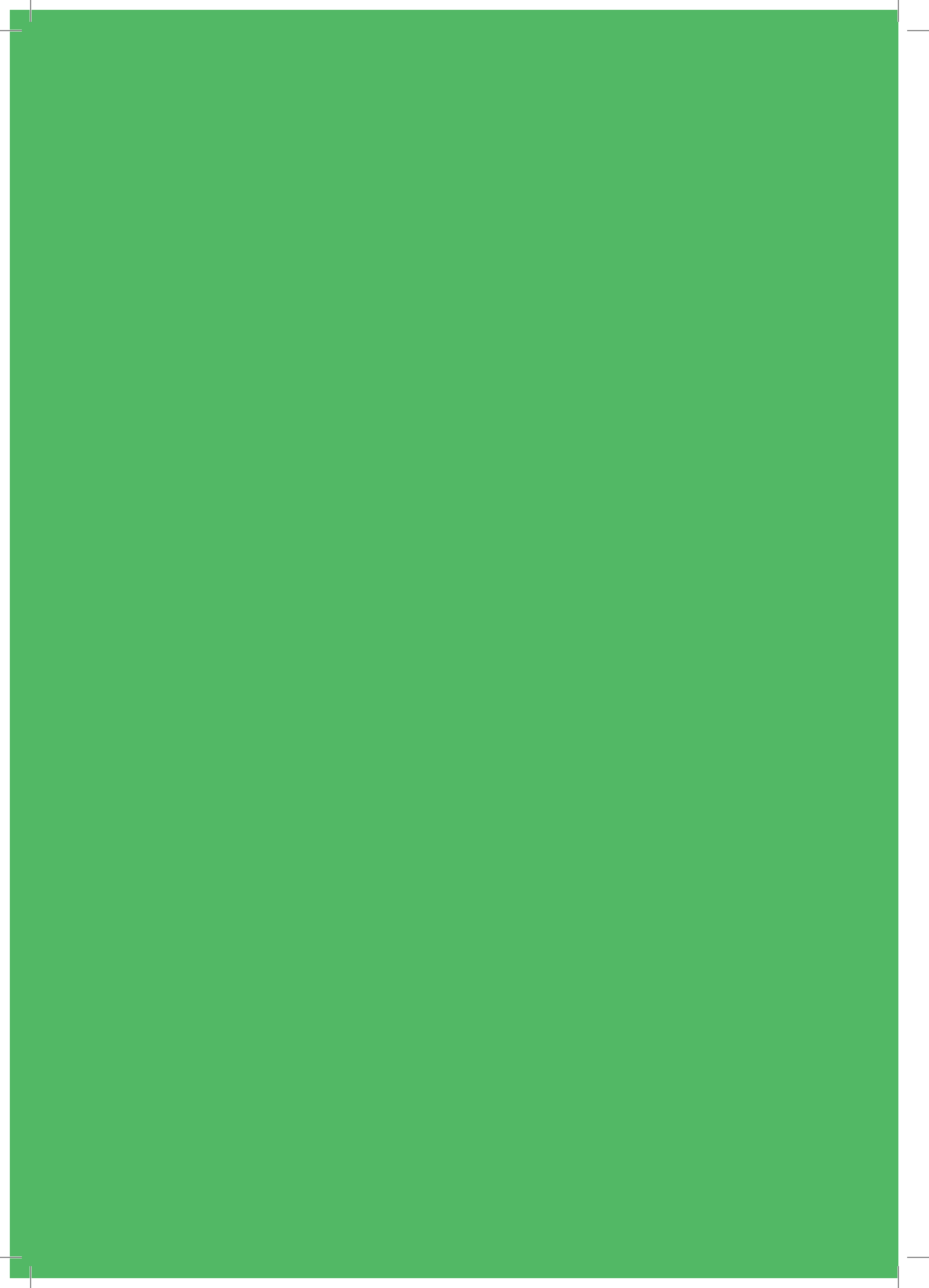
- ▶ Υπάρχει δυνατότητα για διαφορετικές μορφές αξιολόγησης, ανάλογα με τη μορφή της εκπαίδευσης. Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια θα πρέπει να επιλέξει τη μορφή της εκπαίδευσης που ταιριάζει στο πλαίσιο και που χρησιμοποιεί μια μεθοδολογία με την οποία αισθάνεται εξοικειωμένος/εξοικειωμένη, από ερωτηματολόγια αξιολόγησης έως πιο συμμετοχικές προσεγγίσεις.
- ▶ Αν η αξιολόγηση γίνεται γραπτώς, ένας καλός τρόπος για να ολοκληρωθεί η συνεδρία μπορεί να είναι το να ζητηθεί από πέντε έως οκτώ άτομα να πουν λίγα λόγια για το τι από όσα έμαθαν στην εκπαίδευση θα χρησιμοποιήσουν στην εργασία τους. Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια μπορεί να επιβεβαιώσει κάθε σχόλιο και να ευχαριστήσει κάθε συμμετέχοντα/συμμετέχουσα για την άποψή του/της (και να συγκρατήσει σημειώσεις στο μυαλό του/της για κάποια μελλοντική εκπαίδευση).

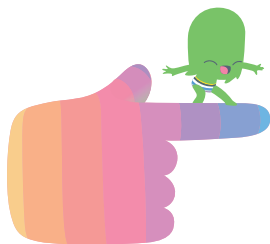
16:45 – 17:00

Κλείσιμο της εκπαίδευσης (από εκπροσώπους των σχετιζόμενων οργανισμών και άλλων αρχών)

17:00

Τέλος Ημέρας 2

5. Προάγοντας την ευαισθητοποίηση των επαγγελματιών: δραστηριότητες με εκπαιδευτικούς

— Αυτό το κεφάλαιο παρέχει λεπτομερείς πληροφορίες για όλες τις δραστηριότητες που πρέπει να πραγματοποιηθούν με τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της εκπαίδευσης για την επίτευξη των γενικών στόχων. Κάθε δραστηριότητα περιγράφεται με τέσσερα κύρια σημεία:

- ▶ **ΣΤΟΧΟΙ:** Εδώ περιγράφονται οι συγκεκριμένοι στόχοι κάθε δραστηριότητας – ο κύριος σκοπός.
- ▶ **ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ:** Εδώ παρέχεται η γενική δομή της δραστηριότητας, με έναν οδηγό της διαδικασίας βήμα-βήμα, ενώ περιλαμβάνονται και κάποιες μεθοδολογικές συμβουλές.
- ▶ **ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ:** Στο τέλος της δραστηριότητας, κάθε συμμετέχων/συμμετέχουσα πρέπει να έχει κατανοήσει τις βασικές έννοιες που αναφέρονται. Οι περισσότερες από αυτές αναφέρονται στα Κεφάλαια 2 και 3, επομένως ο/η συντονιστής/συντονίστρια πρέπει να βεβαιωθεί ότι έχουν κατανοήσει και επεξεργαστεί όλες τις βασικές έννοιες πριν από τη δραστηριότητα.
- ▶ **ΥΛΙΚΑ:** Πρόκειται για μια λίστα πραγμάτων που χρειάζεται να προετοιμάσουν ο/η συντονιστής/συντονίστρια και οι διοργανωτές πριν προχωρήσουν στη δραστηριότητα.

5.1. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 1: ΜΙΑ ΒΙΩΜΑΤΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

5.1.1. Στόχοι

- ▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες γνωρίζονται μεταξύ τους.
- ▶ Στο εργαστήριο δημιουργείται ένα κλίμα που διευκολύνει τη συμμετοχή.
- ▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες προετοιμάζονται για τον εσωτερικό στοχασμό που απαιτείται για τις βιωματικές ασκήσεις.

5.1.2. Μεθοδολογία

- ▶ **ΔΙΑΡΚΕΙΑ:** 30–50 λεπτά, ανάλογα με τον αριθμό των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών (10–15 λεπτά για να δουλέψουν σε ζευγάρια και τα υπόλοιπα για τον γύρο συστάσεων).
- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια ζητά από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να χωριστούν σε ζευγάρια με ένα άτομο που δεν γνωρίζουν ή που δεν γνωρίζουν πολύ καλά. Στη συνέχεια, ο/η συντονιστής/συντονίστρια δίνει την ακόλουθη οδηγία: «Τώρα θα συστηθείτε στο άλλο άτομο, λέγοντάς του το όνομά σας, ποιος σας το έδωσε και γιατί. Θυμηθείτε το όνομα και την ιστορία του άλλου ατόμου, επειδή ίσως χρειαστεί να το παρουσιάσετε». Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες έχουν 2-3 λεπτά για αυτήν τη συζήτηση.
- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια ζητά από τους συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να βρουν ένα δεύτερο άτομο για να γίνουν ζευγάρι. Στη συνέχεια, ο/η συντονιστής/συντονίστρια δίνει την ακόλουθη οδηγία: «Τώρα θα συστηθείτε στο άλλο άτομο, λέγοντάς του το όνομά σας και την τελευταία φορά που θυμώσατε με κάποιον, ποιος ήταν αυτός και γιατί. Θυμηθείτε το όνομα και την ιστορία του άλλου ατόμου, επειδή ίσως χρειαστεί να το παρουσιάσετε». Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες έχουν 2-3 λεπτά για αυτήν τη συζήτηση.
- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια ζητά από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να βρουν ένα τρίτο και τελευταίο άτομο για να γίνουν ζευγάρι. Στη συνέχεια, ο/η συντονιστής/συντονίστρια δίνει την ακόλουθη οδηγία: «Τώρα θα συστηθείτε στο άλλο άτομο, λέγοντάς του το όνομά σας και την τελευταία φορά που κάποιος σας έκανε να χαμογελάσετε, ποιος ήταν αυτός και γιατί. Θυμηθείτε το όνομα και την ιστορία του άλλου ατόμου, επειδή ίσως χρειαστεί να το παρουσιάσετε». Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες έχουν 2-3 λεπτά για αυτήν τη συζήτηση.

- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια ζητά από τους συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να επιστρέψουν στις θέσεις τους και συνεχίζει ρωτώντας κάθε άτομο με τη σειρά ποιος θέλει να το συστήσει στην ομάδα - το πρώτο, το δεύτερο ή το τρίτο ζευγάρι τους. Στη συνέχεια, το ζευγάρι λέει στην ομάδα το όνομα του ατόμου και μοιράζεται την ιστορία που του είπε. Αυτό γίνεται με τη σειρά γύρω από τον κύκλο μέχρι να κλείσει ο κύκλος συστάσεων.
- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια συζητά με την ομάδα για το πώς τα πιο σημαντικά πράγματα στη ζωή μας (ποιοι είμαστε, τι μας θυμώνει ή τι μας κάνει χαρούμενους) συνήθως σχετίζονται με τα άτομα που είναι πιο σημαντικά για εμάς (τις συναισθηματικές μας αναφορές).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Για τη δημιουργία ενός ζεστού και φιλόξενου κλίματος, ο/η συντονιστής/συντονίστρια μπορεί να μοιραστεί τη δική του ιστορία, ιδιαίτερα σχετικά με την προέλευση του ονόματός του. Δεν είναι η κατάλληλη στιγμή για μια επίσημη παρουσίαση με αναφορές σε τίτλους και εμπειρία, η οποία θα πρέπει να έχει γίνει νωρίτερα κατά τη διάρκεια του επίσημου καλωσορίσματος.
- ▶ Ορισμένα άτομα μπορεί να επιλεγούν πολλές φορές (για να παρουσιάσουν περισσότερες από μία ιστορίες), επομένως δεν θα παρουσιάσει κάθε συμμετέχων/συμμετέχουσα κάποιο άτομο, χωρίς αυτό να δημιουργεί κάποιο πρόβλημα.
- ▶ Αν ένας συμμετέχων/συμμετέχουσα ζητήσει να τον/την αποκαλούν με συγκεκριμένο τρόπο, ο/η συντονιστής/συντονίστρια θα πρέπει να προσπαθήσει να χρησιμοποιεί το όνομα ή το ψευδώνυμο που προτιμά ο/η συμμετέχων/συμμετέχουσα όταν απευθύνεται σε αυτόν/αυτήν.

5.1.3. Βασικές έννοιες

- ▶ Η εκπαίδευση είναι βιωματική, πράγμα που σημαίνει ότι απαιτείται ενεργή συμμετοχή για την ανάπτυξη της απαραίτητης ευαισθητοποίησης για την αντιμετώπιση του δύσκολου θέματος της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών.
- ▶ Τα πιο σημαντικά πράγματα στη ζωή μας (ποιοι είμαστε, τι μας θυμώνει ή τι μας κάνει χαρούμενους) συνήθως σχετίζονται τους πιο σημαντικούς μας ανθρώπους (τις συναισθηματικές μας αναφορές - τον/την σύντροφό μας, την οικογένειά μας, τους/τις φίλους/φίλες μας).

5.1.4. Υλικά

- ▶ Ένα δωμάτιο αρκετά μεγάλο, ώστε οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να κινούνται στον χώρο και να μιλάνε σε ζευγάρια και στη συνέχεια να επιστρέφουν στις θέσεις τους και να μπορούν να κάθονται σε έναν κύκλο όπου μπορούν να βλέπουν ο ένας τον άλλον.

5.2. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 2: ΤΙ ΜΑΣ ΔΕΙΧΝΕΙ Η ΣΥΝΕΙΔΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΜΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΑΣ

5.2.1. Στόχοι

- ▶ Εύρεση ενός λειτουργικού ορισμού της βίας.
- ▶ Προσδιορισμός της σχέσης μεταξύ βίας, εξουσίας και συναισθήματος.
- ▶ Κατανόηση της σεξουαλικής κακοποίησης ως μιας μορφής βίας.

5.2.2. Μεθοδολογία

■ **ΔΙΑΡΚΕΙΑ:** 75–90 λεπτά.

■ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια θέτει την επόμενη ερώτηση στους/στις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες: «Στην παιδική σας ηλικία, τι έκανε η οικογένειά σας όταν κάνατε κάτι που δεν τους άρεσε»; Στη συνέχεια, θα γράψει στον πίνακα τι λέει ο/η κάθε συμμετέχων/συμμετέχουσα, τοποθετώντας κάθε απάντηση σε μία από τις δύο στήλες.

Στήλη 1	Στήλη 2
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Με χτυπούσαν ▶ Μου φώναζαν ▶ Με έστελναν στο δωμάτιο μου ▶ Με ταπείνωναν ▶ Με προσέβαλλαν ▶ Με συνέκριναν με άλλους ▶ Με κοιτούσαν ψυχρά ▶ Σιωπούσαν ▶ Δεν μου επέτρεπαν να παίζω με φίλους ▶ Δεν μου επέτρεπαν να φάω μεσημεριανό, βραδινό ή επιδόρπιο 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Με βοηθούσαν να καταλάβω και να παραδεχθώ τη ζημιά που προκάλεσα ▶ Μου ζητούσαν να διορθώσω τη ζημιά (π.χ. να καθαρίσω ό,τι είχε λερωθεί, να δώσω χρήματα για να αντικατασταθεί ό,τι είχε χαλάσει) ▶ Μου ζητούσαν να αποκαταστήσω τη σχέση (π.χ. να ζητήσω συγγνώμη, να κάνω κάτι για το άλλο άτομο)

METHODOLOGICAL TIPS

- ▶ Είναι σημαντικό να διατηρηθεί η διατύπωση «Στην παιδική σας ηλικία, τι έκανε η οικογένειά σας όταν κάνατε κάτι που δεν τους άρεσε;» επειδή ο στόχος της ερώτησης είναι να αποκτήσουν οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες επίγνωση των συγκεκριμένων ενεργειών των οικογενειών τους. Σε πολλές περιπτώσεις, θα θυμούνται τις τιμωρίες και ο/η συντονιστής/συντονίστρια θα πρέπει να ρωτήσει αν υπάρχουν αποκρίσεις που δεν εμπεριέχουν τιμωρίες, όπως οι πρακτικές αποκατάστασης στη δεύτερη στήλη. Θα υπάρξουν μη ενδεδειγμένες αποκρίσεις στις υγιείς ενέργειες του παιδιού, όπως το να του απαγορεύεται να παίζει με αυτοκίνητα επειδή είναι κορίτσι ή να τιμωρείται επειδή τραγουδά ή χορεύει.
- ▶ Θα πρέπει να δίνεται έμφαση σε σύντομες προτάσεις και ο/η συντονιστής/συντονίστρια θα πρέπει να παρεμβαίνει αν ένας/μία συμμετέχων/συμμετέχουσα αρχίσει να λέει μια μεγάλη ιστορία, κάτι που δεν αποτελεί στόχο της άσκησης. Είναι καλό να επιβεβαιώνεται για κάθε άτομο που μιλάει ότι η ιδέα του έχει αποτυπωθεί σωστά, ώστε όλοι/όλες να αισθάνονται ότι έχουν γίνει κατανοητοί/κατανοητές.

— Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια ρωτά ποιες είναι οι διαφορές ανάμεσα στις δύο στήλες. Μερικές από τις συνήθεις διαφορές, οι οποίες θα πρέπει να επισημαίνονται από τον/την συντονιστή/συντονίστρια αν δεν είναι εμφανείς, είναι οι ακόλουθες.

Στήλη 1	Στήλη 2
Έμφαση στο άτομο που δέχεται τον αντίκτυπο της ενέργειας του ενήλικα. Για παράδειγμα, δεν είναι δυνατόν να χτυπήσει ή να επιπλήξει κάποιος το γεγονός ότι λερώθηκε το πάτωμα. Αφού ένα παιδί έχει παίξει στη λάσπη, επηρεάζεται ολόκληρο το άτομο.	Έμφαση στην ενέργεια που χρειάζεται να διορθωθεί. Για παράδειγμα, ο καθαρισμός του δαπέδου (με την επίβλεψη του ενήλικα, αν απαιτείται) σχετίζεται με το να λερωθεί το πάτωμα μετά από παιχνίδι στη λάσπη.
Ο χρόνος αντίδρασης του ενήλικα είναι πολύ μικρός (παρορμητικότητα).	Ο χρόνος αντίδρασης του ενήλικα είναι μεγάλος: απαιτείται σκέψη και προγραμματισμός, και συνεργασία με το παιδί.

Αυτές οι ενέργειες εκπαιδεύουν το άτομο, αλλά όχι με τις επιθυμητές αξίες: το παιδί μαθαίνει να λέει ψέματα ή να χτυπά όταν δεν υπάρχουν ενήλικες τριγύρω από φόβο για τις συνέπειες. Ιδιαίτερα σοβαρό είναι το μήνυμα που μπορεί να εσωτερικευτεί, ότι δηλαδή όποιος σε αγαπά ή σε φροντίζει, έχει το δικαίωμα να σου προκαλέσει βλάβη.	Αυτές οι ενέργειες εκπαιδεύουν τα παιδιά υποδεικνύοντας τις επιθυμητές αξίες – διάλογο, αποκατάσταση, σεβασμό, ευημερία για όλους – και δείχνοντας ότι, ακόμα και όταν κάνεις επιζήμια πράγματα, αξίζεις σεβασμό και μπορείς να διορθώσεις το λάθος σου.
Βλάπτεται το άτομο που δέχεται την ενέργεια - μένει ένα σημάδι. Αν δεν έμενε ένα σημάδι, τότε γιατί θυμόμαστε αυτά τα επεισόδια με πόνο;	Αυτές οι ενέργειες δεν είναι ευχάριστες, αλλά δεν βλάπτουν.
Δεν υπάρχει λογική σύνδεση ανάμεσα στην ενέργεια και την τιμωρία. Για παράδειγμα, δεν υπάρχει λογική σύνδεση ανάμεσα στο να χυθεί ένα ποτήρι νερό και να χτυπηθεί το άτομο που το έκανε.	Οι ενέργειες έχουν λογική σύνδεση μεταξύ τους. Για παράδειγμα, αφού χύσει κάποιος ένα ποτήρι νερό, είναι λογικό να του ζητηθεί να καθαρίσει το τραπέζι.
Η συμμετοχή του παιδιού δεν λαμβάνεται υπόψη.	Το παιδί έχει την ευκαιρία να πει τη γνώμη του και να προτείνει τρόπους με τους οποίους μπορεί να διορθώσει την κατάσταση έως το σημείο που μπορεί να την κατανοήσει.
Αυτή η στήλη αφορά στη βία .	Αυτή η στήλη αφορά στη θετική πειθαρχία .

- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια επισημαίνει ότι κάθε ενέργεια της δεύτερης στήλης μπορεί να πραγματοποιηθεί με τρόπο που να την τοποθετεί στην πρώτη στήλη. Για παράδειγμα, αν ένα παιδί αναγκαστεί να συμμετέχει στην ενέργεια αποκατάστασης ως ταπείνωση, η ενέργεια τοποθετείται στην πρώτη στήλη.
- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια αρχίζει να περιγράφει τα τρία βασικά στοιχεία της βίας, με το πρώτο να είναι ότι: **(1) harm is caused to the person.**
- ▶ Για να εισαγάγει την έννοια της εξουσίας, ο/η συντονιστής/συντονίστρια δίνει έναν λειτουργικό ορισμό της εξουσίας ως «της ικανότητας να επηρεάζουμε τη ζωή μας, προς το καλύτερο ή προς το χειρότερο», και ρωτά τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες «Ποιος ασκεί εξουσία επάνω σας; Ποιοι άνθρωποι μπορούν να κάνουν τη ζωή σας καλύτερη ή χειρότερη»; Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια υπογραμμίζει τη σημασία του να προσδιοριστούν πραγματικές ομάδες ανθρώπων (δηλαδή «τραπεζίτες» αντί «τράπεζες», «δημοσιογράφοι» αντί «ο Τύπος») και στη συνέχεια τις καταγράφει με τη σειρά.

Αφού οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες ολοκληρώσουν τη συλλογή ιδεών, ο/η συντονιστής/συντονίστρια ομαδοποιεί τις ιδέες σε τρεις στήλες ανάλογα με το είδος της εξουσίας.

Αγάπη και στοργή	Εξουσία	Δύναμη (σωματική ή κοινωνική)
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Γονείς ▶ Σύζυγοι ή σύντροφοι ▶ Παιδιά ▶ Οικογένεια ▶ Φίλοι 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Αφεντικά ▶ Πολιτικοί ▶ Δημοσιογράφοι ▶ Διαμορφωτές κοινής γνώμης ▶ Γιατροί ▶ Δάσκαλοι ▶ Δημόσιοι υπάλληλοι 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Άτομα σωματικά δυνατότερα από εμάς ▶ Άτομα με όπλα ▶ Διαφορές που παίρνουν τη μορφή ανισότητας, για παράδειγμα, ανισότητα των φύλων, ρατσισμός, κοινωνική ανισότητα, αναπηρίες

- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια ενθαρρύνει τη συζήτηση, έτσι ώστε οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να μπορέσουν να κατανοήσουν πλήρως πώς κάθε μέσο εξουσίας μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε εποικοδομητικά είτε καταστροφικά και ότι αυτές οι χρήσεις είναι πάντα ανάλογες (πολύ μικρή εξουσία αντιστοιχεί στην πρόκληση πολύ μικρού οφέλους ή ζημίας, μεγάλη εξουσία αντιστοιχεί στην πρόκληση μεγάλου οφέλους ή μεγάλης ζημίας). Και ότι **(2) η βία προκαλείται από την κακή χρήση (κατάχρηση) της εξουσίας.**
- ▶ Η τελευταία πτυχή της βίας είναι **(3) ο τρόπος - σωματική, ψυχολογική, σεξουαλική και αμέλεια,** που νοείται ως η βλάβη που προκαλείται από την κακή χρήση της εξουσίας μέσω μη χρήσης της εξουσίας με σκοπό την προστασία.
- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια θέτει μία ερώτηση σχετικά με τη διαφορά ανάμεσα στη βία και την κακομεταχείριση, και επισημαίνει ότι η κακομεταχείριση είναι μία συγκεκριμένη μορφή βίας που προκαλεί ιδιαίτερη βλάβη λόγω της έντασής της ή της διάρκειάς της (όταν η βία χαρακτηρίζει τη σχέση). Ως τελική τοποθέτηση, ο/η συντονιστής/συντονίστρια παρατηρεί ότι, ενώ πολλοί από τους γονείς μας χρησιμοποίησαν βία στη διαπαιδαγώγησή μας, στις περισσότερες περιπτώσεις δεν μας κακομεταχειρίστηκαν. Αλλά, αν ως ενήλικες δεν επεξεργαστούμε όσα έχουμε βιώσει ως βία, δεν θα μπορέσουμε να αναγνωρίσουμε σωστά όλα τα είδη βίας.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Ορισμένοι/ορισμένες συμμετέχοντες/συμμετέχουσες μπορεί να μην συμφωνούν με κάποιες από τις ιδέες. Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια θα πρέπει να προσπαθήσει να αντιμετωπίσει τους προβληματισμούς τους, αλλά αν δεν θεωρούν κάτι ως βία, είναι καλύτερο να μην επιμένει, επειδή μπορεί να υπάρχουν προσωπικές αναμνήσεις που χρειάζεται να αντιμετωπίσουν με συγκεκριμένο τρόπο για την προσωπική τους ψυχολογική ευημερία.

5.2.3. Βασικές έννοιες

- ▶ Η έννοια της βίας και τα τρία στοιχεία της: πρόκληση βλάβης, κατάχρηση εξουσίας και τρόπος (Κεφάλαιο 2).
- ▶ Πώς λειτουργεί η εξουσία στις διαπροσωπικές σχέσεις, έχοντας την ικανότητα να έχει θετικό ή αρνητικό αντίκτυπο στη ζωή ενός ατόμου.
- ▶ Η διαφορά ανάμεσα στη βία και την κακομεταχείριση.

5.2.4. Υλικά

■ Λευκός πίνακας ή πίνακας παρουσιάσεων και μαρκαδόροι.

5.3. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 3: ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ

5.3.1. Στόχοι

- ▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες μαθαίνουν τα βασικά στοιχεία για τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών.
- ▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες μαθαίνουν να αναγνωρίζουν μύθους σχετικά με τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών και να μπορούν να τους αντικρούουν.

5.3.2. Μεθοδολογία

- ▶ **ΔΙΑΡΚΕΙΑ:** 60–75 λεπτά.
- ▶ Στους/στις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες δίνεται μια λίστα με δηλώσεις σχετικά με τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών και πρέπει να αποφασίσουν αν καθεμία από αυτές είναι αληθής, ψευδής ή δεν γνωρίζουν (3–5 λεπτά).
- ▶ Όταν όλοι/όλες οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες ολοκληρώσουν την ατομική εργασία, καλούνται να εργαστούν σε μικρές ομάδες των έξι έως οκτώ ατόμων, ώστε να τελειοποιήσουν τις απαντήσεις τους (10 λεπτά).
- ▶ Όταν οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες επιστρέψουν στην κύρια ομάδα, ο/η συντονιστής/συντονίστρια τους ζητά να ανταποκριθούν σε κάθε δήλωση, δίνοντάς τους ιδέες και στοιχεία για να υποστηρίξουν τις θέσεις τους.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να επιτραπεί στους/στις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να συζητήσουν τις δηλώσεις και να τους δοθεί χρόνος ώστε να δώσουν τη σωστή απόκριση, επειδή ο/η συντονιστής/συντονίστρια μπορεί να εντοπίσει και άλλους μύθους που δεν εμπεριέχονται στη λίστα.
- ▶ Απαιτείται καλή γνώση των εννοιών που παρουσιάζονται στο Κεφάλαιο 2 και το Κεφάλαιο 3 πριν από την ενασχόληση με αυτή τη δραστηριότητα, και ο/η συντονιστής/συντονίστρια θα πρέπει να είναι εξοικειωμένος/εξοικειωμένη με τις έννοιες που συζητήθηκαν.

- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια παρέχει έναν δομημένο ορισμό της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών που ενσωματώνει όλες τις έννοιες που αναφέρονται παραπάνω, συζητώντας με τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες.

– Ο κύριος ορισμός προέρχεται από τη Σύμβαση Lanzarote, η οποία έχει επικυρωθεί από την **Κυπριακή Δημοκρατία**, και ορίζει ότι σεξουαλική κακοποίηση θεωρείται «η συμμετοχή σε σεξουαλικές δραστηριότητες με παιδί που, σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας, δεν έχει φθάσει τη νόμιμη ηλικία για σεξουαλικές δραστηριότητες» (Άρθρο 18.1.α), εκτός αν πρόκειται για «συναινετικές δραστηριότητες μεταξύ ανηλίκων» (Άρθρο 18.3) ή «συμμετοχή σε σεξουαλικές δραστηριότητες με παιδί, στις οποίες: γίνεται χρήση εξαναγκασμού, βίας ή απειλών ή, γίνεται κατάχρηση μιας αναγνωρισμένης θέσης εμπιστοσύνης, εξουσίας ή επιρροής επάνω στο παιδί, συμπεριλαμβανομένης της οικογένειας ή, γίνεται κατάχρηση μιας ιδιαίτερα ευάλωτης κατάστασης του παιδιού, κυρίως λόγω διανοητικής ή σωματικής αναπηρίας ή κατάστασης εξάρτησης» (Άρθρο 18.1.β).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Ανάλογα με την ομάδα και τη διάρκεια της εκπαίδευσης, αυτό το μέρος μπορεί να αναπτυχθεί περαιτέρω προσθέτοντας άλλες έννοιες που παρουσιάζονται στο Κεφάλαιο 2.

5.3.3. Βασικές έννοιες

- ▶ Η λίστα των δηλώσεων θα πρέπει να περιλαμβάνει τις ακόλουθες ιδέες (βλ. Κεφάλαιο 2 για περισσότερες λεπτομέρειες):
 - «Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών λαμβάνει χώρα σπάνια – συμβαίνει μόνο στα περιστατικά που παρουσιάζονται στις ειδήσεις». ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ. Ο τίτλος της εκστρατείας του Συμβουλίου της Ευρώπης Ένα στα Πέντε δείχνει ότι η συχνότητα εμφάνισης της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών είναι πολύ υψηλότερη από ό,τι εικάζεται συνήθως.
 - «Η σεξουαλική κακοποίηση αφορά μόνο ενήλικους άνδρες που κακοποιούν μικρά κορίτσια». ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ. Η σεξουαλική κακοποίηση μπορεί να συμβεί τόσο σε αγόρια όσο και σε κορίτσια (αν και τα κορίτσια πέφτουν πιο συχνά θύματα), και οι δράστες μπορεί να είναι τόσο άνδρες όσο και γυναίκες (αν και η πλειοψηφία είναι άνδρες), καθώς επίσης και άλλα παιδιά και έφηβοι (περίπου το 30% των δραστών είναι κάτω των 18 ετών).
 - «Όσοι/όσες κακοποιούν σεξουαλικά παιδιά και εφήβους είναι περίεργα, παράξενα άτομα που εμπνέουν δυσπιστία και κακοποιούν με τη χρήση βίας». ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ. Μεταξύ 70% και 85% των δραστών είναι άτομα που τα παιδιά γνωρίζουν, σέβονται και αγαπούν. Το στερεότυπο ισχύει σε ελάχιστες περιπτώσεις.
 - «Η σεξουαλική κακοποίηση συμβαίνει σε όλες τις κοινωνικές τάξεις». ΙΣΧΥΕΙ. Στην πραγματικότητα, αποτελεί παράγοντα κινδύνου για ένα παιδί το να ανήκει σε μια οικογένεια μεσαίας ή ανώτερης τάξης, επειδή ένα τέτοιο παιδί που εμφανίζει δείκτες σεξουαλικής κακοποίησης συνήθως το αγνοούν, πιστεύοντας ότι έχει θέματα συμπεριφοράς και έτσι η οικογένεια και το περιβάλλον δεν ερευνώνται.

- «Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών συμβαίνει πιο συχνά στις μέρες μας από ό,τι στο παρελθόν». ΑΓΝΩΣΤΟ. Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών ήταν και εξακολουθεί να είναι ένα κοινωνικό ταμπού και δεν έχει ερευνηθεί σωστά στο παρελθόν, άρα δεν έχουμε στοιχεία που να υποστηρίζουν ή να αντικρούουν αυτή τη δήλωση.
- «Η σεξουαλική κακοποίηση δεν συνοδεύεται πάντα από σωματική βία». ΙΣΧΥΕΙ. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών είναι μια αργή διαδικασία, κατά την οποία ο/η δράστης χειραγωγεί σταδιακά το παιδί σε πιο επιβλαβείς καταστάσεις, και έτσι η χρήση σωματικής βίας δεν είναι απαραίτητη.
- «Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών αφήνει τόσο εμφανή σημάδια που κάθε άτομο μπορεί να τα αναγνωρίσει γρήγορα». ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ. Οι περισσότερες περιπτώσεις παραμένουν κρυφές και περνούν απαρατήρητες για δεκαετίες. Αν ένα στα πέντε παιδιά έχει υποστεί σεξουαλική κακοποίηση, αυτό σημαίνει ότι σε ένα σχολείο με 100 μαθητές περίπου 20 παιδιά θα είναι μη εντοπιζόμενα θύματα.
- «Αν δεν χρησιμοποιείται σωματική βία, δεν μπορεί να υπάρξει σεξουαλική κακοποίηση, επειδή το παιδί ή ο έφηβος συναινεί». ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ. Η σεξουαλική κακοποίηση έχει να κάνει με την εξουσία και τη χειραγώγηση. Ακόμα και αν το παιδί ή ο/η έφηβος δηλώσει ότι συναινεί, αυτή η συναίνεση δεν είναι έγκυρη επειδή δεν έχει συμπληρώσει την ηλικία συναίνεσης και έχει εξαναγκαστεί μέσω χειραγώγησης. Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί εδώ ότι η νόμιμη ηλικία συναίνεσης (συνήθως στην εφηβεία) δεν σημαίνει ότι η εν λόγω συγκατάθεση είναι υγιής ή πραγματική.
- «Η σεξουαλική κακοποίηση είναι ένα τόσο τραυματικό γεγονός που το θυμόμαστε πάντα με ακρίβεια». ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ. Μία από τις επιπτώσεις του τραύματος, όπως θα εξηγηθεί στη Δραστηριότητα 4, είναι η διάσχιση, ένα φαινόμενο του εγκεφάλου που σχετίζεται με τη μετάθεση των τραυματικών αναμνήσεων στο ασυνείδητο, προκειμένου το άτομο να μπορέσει να επιβιώσει.
- «Τα παιδιά και οι έφηβοι επινοούν ψευδείς ισχυρισμούς για σεξουαλική κακοποίηση προκειμένου να τραβήξουν την προσοχή, ή λόγω ζήλιας ή μίσους». ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ. Η σεξουαλική κακοποίηση είναι ένα πολύ σκοτεινό ζήτημα που κουβαλάει ένα στίγμα, και που συνήθως δεν αναφέρεται στα Μέσα Ενημέρωσης ή σε συζητήσεις, οπότε γιατί ένα παιδί να πει ψέματα σχετικά με αυτό; Αυτό ισχύει κυρίως για μαθητές/μαθήτριες νηπιαγωγείου, οι οποίοι/οποίες μερικές φορές περιγράφουν πράξεις και καταστάσεις που δεν μπορούν να έχουν ανακαλύψει μόνοι τους.
- «Οι επιπτώσεις της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών είναι πάντα πολύ σοβαρές». ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ. Οι συνέπειες της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες. Η ορθή πρόληψη και η έγκαιρη παρέμβαση, συμπεριλαμβανομένης της συναισθηματικής και πρακτικής υποστήριξης ολόκληρου του σχολείου, μπορούν να ελαχιστοποιήσουν τον αντίκτυπο της κακοποίησης. Αυτός είναι και ο λόγος που απαιτούνται προγράμματα πρόληψης.
- «Οι επιπτώσεις της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών θα εξαφανιστούν με την πάροδο του χρόνου μόνες τους αφού έχει σταματήσει η κακοποίηση. Δεν υπάρχει λόγος να συνεχίσουμε να το συζητάμε». ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ. Όπως μια βαθιά πληγή χρειάζεται καθαρισμό και φροντίδα, έτσι και η σεξουαλική κακοποίηση απαιτεί επαρκή παρέμβαση. Σε ένα παιδί νηπιαγωγείου οι επιπτώσεις μπορεί να μην είναι ορατές, αλλά ενδέχεται να εμφανιστούν αργότερα, όταν το παιδί πλησιάζει στην εφηβεία. Το παιδί χρήζει προσοχής από επαγγελματίες που ειδικεύονται στον εντοπισμό της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών και την παρέμβαση σε αυτήν.
- «Τα παιδιά που έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση, και ιδιαίτερα τα αγόρια, θα γίνουν τα ίδια δράστες». ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ. Μια τέτοια πρόταση καταδικάζει το θύμα και είναι άδικη και ψευδής. Αν η σεξουαλική κακοποίηση έχει εντοπιστεί και έχει υπάρξει η κατάλληλη παρέμβαση, τα θύματα συνήθως γίνονται καλά και δεν θα γίνουν δράστες, αλλά μάλλον ενήλικες που έχουν επίγνωση και είναι προστατευτικοί. Ωστόσο, αν τα θύματα δεν λάβουν την υποστήριξη που χρειάζονται, ορισμένα από αυτά μπορεί να γίνουν τα ίδια δράστες (παρόλο που πολλά άλλα δεν θα το κάνουν, ακόμα και χωρίς να έχουν λάβει την απαραίτητη υποστήριξη).
- «Αν ένα παιδί που γνωρίζω καλά υφίστατο σεξουαλική κακοποίηση, θα μπορούσα να την εντοπίσω γρήγορα και εύκολα». ΔΕΝ ΙΣΧΥΕΙ. Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών αποκρύπτεται πολύ καλά, τόσο από τα θύματα όσο και από τους/τις δράστες. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η κακοποίηση μένει απαρατήρητη, ακόμα και όταν υπάρχουν δείκτες. Γι' αυτό και είναι σημαντικό να γνωρίζουμε τους δείκτες (Κεφάλαιο 3 και Δραστηριότητα 4).
- «Τα παιδιά δεν ευθύνονται για τη σεξουαλική τους κακοποίηση». ΙΣΧΥΕΙ. Παρότι η συγκεκριμένη ιδέα είναι πολύ σαφής στη συνεδρία, η Δραστηριότητα 6 θα αποκαλύψει ότι είναι πολύ δύσκολο για τους/τις ενήλικες να μην κατηγορήσουν με κάποιον τρόπο το παιδί επειδή δεν ξέφυγε από την κακοποίηση, δεν υπερασπίστηκε τον εαυτό του ή δεν ζήτησε βοήθεια νωρίτερα.

– «Τα παιδιά μπορούν μερικές φορές να αποφύγουν τη σεξουαλική κακοποίηση». ΙΣΧΥΕΙ. Παρότι σε πολλές περιπτώσεις τα παιδιά δεν μπορούν να κάνουν τίποτα, σε ορισμένες περιπτώσεις μπορούν να ζητήσουν βοήθεια ή να κάνουν κάτι για να αποφύγουν την κακοποίηση. Αυτός είναι και ο λόγος που είναι τόσο σημαντική η συμμετοχή σε δραστηριότητες πρόληψης με παιδιά, καθώς θα τα προετοιμάσουν καλύτερα ώστε να ανταποκριθούν με τρόπο που είναι πιο ασφαλής για αυτά, ιδιαίτερα με το να ζητούν βοήθεια όταν αισθάνονται ότι κάτι πάει άσχημα.

- ▶ Η έννοια της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών περιγράφεται αναλυτικά στο Κεφάλαιο 2.
- ▶ Σε μια μεγαλύτερης διάρκειας εκπαίδευση, μπορούν να δοθούν περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών.

5.3.4. Υλικά

- ▶ Ένα αντίγραφο της λίστας με τις δηλώσεις για κάθε συμμετέχοντα/συμμετέχουσα. Δεν χρειάζεται να χρησιμοποιηθούν όλες οι δηλώσεις στην εκπαίδευση. Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια μπορεί να επιλέξει εκείνες που θεωρεί πιο συναφείς – περίπου 10 από αυτές.

Πρόταση	Αληθής	Ψευδής
«Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών λαμβάνει χώρα σπάνια - συμβαίνει μόνο στα περιστατικά που παρουσιάζονται στις ειδήσεις».		
«Η σεξουαλική κακοποίηση αφορά μόνο ενήλικες άνδρες που κακοποιούν μικρά κορίτσια».		
«Όσοι κακοποιούν σεξουαλικά παιδιά και εφήβους είναι περίεργα, παράξενα άτομα που εμπνέουν δυσπιστία και κακοποιούν με τη χρήση βίας».		
«Η σεξουαλική κακοποίηση συμβαίνει σε όλες τις κοινωνικές τάξεις».		
«Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών συμβαίνει πιο συχνά στις μέρες μας από ό,τι στο παρελθόν».		
«Η σεξουαλική κακοποίηση δεν συνοδεύεται πάντα από σωματική βία».		
«Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών αφήνει τόσο εμφανή σημάδια που κάθε άτομο μπορεί να τα αναγνωρίσει γρήγορα».		
«Αν δεν χρησιμοποιείται σωματική βία, δεν μπορεί να υπάρξει σεξουαλική κακοποίηση, επειδή το παιδί ή ο/η έφηβος συναινεί».		
«Η σεξουαλική κακοποίηση είναι ένα τόσο τραυματικό γεγονός που το θυμόμαστε πάντα με ακρίβεια».		
«Τα παιδιά και οι έφηβοι επινοούν ψευδείς ισχυρισμούς για σεξουαλική κακοποίηση προκειμένου να τραβήξουν την προσοχή, ή λόγω ζήλιας ή μίσους».		
«Οι επιπτώσεις της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών είναι πάντα πολύ σοβαρές».		
«Οι επιπτώσεις της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών θα εξαφανιστούν με την πάροδο του χρόνου μόνες τους αφότου έχει σταματήσει η κακοποίηση. Δεν υπάρχει λόγος να συνεχίσουμε να το συζητάμε».		
«Τα παιδιά που έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση και ιδιαίτερα τα αγόρια, θα γίνουν τα ίδια δράστες».		
«Αν ένα παιδί που γνωρίζω καλά υφίστατο σεξουαλική κακοποίηση, θα μπορούσα να την εντοπίσω γρήγορα και εύκολα».		
«Τα παιδιά δεν ευθύνονται για τη σεξουαλική τους κακοποίηση».		
«Τα παιδιά μπορούν μερικές φορές να αποφύγουν τη σεξουαλική κακοποίηση».		

5.4. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 4: ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΣ (I): ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΚΑΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ

5.4.1. Στόχος

- ▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες είναι σε θέση να κατανοήσουν και να αναγνωρίσουν τις συνέπειες και τους δείκτες της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών.

5.4.2. Μεθοδολογία

- ▶ **ΔΙΑΡΚΕΙΑ:** 60–120 λεπτά.
- ▶ Για τις περισσότερες ομάδες, ο πιο αποτελεσματικός τρόπος μετάδοσης των βασικών πληροφοριών σχετικά με τις συνέπειες και τους δείκτες της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών είναι μια συμμετοχική παρουσίαση: μια παρουσίαση των περιεχομένων, με συχνές ερωτήσεις προς και από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες. Ένα έντυπο με μια σύνοψη των βασικών δεικτών μπορεί να μοιραστεί μετά την παρουσίαση.
- ▶ Σε ομάδες που αποτελούνται κυρίως από ειδικούς και επαγγελματίες με κάποια κατάρτιση στη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών, μπορεί να ζητηθεί από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να δημιουργήσουν, σε μικρές ομάδες, μια λίστα με δείκτες για καθεμία από τις οκτώ κατηγορίες, οι οποίοι δείκτες μπορούν να τεθούν προς συζήτηση στην κύρια ομάδα, μαζί με ένα φυλλάδιο που θα μοιραστεί στη συνέχεια.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Να λαμβάνεται υπόψη το επαγγελματικό προφίλ και οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών στην εκπαίδευση και το περιεχόμενο της να προσαρμόζεται στις προηγούμενες γνώσεις και ανάγκες τους. Οι υπερβολικά πολλές πληροφορίες μπορεί να τους/τις υπερφορτώσουν, ενώ οι υπερβολικά επιφανειακές ιδέες μπορεί να μην είναι χρήσιμες. Η διασταύρωση πληροφοριών με την ομάδα και η απάντηση των ερωτήσεων που έχει μπορούν να βοηθήσουν να διασφαλιστεί ότι το περιεχόμενο βρίσκεται στο κατάλληλο επίπεδο.

5.4.3. Βασικές έννοιες

- ▶ Οι κύριοι τύποι συνεπειών της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών και πώς μπορούν να λειτουργήσουν ως δείκτες (Κεφάλαιο 3)

5.4.4. Υλικά

- ▶ Ένα αντίγραφο του εντύπου για κάθε συμμετέχοντα/συμμετέχουσα. Όλο το υλικό θα διατίθεται διαδικτυακά, αλλά θα είναι χρήσιμο για τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να έχουν τη λίστα των δεικτών σε ένα φύλλο χαρτί μπροστά τους.

Σωματικοί δείκτες	Ψυχοσωματικοί δείκτες
<ul style="list-style-type: none">▶ Σημάδια και εξωτερικές αλλοιώσεις▶ Μόνο οι επαγγελματίες υγείας μπορούν να αναγνωρίσουν:▶ Ερεθισμός ή εσωτερικές αλλοιώσεις των γεννητικών οργάνων και της περιοχής γύρω από αυτά▶ Μολύνσεις στα γεννητικά όργανα και την περιοχή γύρω από αυτά▶ Σεξουαλικά Μεταδιδόμενα Νοσήματα▶ Εγκυμοσύνη (έφηβοι)	<p>Ψυχολογική οδύνη που εκφράζεται μέσω του σώματος, συνήθως στα άκρα των παραμέτρων υγείας:</p> <ul style="list-style-type: none">▶ Χρόνιος πόνος ή ψυχοσωματικές διαταραχές▶ Προβλήματα ύπνου (εφιάλτες, αϋπνία, υπερβολικός ύπνος)▶ Διατροφικές διαταραχές (ιδιαίτερα ανορεξία και βουλιμία)▶ Διαταραχές απέκκρισης: ενούρηση, εγκόπριση και επίμονη διάρροια ή δυσκοιλιότητα

Συναισθηματικοί δείκτες	Γνωστικοί δείκτες
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Ενοχή και ντροπή ▶ Άγχος, φόβος και υπερβολική ανησυχία ▶ Αποφυγή συγκεκριμένων μερών, ανθρώπων ή καταστάσεων (συμπεριλαμβανομένων των φοβιών) ▶ Κατάθλιψη και χαμηλή αυτοεκτίμηση ▶ Θυμός, οργή και επιθετικότητα ▶ Υποταγή ▶ Προβλήματα με τον συναισθηματικό έλεγχο: υπερβολικός έλεγχος ή έλλειψη ελέγχου 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Καθυστέρηση γνωστικής ανάπτυξης ▶ Ελλειμματική προσοχή ▶ Χαμηλές επιδόσεις ή ακόμα και ακαδημαϊκή αποτυχία ▶ Έλλειψη περιέργειας
Συμπεριφορικοί δείκτες	Σεξουαλικοί δείκτες
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Παλινδρομική συμπεριφορά ▶ Δυσκολία αυτοηρεμίας και αυτορρύθμισης ▶ Προβλήματα με τον έλεγχο των παρορμήσεων: δυσκολία με τους κανόνες ▶ Επιθετική συμπεριφορά ▶ Χρήση και κατάχρηση ναρκωτικών και αλκοόλ ▶ Αυτοτραυματικές και αυτοκτονικές συμπεριφορές ▶ Παντελής έλλειψη προβλημάτων: το «αόρατο» παιδί ή έφηβος 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Ανάρμοστη σεξουαλική συμπεριφορά: ψυχαναγκαστικός αυνανισμός, στοματογεννητικά χάδια, αντικειμενοποίηση ▶ Σεξουαλικές επιθέσεις εναντίον άλλων παιδιών ή εφήβων ▶ Σεξουαλικές γνώσεις που δεν συνάδουν με την ηλικία ▶ Επικίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά
Κοινωνικοί και σχεσιακοί δείκτες	Τύποι διασχιστικών συμπτωμάτων
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Δυσκολίες με τα προσωπικά όρια ▶ Δυσκολίες με την προσκόλληση και τις στενές σχέσεις ▶ Κοινωνική απομόνωση ▶ Επανάληψη μοτίβων βίας, συμπεριλαμβανομένης της επαναθυματοποίησης ▶ Αντικοινωνική συμπεριφορά 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Αμνησία ▶ Αποπροσωποποίηση/αποπραγματοποίηση ▶ Κατακερματισμός συνείδησης: αποσυνδεδεμένα εσωτερικά μέρη
	Δείκτες διάσχισης
	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Αυτοί οι δείκτες είναι πολύ δύσκολο να αναγνωριστούν: ▶ Κενό βλέμμα ▶ Πραγματικά να μην θυμάται ότι έχει κάνει πράγματα ▶ Ακραίες μεταβολές στη διάθεση, τη συμπεριφορά ή τις προτιμήσεις ▶ Ανεπαρκής πρόοδος, ακόμα και σε ασφαλείς συνθήκες ▶ Πολλαπλές προηγούμενες διαγνώσεις με ανεπιτυχείς παρεμβάσεις

5.5. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 5: ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΣ (II): ΚΟΙΝΟΠΟΙΗΣΗ ΔΕΙΚΤΩΝ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΜΟΛΔΑΒΙΑΣ

5.5.1. στόχος

- Clarifying the steps for the communication of indicators of child sexual abuse

5.5.2. Μεθοδολογία

- ▶ **ΔΙΑΡΚΕΙΑ:** 20–30 λεπτά.
- ▶ Ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για να μεταδοθεί το περιεχόμενο αυτής της δραστηριότητας είναι μια συμμετοχική επεξήγηση, κατά την οποία ο/η συντονιστής/συντονίστρια εξηγεί τα βήματα που πρέπει να ακολουθούνται όταν υπάρχει αποκάλυψη ή υποψία σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Αυτό το μέρος πρέπει να είναι πολύ σύντομο, πολύ πρακτικό και πολύ ρεαλιστικό. Παρότι οι γνώσεις σχετικά με το σύστημα προστασίας και τη νομοθεσία μπορεί να είναι χρήσιμες, είναι γενικά πιο σημαντικό να παρέχονται σαφείς κατευθυντήριες γραμμές, τις οποίες οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να μπορούν να χρησιμοποιήσουν στην επαγγελματική τους ζωή.
- ▶ Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της εκπαίδευσης μπορεί να μην εντοπίσουν κανένα περιστατικό για μεγάλο χρονικό διάστημα και, όταν βρεθεί κάποιος, μπορεί να μην έχουν στη διάθεσή τους τα έγγραφα της εκπαίδευσης. Είναι σημαντικό να τους παρέχονται μία ή δύο γενικές αναφορές που θα παραμείνουν σε ισχύ για μεγάλο χρονικό διάστημα (π.χ. μια γραμμή βοήθειας για παιδιά, μια δημόσια υπηρεσία που θα είναι συνήθως αρμόδια για τον εντοπισμό και την παρέμβαση σε περιστατικά σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών, έναν οργανισμό που ειδικεύεται στην παιδική προστασία).

5.5.3. Βασικές έννοιες

- ▶ Η νομική υποχρέωση παραπομπής μιας αποκάλυψης ή ενός ύποπτου περιστατικού κακοποίησης στις αρχές.
- ▶ Τα συγκεκριμένα βήματα που πρέπει να ακολουθούνται σύμφωνα με τη νομοθεσία και τις ισχύουσες διαδικασίες.

5.5.4. Υλικά

- ▶ Συγκεκριμένες επαφές (δημόσιες υπηρεσίες, οργανισμοί, ιστότοποι και τηλέφωνα) που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την παραπομπή περιστατικών.

5.6. ACTIVITY 6: DETECTION (III): APPROPRIATE AND INAPPROPRIATE RESPONSES

5.6.1. Objectives

- ▶ Practising the appropriate responses when faced with a disclosure.

5.6.2. Methodology

- ▶ **DURATION:** 60–90 minutes.
- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια εξηγεί ποιες είναι οι ενδεδειγμένες και μη ενδεδειγμένες αποκρίσεις κατά την αντιμετώπιση μιας αποκάλυψης, δίνοντας συμβουλές για τη διαχείριση των συναισθηματικών αντιδράσεων που μπορεί να προκληθούν στους ενήλικες, ώστε να μην παρεμποδιστεί η διαδικασία στην οποία έχει μπει το παιδί.
- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια μπορεί να καλέσει δύο ή τρεις εθελοντές/εθελόντριες για να βοηθήσουν στην παρουσίαση. Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια θα πρέπει να ξεκινήσει έχοντας τον ρόλο του παιδιού, χρησιμοποιώντας ένα διαφορετικό παράδειγμα από εκείνα που παρέχονται για την άσκηση. Ένας/μία από τους/τις εθελοντές/εθελόντριες θα έχει τον επαγγελματικό του ρόλο και ο/η συντονιστής/συντονίστρια

θα ρωτήσει πληροφορίες σχετικά με τον ρόλο ώστε να κάνει το παράδειγμα συγκεκριμένο, επειδή ένα παιδί θα μιλήσει με διαφορετικό τρόπο σε έναν/μία δάσκαλο/δασκάλα από ό,τι σε έναν διευθυντή/διευθύντρια ή έναν/μία ειδικό. Οι άλλοι/άλλες δύο εθελοντές/εθελόντριες θα κληθούν να παρατηρήσουν και να ελέγξουν αν ο ενήλικας δίνει τις ενδεδειγμένες αποκρίσεις. Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια ξεκινά το παιχνίδι ρόλων, το οποίο συνεχίζεται με τη συμμετοχή όλων για 3-4 λεπτά. Στη συνέχεια, ο/η συντονιστής/συντονίστρια συζητά για το πώς αισθάνθηκαν. Έπειτα, ο/η συντονιστής/συντονίστρια ζητά από τον εθελοντή σε ρόλο «επαγγελματία» να μοιραστεί το πώς αισθάνθηκε και το τι μπορεί να είχε κάνει διαφορετικά. Και, τέλος, οι εθελοντές σε ρόλο «παρατηρητή» καλούνται να σχολιάσουν τη διαδικασία.

- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια ζητά από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να σχηματίσουν ομάδες των τριών έως τεσσάρων ατόμων. Στη συνέχεια, αναθέτει ένα περιστατικό για παιχνίδι ρόλων σε έναν/μία συμμετέχοντα/συμμετέχουσα κάθε ομάδας. Σε κάθε περιστατικό, ένας/μία συμμετέχων/συμμετέχουσα αναλαμβάνει τον ρόλο του παιδιού, ένας/μία άλλος/άλλη υποδύεται τον/την επαγγελματία και οι υπόλοιποι/υπόλοιπες συμμετέχοντες/συμμετέχουσες λειτουργούν ως παρατηρητές. Κάθε παιχνίδι ρόλων διαρκεί 4-5 λεπτά και ακολουθείται από μια συζήτηση 4 λεπτών στη μικρή ομάδα. Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια υποδεικνύει τη χρονική διάρκεια και αναθέτει ένα νέο περιστατικό σε κάποιο άλλο μέλος της ομάδας, μόλις ένα περιστατικό έχει ολοκληρωθεί. Θα έχει γίνει προετοιμασία τεσσάρων διαφορετικών περιστατικών, αλλά δεν θα εργάζονται όλες οι ομάδες ταυτόχρονα επάνω στο ίδιο περιστατικό.
- ▶ Όταν όλα τα περιστατικά έχουν παρουσιαστεί με παιχνίδι ρόλων στις μικρές ομάδες, ο/η συντονιστής/συντονίστρια ζητά από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να επιστρέψουν στην κυρίως ομάδα, όπου μπορεί να υπάρξει συζήτηση γύρω από ερωτήσεις και προβλήματα.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Πολλοί/πολλές συμμετέχοντες/συμμετέχουσες θα φοβηθούν να παίξουν τον ρόλο ενός κακοποιημένου παιδιού μπροστά σε άλλους επαγγελματίες ή να υποδυθούν έναν ασφαλή ενήλικα που ακολουθεί τις ενδεδειγμένες αποκρίσεις. Επομένως, είναι πολύ χρήσιμο να αναλάβει ο/η συντονιστής/συντονίστρια το πρώτο παιχνίδι ρόλων. Αν υπάρχει χρονικός περιορισμός, αντί να αφαιρεθεί το παράδειγμα που παρουσιάζει ο/η συντονιστής/συντονίστρια, είναι προτιμότερο να υπάρξουν μόνο δύο γύροι εξάσκησης.
- ▶ Για να δοθεί σε κάθε συμμετέχοντα/συμμετέχουσα μία καλύτερη εικόνα της διαδικασίας, το παράδειγμα θα πρέπει να λαμβάνει χώρα στη μέση της ομάδας και όχι απέναντί της.
- ▶ Αν το πρώτο παιχνίδι ρόλων πήγε πολύ καλά (π.χ. υπήρξαν λίγα σχόλια προς βελτίωσή του) ή πολύ άσχημα (π.χ. ο «επαγγελματίας» εθελοντής έκανε πάρα πολλά λάθη), ο/η συντονιστής/συντονίστρια μπορεί να δώσει ένα δεύτερο παράδειγμα με εθελοντές (τους/τις ίδιους/ίδιες ή άλλους/άλλες συμμετέχοντες/συμμετέχουσες), αναλαμβάνοντας αυτήν τη φορά τον ρόλο του/της «επαγγελματία». Σε αυτήν την περίπτωση, θα θέλει ως επί το πλείστον να υποδυθεί τον ασφαλή ενήλικα, αλλά ταυτόχρονα να κάνει και κάποια λάθη ώστε οι παρατηρητές να μπορούν να τα εντοπίσουν.
- ▶ Ακόμα και αφού ο/η συντονιστής/συντονίστρια έχει υποδείξει το πώς γίνεται η δραστηριότητα, ορισμένοι/ορισμένες συμμετέχοντες/συμμετέχουσες μπορεί να εξακολουθούν να είναι απρόθυμοι/απρόθυμες να αναλάβουν τον ρόλο του παιδιού ή του/της επαγγελματία. Η προτίμηση κάθε ατόμου θα πρέπει να γίνεται σεβαστή και δεν θα πρέπει να εξαναγκάζεται να το κάνει

5.6.3. Βασικές έννοιες

- ▶ Οι ενδεδειγμένες αποκρίσεις στις οποίες θα πρέπει να εξασκηθούν οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες και να τις ενσωματώσουν στον τρόπο συνύπαρξής τους με παιδιά. Βλ. Ενότητα 3.1.3 «Αποκάλυψη: ενδεδειγμένες και μη ενδεδειγμένες αποκρίσεις».
- ▶ Οι μη ενδεδειγμένες αποκρίσεις που θα πρέπει να αντικατασταθούν από τις ενδεδειγμένες αποκρίσεις. Βλ. Ενότητα 3.1.3 «Αποκάλυψη: ενδεδειγμένες και μη ενδεδειγμένες αποκρίσεις».

5.6.4. Υλικά

- ▶ Λευκός πίνακας ή πίνακας παρουσιάσεων και μαρκαδόροι.
- ▶ Έντυπα με τις ενδεδειγμένες και μη ενδεδειγμένες αποκρίσεις (πίνακας από την Ενότητα 3.1.3) για όλους/όλες τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες.
- ▶ Αντίγραφο με τα περιστατικά που θα δίνονται μόνο στον/στην ανταποκριτή/ανταποκρίτρια συμμετέχοντα/συμμετέχουσα κάθε ομάδας.

Περιστατικό 1: ΤΑΤΙΑΝΑ²¹ (3 ΕΤΩΝ)

Ο/Η εκπαιδευτικός σου σου έκανε κάποια μαθήματα σχετικά με τον/την Κίκο και το Χέρι και έχεις ένα περίεργο συναίσθημα. Ο ξάδερφός σου ο Ίων, ο οποίος είναι 14 ετών, αρχίζει να παίζει μαζί σου με έναν τρόπο που δεν σου αρέσει. Τον συμπαθείς πολύ, επειδή είναι αστείος και σε κάνει να γελάς και παίζει μαζί σου όπως κανένας άλλος, κάνοντάς σε να νιώθεις ξεχωριστή. Κατά τη διάρκεια των οικογενειακών τραπεζιών βγαίνετε μαζί έξω και, αφού παίζετε, σου ζητάει να του δείξεις τα γεννητικά σου όργανα και μερικές φορές σου ζητάει να τα αγγίξει και εσύ νιώθεις άβολα με αυτό. Έπειτα, αλλάζει ξαφνικά και σου λέει ότι ήταν απλά ένα αστείο. Τώρα αναρωτιέσαι αν αυτό μοιάζει με τον/την Κίκο και το Χέρι και θέλεις να ρωτήσεις τον/την δάσκαλό/δασκάλα σου για αυτό.

Περιστατικό 2: Πέτρος²² (4 ετών)

Υπάρχουν δύο αγόρια στο σχολείο, ο Δημήτρης²³ και ο Νταν²⁴, που κάνουν δύσκολο για σένα το να πας στην τουαλέτα. Κάθε φορά που θέλεις να πας, έρχονται και αυτοί, και θέλουν να σε δουν να ουρείς και σε κοροϊδεύουν. Την προηγούμενη εβδομάδα σου είπαν ότι το πέος σου είναι πολύ μικρό, προσπάθησαν να το τραβήξουν και σε πόνεσαν. Στη συνέχεια, σου είπαν ότι πρέπει να γλύψεις τα πέη τους αλλιώς θα σε χτυπήσουν. Εσύ έτρεξες και ξέφυγες και ο δάσκαλός σου είδε ότι κάτι είχε συμβεί. Ο Δημήτρης και ο Νταν είναι γιοι πολύ καλών φίλων των γονιών σου και φοβάσαι ότι, αν πεις κάτι, οι οικογένειές σας θα καβγαδίσουν. Προτιμάς να προσπαθήσεις να μιλήσεις στον δάσκαλό σου για να δεις αν μπορεί να σου δώσει κάποια συμβουλή σχετικά με αυτό.

Περιστατικό 3: Χριστίνα²⁵ (5 ΕΤΩΝ)

Έπαιζες στην τάξη τον/την Κίκο και το Χέρι, και αρχίζεις να συνειδητοποιείς ότι ο πατέρας σου κάνει κάτι που σε αηδιάζει. Όταν έρχεται να σου πει καληνύχτα, σε χαϊδεύει με έναν περίεργο τρόπο και σε φιλάει στο στόμα, ανοίγοντας τα χείλη του. Φοβάσαι πολύ, επειδή σου λέει πάντα ότι είναι το μυστικό σας και ότι αυτό σε κάνει πολύ ξεχωριστή. Προσπάθησες να το πεις στη μητέρα σου, αλλά, κάθε φορά που αναφέρεις κάτι για τον πατέρα σου, σου λέει «Ω, σε αγαπά τόσο πολύ - θα πρέπει να είσαι ευγνώμων. Τι θέλεις, λοιπόν, να μου πεις;» και τότε αισθάνεσαι άσχημα και της λες κάτι άλλο, όπως το ότι κάνει πάρα πολλά αστεία για το πώς εκφράζει την αγάπη του με άσχημο τρόπο που δείχνει ασέβεια (πράγμα που είναι αλήθεια και συμβαίνει μπροστά στη μητέρα σου) και εκείνη λέει ότι δεν θα πρέπει να το παίρνεις σοβαρά. Άρα θα ρωτήσεις τον δάσκαλό σου για αυτό το θέμα..

Περίπτωση 4: Σέργιος²⁶ (6 ετών)

Ο πατέρας σου έφυγε από το σπίτι έναν χρόνο πριν, μετά από μια μεγάλη συζήτηση με τη μητέρα σου. Η μητέρα σου από τότε είναι πολύ στεναχωρημένη, και μερικές φορές, ειδικά τα Σαββατοκύριακα, πίνει πάρα πολύ. Όταν πίνει, στεναχωριέται πολύ και λέει ότι θέλει εσύ, το «αγοράκι της», να κοιμηθείς στο κρεβάτι μαζί της. Στην αρχή ήσουν πολύ χαρούμενος, επειδή έβλεπες πώς ηρεμούσε και σου άρεσε να είσαι εκεί μαζί της. Τον τελευταίο καιρό όμως νιώθεις περίεργα, επειδή σε γαργαλάει στα γεννητικά σου όργανα και αυτό σου είναι πραγματικά δυσάρεστο. Της λες να σταματήσει, αλλά κάθε φορά γελάει και σου λέει ότι πρέπει να το απολαύσεις, ότι είναι κάτι ωραίο που κάνει για σένα. Τώρα, λοιπόν, που έμαθες στην τάξη για τον/την Κίκο και το Χέρι, θέλεις να πεις στον δάσκαλό σου ότι αγαπάς τη μητέρα σου, αλλά ότι εκείνη κάνει αυτό το περίεργο πράγμα.

5.7. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 7: ΠΩΣ ΝΑ ΣΥΝΤΟΝΙΣΕΤΕ ΣΥΝΕΔΡΙΕΣ ΜΕ ΠΑΙΔΙΑ

5.7.1. Στόχοι

- ▶ Αποσαφήνιση των στόχων και της μεθοδολογίας των συνεδριών με παιδιά.
- ▶ Εξάσκηση ορισμένων δραστηριοτήτων, ώστε οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να μπορέσουν να εξοικειωθούν με τον συντονισμό τους.

21. Παρακαλώ επιλέξτε ένα όνομα με βάση την κουλτούρα της εν λόγω χώρας και αν είναι δυνατό άσχετο με τα ονόματα που συναντούμε στο περιβάλλον του σχολείου

22. Το ίδιο

23. Το ίδιο

24. Το ίδιο

25. Το ίδιο

26. Το ίδιο

5.7.2. Μεθοδολογία

- ▶ **ΔΙΑΡΚΕΙΑ:** 60–210 λεπτά.
- ▶ Ανάλογα με τον διαθέσιμο χρόνο, αυτό το μέρος της εκπαίδευσης μπορεί να λάβει διάφορες μορφές:
 - Η τεχνική προσέγγιση: Κάθε δραστηριότητα με παιδιά επεξηγείται μέσω των βασικών εννοιών και της μεθοδολογίας της, με ερωτήσεις από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες. Αυτή η προσέγγιση είναι πιο αποτελεσματική όταν υπάρχει λιγότερος χρόνος και όταν οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες είναι σίγουροι/σίγουρες ότι μπορούν να διαχειριστούν τις συνεδρίες οι ίδιοι/ίδιες χωρίς πολλή αναζήτηση.
 - Η βιωματική προσέγγιση: Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες δοκιμάζουν καθεμία από τις δραστηριότητες με παιδιά από τη σκοπιά των ίδιων ως παιδιών σε αυτές τις ηλικίες. Αυτό τους δίνει μία βαθύτερη κατανόηση των δικών τους αντιδράσεων και αποκρίσεων σε ζητήματα που σχετίζονται με την προστασία και την ασφάλεια, αλλά απαιτεί βαθύτερη ανάμειξη από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες.
 - Η πρακτική προσέγγιση: Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες προσπαθούν να συντονίσουν δραστηριότητες σε μικρές ομάδες μέσω του παιχνιδιού ρόλων. Αυτή η προσέγγιση μπορεί να βοηθήσει στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων που απαιτούνται για τον συντονισμό ολόκληρης της δραστηριότητας με παιδιά, αλλά απαιτεί περισσότερο χρόνο.
- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια οργανώνει αυτό το μέρος της εκπαίδευσης με βάση την ομάδα, τον διαθέσιμο χρόνο και τα ενδιαφέροντα των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών. Οι δραστηριότητες μπορούν να διερευνηθούν με την ίδια προσέγγιση ή με διαφορετικούς τρόπους σύμφωνα με τις συνεδρίες με παιδιά. Για παράδειγμα, στη Δραστηριότητα 1 μπορεί να χρησιμοποιηθεί η τεχνική προσέγγιση, στη Δραστηριότητα 2 η βιωματική προσέγγιση, στη Δραστηριότητα 3 η πρακτική προσέγγιση και ούτω καθεξής.
- ▶ Η μεθοδολογία για τις συνεδρίες με παιδιά επεξηγείται στο Κεφάλαιο 6 «Ο/Η Κίκο και το Χέρι στην τάξη: συνεδρίες με παιδιά», στο οποίο οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες μπορούν να βρουν τους στόχους και τη μεθοδολογία για κάθε δραστηριότητα, τα οποία θα τους βοηθήσουν να συντονίσουν τη δραστηριότητα με τους/τις μαθητές/μαθήτριές τους.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Αυτό είναι το πιο ευέλικτο μέρος της εκπαίδευσης. Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες θα είναι εκπαιδευτικοί ή επαγγελματίες που διαθέτουν κάποια εμπειρία με παιδιά και, ως εκ τούτου, θα μπορούν να βρουν τρόπους για να συντονίσουν τις περισσότερες δραστηριότητες. Όσο οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες αφιερώνουν περισσότερο χρόνο σε αυτή τη δραστηριότητα, η κατανόησή τους θα αυξάνεται.

5.7.3. Βασικές έννοιες

- ▶ Οι δραστηριότητες με παιδιά είναι απλές (δεν διαθέτουν πολύ περιεχόμενο), αλλά απαιτούν προετοιμασία (ιδιαίτερα για δημιουργικές και απρόσμενες ερωτήσεις από τα παιδιά).
- ▶ Κατ' αρχάς, συνιστάται ανεπιφύλακτα να ακολουθούνται τα βήματα που υποδεικνύονται, καθώς αυτό επιτρέπει στον/στην εκπαιδευτικό να αποκτήσει περισσότερη εμπειρία και γνώσεις σχετικά με την προστασία και την πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών προτού γίνει πιο δημιουργικός/δημιουργική.
- ▶ Η εξάσκηση κάθε δραστηριότητας μαζί με συνομήλικους ενήλικες (άλλους/άλλες εκπαιδευτικούς) συνιστάται ανεπιφύλακτα, καθώς οι εκπαιδευτικοί θα ανακαλύψουν πτυχές της που χρειάζεται να βελτιώσουν πριν τη δοκιμάσουν στην τάξη.

5.7.4. Υλικά

- ▶ Αν υπάρχει δυνατότητα, οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες θα πρέπει να έχουν ένα αντίγραφο των δραστηριοτήτων όσο τους επεξηγούνται, καθώς ορισμένες πτυχές μπορεί να φαίνονται ξεκάθαρες κατά τη διάρκεια της παρουσίασης, αλλά τα λεπτά σημεία τους θα ξεχαστούν αν δεν τις έχουν δει σε γραπτή μορφή.

- ▶ Αν πρόκειται να υπάρξει παιχνίδι ρόλων ή εξάσκηση των δραστηριοτήτων, τα υλικά που απαιτούνται για την εν λόγω εξάσκηση θα πρέπει να είναι διαθέσιμα κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας αυτής στην εκπαίδευση (π.χ. χαρτί, υλικά ζωγραφικής, αυτοκόλλητες σημειώσεις).

5.8. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 8: ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΩΣ ΣΥΜΜΑΧΟΙ - ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

5.8.1. Στόχοι

- ▶ Προσδιορισμός των πιθανών δυσκολιών της εισαγωγής των συνεδριών στα σχολεία από τους/τις διευθυντές/διευθύντριες και το προσωπικό των σχολείων, και γνώσεις για το πώς να ανταποκριθούν σε αυτές.

5.8.2. Μεθοδολογία

- ▶ **ΔΙΑΡΚΕΙΑ:** 50–60 λεπτά.
- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια ζητά από κάθε συμμετέχοντα/συμμετέχουσα να πάρει τρεις αυτοκόλλητες σημειώσεις και να γράψει σε καθεμία μία δυσκολία που θα μπορούσε να προκύψει ανάμεσα στο προσωπικό και τους/τις διευθυντές/διευθύντριες των σχολείων στο πλαίσιο της πρότασης να πραγματοποιηθούν συνεδρίες με παιδιά για την πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών.
- ▶ Όλες οι σημειώσεις συλλέγονται και ταξινομούνται σε ομάδες από τον/την συντονιστή/συντονίστρια, ο/η οποίος/οποία στη συνέχεια ζητά από την ομάδα να σκεφτεί πιθανές αποκρίσεις για καθεμία από τις δυσκολίες. Επιλέγονται οι καλύτερες λύσεις.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Δεν προτείνουν όλες οι ομάδες τα ίδια προβλήματα και δεν υπάρχει πρόβλημα με αυτό. Κάθε εκπαιδευτικός – και κάθε σχολείο – αντιμετωπίζει προβλήματα που είναι συνήθη, αλλά και προβλήματα που αφορούν συγκεκριμένα την κοινότητα ή την περιοχή. Το σημείο-κλειδί αυτής της άσκησης είναι η αντιμετώπιση των συγκεκριμένων προβληματισμών που εντοπίζει η ομάδα των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών με αποκρίσεις που μπορούν οι ίδιοι/ίδιες να χρησιμοποιήσουν στα σχολεία τους.

5.8.3. Βασικές έννοιες

- ▶ Ορισμένες πιθανές δυσκολίες και πώς να αντιμετωπίζονται:

Πιθανή δυσκολία	Πώς αντιμετωπίζεται
«Σε αυτό το σχολείο/κοινότητα δεν αντιμετωπίζουμε πρόβλημα σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών».	Αναφορά των στατιστικών στοιχείων της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών: τα σχολεία έχουν περιστατικά που απλώς δεν έχουν εντοπιστεί.
«Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών είναι ένα ακατάλληλο ζήτημα για παιδιά αυτών των ηλικιών».	Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών συμβαίνει σε όλες τις ηλικίες, ακόμα και σε παιδιά νηπιαγωγείου, επομένως είναι σημαντικό να προστατεύονται και αυτά. Η πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών μπορεί να γίνει με έναν ευχάριστο και ασφαλή τρόπο. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται θα συνάδει με την ηλικία των παιδιών, καθώς και με τα ζητήματα που τίθενται. Είναι σαν να μαθαίνουμε στα παιδιά πώς να διασχίζουν τον δρόμο. Δεν τους λέμε ότι, αν δεν κοιτάζουν και τις δύο πλευρές ή δεν περιμένουν κάποιον ενήλικα, το αυτοκίνητο θα τα χτυπήσει, ο εγκέφαλός τους θα βρεθεί στο πεζοδρόμιο και θα πεθάνουν. Τους εξηγούμε ότι, αν δεν διασχίσουν τον δρόμο με ασφάλεια, μπορεί να χτυπήσουν και δεν τους δίνουμε φρικιαστικές λεπτομέρειες.

<p>«Οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν αρκετές γνώσεις για να συντονίσουν συνεδρίες σχετικά με τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών».</p>	<p>Οι εκπαιδευτικοί που έχουν παρακολουθήσει αυτήν την εκπαίδευση και έχουν διαβάσει το υλικό για τον συντονισμό συνεδριών με παιδιά διαθέτουν αρκετές γνώσεις και εξειδίκευση για την πρόληψη και τον εντοπισμό πολλών καταστάσεων σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών. Είναι καλύτερο να αρχίσουμε να προστατεύουμε τα παιδιά τώρα παρά να επιτρέψουμε να συμβούν περισσότερα περιστατικά που δεν θα εντοπιστούν.</p>
<p>«Δεν έχουμε χρόνο. Έχουμε ήδη πάρα πολλές δραστηριότητες».</p>	<p>Οι δραστηριότητες πρόληψης της παιδικής κακοποίησης μπορούν να γίνουν σε συνεδρίες 1 ώρας, δηλαδή συνολικά 4-5 ώρες σε διάστημα αρκετών εβδομάδων. Μπορούν να συμπεριληφθούν σε άλλες προγραμματισμένες δραστηριότητες, όπως αφήγηση ιστοριών για τη Δραστηριότητα 1 ή ζωγραφική για τη Δραστηριότητα 4.</p>
<p>«Αυτές οι δραστηριότητες δεν περιλαμβάνονται στο παιδαγωγικό πρόγραμμα του Υπουργείου Παιδείας».</p>	<p>Οι περισσότερες εκπαιδευτικές δομές και παιδαγωγικά προγράμματα περιλαμβάνουν «αγωγή υγείας», «ανάπτυξη συναισθηματικής νοημοσύνης» ή ακόμα και «παιδική προστασία». Οι δραστηριότητες μπορούν να συμπεριληφθούν σε αυτά τα σχολικά μαθήματα. Μπορεί να είναι πολύ χρήσιμη η καθιέρωση τρόπων συνεργασίας με τις σχετικές αρχές, όπως το Υπουργείο Παιδείας, η αρμόδια αρχή για την προσχολική εκπαίδευση και οι τοπικές και περιφερειακές διοικήσεις.</p>
<p>«Αν εντοπίσουμε κάποιο περιστατικό, δεν θα ξέραμε πώς να το αντιμετωπίσουμε».</p>	<p>Είναι σημαντικό για ένα σχολείο να είναι προετοιμασμένο να αντιμετωπίσει περιστατικά σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών, επειδή είναι υπεύθυνο για τη διασφάλιση της προστασίας όλων των παιδιών, ακόμα και εκτός σχολείου. Οι διαδικασίες παραπομπής χρειάζεται να είναι σαφείς και είναι συνήθως πολύ απλές από τεχνική άποψη, όπως είναι η κλήση υπηρεσιών παιδικής προστασίας. Αυτό που είναι δύσκολο, είναι να γνωρίζει κανείς πώς να παρέχει μια επαρκή συναισθηματική απόκριση στο παιδί, την οικογένεια και άλλους επαγγελματίες. Όλοι/όλες οι δάσκαλοι/δασκάλες χρειάζεται να ενημερώνονται σχετικά με την παραπομπή σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών, ώστε να συμμορφώνονται με την επαγγελματική τους υποχρέωση για προστασία των μαθητών/μαθητριών τους.</p>
<p>«Οι γονείς δεν θα συμφωνήσουν να συμμετέχουν τα παιδιά τους σε τέτοιες συνεδρίες».</p>	<p>Το να μην έχουν επίγνωση της χειραγώγησης και της βίας καθιστά τα παιδιά πιο ευάλωτα, και οι περισσότεροι γονείς θέλουν το καλύτερο για τα παιδιά τους.</p>

5.8.4. Υλικά

- ▶ Αυτοκόλλητες σημειώσεις.
- ▶ Λευκός πίνακας ή πίνακας παρουσιάσεων και μαρκαδόροι.

5.9. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 9: ΓΟΝΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΩΣ ΣΥΜΜΑΧΟΙ • ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

5.9.1. Στόχοι

- ▶ Προσδιορισμός των πιθανών δυσκολιών της εισαγωγής των συνεδριών στα σχολεία από τους γονείς και τις οικογένειες, και γνώσεις για το πώς να ανταποκριθούν σε αυτές.

5.9.2. Μεθοδολογία

- ▶ **ΔΙΑΡΚΕΙΑ:** 30–60 λεπτά.
- ▶ Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια ζητά από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να σχηματίσουν ομάδες των έξι έως οκτώ ατόμων. Σε κάθε ομάδα, οι μισοί/μισές συμμετέχοντες/συμμετέχουσες θα πρέπει να αναλάβουν τον ρόλο των γονέων που δεν τους αρέσει η ιδέα των συνεδριών για την πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών, ενώ οι άλλοι μισοί, που αναλαμβάνουν τον ρόλο του σχολικού προσωπικού, πρέπει να σκεφτούν τις κατάλληλες αποκρίσεις. Οι ομάδες τις συζητούν για 15 λεπτά.
- ▶ Επιστρέφοντας στην κύρια ομάδα, ο/η συντονιστής/συντονίστρια ζητά τις καλύτερες ιδέες κάθε ομάδας και τις γράφει στον πίνακα, σχολιάζοντας καθεμία από αυτές.
- ▶ Τέλος, ο/η συντονιστής/συντονίστρια ρωτά ποιες ήταν οι αντιρρήσεις στις οποίες οι ομάδες δεν μπόρεσαν να ανταπαντήσουν, και οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες καλούνται να σκεφτούν ιδέες με την υποστήριξη του/της συντονιστή/συντονίστριας.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Αυτή η δραστηριότητα έχει καλύτερο αποτέλεσμα όταν γίνεται με τη μορφή παιχνιδιού, καθώς οι εκπαιδευτικοί συνήθως απολαμβάνουν να παίζουν τον ρόλο των δύσκολων γονέων. Αν υπάρχει αρκετός χρόνος, μπορεί να είναι χρήσιμο να γίνει μια σύντομη παρουσίαση με εθελοντές/εθελόντριες (τρεις σε ρόλο γονέων και τρεις σε ρόλο σχολικού προσωπικού). Ο/Η συντονιστής/συντονίστρια μπορεί να κάνει την παρουσίαση πιο δυναμική διατυπώνοντας παρατηρήσεις που μπορεί να θυμίζουν στους/στις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες συνήθεις καταστάσεις που προκύπτουν σε συναντήσεις με γονείς.
- ▶ Αν υπάρχει αρκετός χρόνος, αυτή η δραστηριότητα μπορεί να προταθεί να γίνει η «πρώτη συνάντηση με γονείς», μια συνεδρία που θα πρέπει να γίνει πριν ξεκινήσουν οι δραστηριότητες με παιδιά. Η συνεδρία αυτή μπορεί να χρησιμεύσει στο να διασφαλίσει το ότι οι γονείς κατανοούν τα βασικά μηνύματα προστασίας και ότι μπορούν να συζητήσουν γι' αυτά στο σπίτι αν τους το ζητήσουν τα παιδιά τους.
- ▶ Είναι σχεδόν βέβαιο ότι ορισμένοι γονείς θα έχουν υποστεί και οι ίδιοι σεξουαλική κακοποίηση παιδιών. Είναι σημαντικό να μιλάμε με σεβασμό για το ζήτημα αυτό και να δείχνουμε ότι πάντα υπάρχει μια διέξοδος, ακόμα και στην ενήλικη ζωή, για όσους κακοποιήθηκαν στο παρελθόν, προκειμένου να επουλώσουν τις πληγές τους (αν και γι' αυτό χρειάζονται ειδικοί χώροι και όχι οι συνεδρίες).
- ▶ Είναι πιθανό σε κάποιες ομάδες να υπάρχουν ορισμένοι γονείς που έχουν κακοποιήσει οι ίδιοι παιδιά. Η προσοχή επάνω στο θέμα αυτό είναι επιβεβλημένη, ώστε να μην επιδεινωθεί η κατάσταση για τα παιδιά.

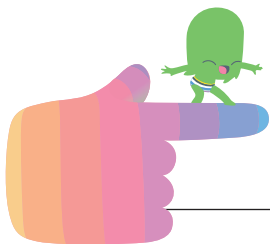
5.9.3. Βασικές έννοιες

- ▶ Πιθανές δυσκολίες της εισαγωγής των συνεδριών στα σχολεία και τρόπος αντιμετώπισής τους (βλ. πίνακα από τη Δραστηριότητα 8 στην Ενότητα 5.8.3 «Βασικές έννοιες»).
- ▶ Υπάρχουν δύο τύποι δυσκολιών που εκφράζουν οι γονείς, οι οποίοι θα πρέπει να καθησυχαστούν:
 - «Τι θα καλύπτουν οι συνεδρίες»; Οι γονείς συνήθως ενδιαφέρονται περισσότερο για τα συγκεκριμένα περιεχόμενα των συνεδριών, ούτως ώστε να είναι σίγουροι ότι τα μηνύματα που λαμβάνουν τα παιδιά τους είναι ικανοποιητικά. Είναι σημαντικό να δοθεί στους γονείς μια σαφής δομή των συνεδριών και των βασικών τους περιεχομένων, προκειμένου να κατανοήσουν πλήρως ότι οι συνεδρίες θα συνάδουν με την ηλικία των παιδιών.
 - «Πώς μπορώ να μιλήσω γι' αυτό το ζήτημα με το παιδί μου»; Η διευκρίνιση ότι θα υπάρξει μια τελευταία συνεδρία, στην οποία τα παιδιά θα παρουσιάσουν όσα έμαθαν στους γονείς τους, συνήθως τους

καθησυχάζει. Οι γονείς έχουν μάθει για τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών στις ειδήσεις και είναι ανακούφιση για πολλούς από αυτούς να γνωρίζουν ότι υπάρχει ένας ασφαλής και προστατευτικός τρόπος να μιλήσουν στα παιδιά τους γι' αυτήν.

5.9.4. Υλικά

- ▶ Καρέκλες που μπορούν να μετακινηθούν μέσα στον χώρο για να είναι δυνατή η εργασία σε μικρές ομάδες.

6. Ο/Η Κίκο και το χέρι στην τάξη: συνεδρίες με παιδιά

ΓΕΝΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ ΓΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΕΣ ΜΕ ΠΑΙΔΙΑ

- ▶ Αυτές οι δραστηριότητες προβλέπεται να πραγματοποιηθούν από εκπαιδευτικούς που είναι ήδη πρόσωπα αναφοράς για τα παιδιά, καθώς τα παιδιά χρειάζονται χρόνο για να επεξεργαστούν τα μηνύματα και εξαιρετικά έμπιστους ενήλικες, από τους οποίους μπορούν να ζητήσουν βοήθεια. Ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις είναι επίσης δυνατόν να υπάρχουν εξωτερικοί συντονιστές, τουλάχιστον ένα ενήλικο άτομο συναισθηματικής αναφοράς πρέπει να είναι παρόν σε ολόκληρη τη συνεδρία, προκειμένου να μπορέσει να αναγνωρίσει σχετικές αντιδράσεις σε παιδιά που γνωρίζει καλά.
- ▶ Ο εγκέφαλος παιδιών ηλικίας 3 έως 6 ετών αλλάζει και αναπτύσσεται συνεχώς. Αυτός είναι και ο λόγος που συνήθως χρειάζονται επαναλαμβανόμενες εμπειρίες προκειμένου να αποκτήσουν νέες στάσεις και συμπεριφορές. Τα βασικά μηνύματα αφομοιώνονται καλύτερα μέσω συχνής έκθεσης σε διάφορες καταστάσεις. Επομένως, παρότι πρέπει να υπάρχει χρόνος για κάθε δραστηριότητα πρόληψης, ο καλύτερος τρόπος για να διασφαλιστεί το ότι γίνονται κατανοητές οι δραστηριότητες είναι η αντιμετώπιση των βασικών εννοιών σε άλλες καταστάσεις: στην παιδική χαρά, κατά τη διάρκεια άλλων δραστηριοτήτων, πριν τον αποχαιρετισμό και ούτω καθεξής.
- ▶ Κάθε δραστηριότητα βασίζεται στις προηγούμενες. Είναι σημαντικό κάθε συνεδρία να ξεκινά εξακριβώνοντας ποιες ιδέες έχουν συγκεντρώσει τα παιδιά και ποιες όχι, και να ανασκοπούνται με τον κατάλληλο τρόπο.
- ▶ Οι επαγγελματίες ανησυχούν μήπως τα παιδιά υπερφορτωθούν κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων ή αποκαλύψουν κακοποίηση μπροστά στους συνομήλικους τους. Ωστόσο η εμπειρία δείχνει ότι αυτό συμβαίνει σπάνια: τα παιδιά συνήθως παίρνουν τον χρόνο τους πριν πάνε στον/στη δάσκαλό/δασκάλα τους για υποστήριξη. Όταν πλησιάσουν τον/την δάσκαλό/δασκάλα ή νηπιαγωγό τους για να του/της πουν κάτι που σχετίζεται με τις συνεδρίες, οι εκπαιδευτικοί πρέπει να είναι πολύ δεκτικοί/δεκτικές και να αφιερώνουν χρόνο για να ακούσουν τα παιδιά.
- ▶ Η ώρα που γίνονται οι συνεδρίες είναι πολύ σημαντική. Ο/Η δάσκαλος/δασκάλα ή ο/η νηπιαγωγός θα πρέπει να επιλέγει κατάλληλες ώρες για τις δραστηριότητες, ιδιαίτερα ώρες που τα παιδιά είναι ξεκούραστα και συγκεντρωμένα, αποφεύγοντας στιγμές της ημέρας που είναι κουρασμένα, πεινασμένα ή νευρικά. Επίσης, είναι καλό να υπάρχει ευελιξία ως προς τη διάρκεια των συνεδριών. Οι δάσκαλοι/δασκάλες ή οι νηπιαγωγοί θα πρέπει να μειώνουν τη διάρκεια ή να αναβάλλουν μια συγκεκριμένη συνεδρία αν τα παιδιά δεν είναι δεκτικά.
- ▶ Κάθε δραστηριότητα περιγράφεται μαζί με τα βασικά της στοιχεία. Ένας έμπειρος δάσκαλος μπορεί με την πάροδο του χρόνου να εμπλουτίσει τις δραστηριότητες με τις δικές του ιδέες, ώστε να τις προσαρμόσει σε συγκεκριμένες ομάδες παιδιών.

6.1. ΣΥΝΕΔΡΙΑ 1: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΝ/ΤΗΝ ΚΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΧΕΡΙ

6.1.1. Στόχοι

- ▶ Παρουσίαση της σειράς δραστηριοτήτων.
- ▶ Παρουσίαση των χαρακτήρων Κίκο και Χέρι.
- ▶ Διάκριση μεταξύ των διαφορετικών ρόλων των ενηλίκων (προστατεύουν τα παιδιά) και των παιδιών (αν μπορούν, ζητούν βοήθεια όταν χρειάζονται προστασία).
- ▶ Μετάδοση των βασικών εννοιών: άσχημα πράγματα συμβαίνουν στα παιδιά, έχουν το δικαίωμα να ζητήσουν βοήθεια, η σωματική επαφή θα πρέπει να είναι ευχάριστη και, αν δεν είναι, τα παιδιά έχουν το δικαίωμα να πουν «Όχι!» σε αυτήν.

6.1.2. Μεθοδολογία

- ▶ **ΔΙΑΡΚΕΙΑ:** 30–50 λεπτά.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός παρουσιάζει τον Κανόνα των Εσωρούχων από την εκστρατεία του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η διατύπωση μπορεί να έχει μορφή παρόμοια με την ακόλουθη: «Υπάρχει μία ομάδα μεγάλων που αποφάσισαν να κάνουν ένα ακόμα βήμα για την προστασία των παιδιών και έχουν δημιουργήσει κάποια υλικά. Στο σχολείο μας, θέλουμε καθένας από εσάς να αισθάνεται ασφαλής, γι' αυτό και θα μάθουμε ορισμένα πράγματα. Θα κάνουμε κάποιες δραστηριότητες μέσα στις επόμενες εβδομάδες, γιατί αυτό είναι κάτι σημαντικό».
- ▶ Ο δάσκαλος παρουσιάζει τους χαρακτήρες Κίκο και Χέρι μέσα από την ιστορία σε βιβλίο ή σε βίντεο.
- ▶ Ο δάσκαλος συντονίζει τη συζήτηση σχετικά με την ιστορία, κάνοντας ερωτήσεις όπως «Τι έκανε το Χέρι;» «Τι έκανε ο/η Κίκο;» «Γιατί ο/η Κίκο είπε "Όχι";» ή «Τι θα κάνατε εσείς;» Το βασικό μήνυμα είναι ότι η σωματική επαφή μπορεί να είναι κάτι πολύ καλό, αλλά έχει τα όριά της, και κάθε άτομο πρέπει να τα σέβεται.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός ζητά από τα παιδιά να ζωγραφίσουν σε ένα φύλλο χαρτί ένα παράδειγμα σωματικής επαφής που δεν τους αρέσει (π.χ. φιλί με κάποιον γνωστό των γονιών τους ή χάρδια που δεν τους αρέσουν). Έπειτα, ο/η εκπαιδευτικός τους ζητά να ζωγραφίσουν σε ένα άλλο φύλλο χαρτί ένα παράδειγμα σωματικής επαφής που τους αρέσει (π.χ. ένα φιλί από τη μητέρα τους, μια αγκαλιά από τον πατέρα τους ή γαργάλημα από τα αδέρφια τους). Στη συνέχεια, ορισμένα παιδιά μπορεί να σχολιάσουν δυνατά τη μία ή και τις δύο ζωγραφιές τους, με τον/την εκπαιδευτικό να συντονίζει για να επιβεβαιώνει τις εσωτερικές τους εμπειρίες.
- ▶ Για την ολοκλήρωση της δραστηριότητας, ο/η εκπαιδευτικός συντονίζει έναν γύρο στον οποίο θα πουν «Όχι!» σε δυσάρεστη ή ακατάλληλη σωματική επαφή, δίνοντας παραδείγματα όπως «Φιλί με κάποιο άγνωστο άτομο», «Γαργάλημα που προκαλεί πόνο», «Μια αγκαλιά που κρατάει πάρα πολύ» και «Κάποιος που δεν είναι ο γονιός σας ή ο γιατρός σας ή η νοσοκόμα σας, σας ζητά να αγγίξετε τα γεννητικά σας όργανα», και τα παιδιά πρέπει να απαντήσουν φωνάζοντας «Όχι!».

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Είναι σημαντικό να υπάρχει ακρίβεια ως προς τον Κανόνα των Εσωρούχων, ο οποίος λέει ότι: «Κανείς δεν μπορεί να σε αγγίξει κάτω από τα εσώρουχά σου – εκτός αν είναι γονιός σου, γιατρός σου ή νοσηλεύτης/νοσηλεύτρια και έχουν λόγο να το κάνουν, όπως το να σε καθαρίσουν ή να σε θεραπεύσουν». Τα μικρά παιδιά μπορεί να έχουν πολύ κυριολεκτικό τρόπο σκέψης και μπορεί να μην επιτρέπουν την ασφαλή επαφή, εκτός και αν τους πει κάποιος ρητά ότι επιτρέπεται.

6.1.3. Βασικές έννοιες

- ▶ Παράξενα και δυσάρεστα πράγματα συμβαίνουν σε όλους κάποια στιγμή. Για να είναι ασφαλές, κάθε άτομο χρειάζεται να ξέρει πώς να αναγνωρίζει το πότε αισθάνεται άσχημα (και το πότε να ζητά βοήθεια).
- ▶ Όταν συμβαίνουν άσχημα πράγματα στα παιδιά, είναι ευθύνη των ενηλίκων να ανταποκριθούν με κατάλληλο τρόπο και να τα προστατέψουν. Τα παιδιά μπορούν να βοηθήσουν τους ενήλικες να τα προστατεύσουν λέγοντάς τους πότε αισθάνονται άσχημα και ζητώντας βοήθεια.
- ▶ Η σωματική επαφή και οι εκφράσεις στοργής (π.χ. φιλιά, αγκαλιές, γαργαλήματα) είναι καλά, αρκεί τα παιδιά να τα απολαμβάνουν. Αυτές οι χειρονομίες δεν θα πρέπει ποτέ να γίνονται υπό μορφή εξαναγκασμού.
- ▶ Όταν στα παιδιά δεν αρέσει κάποιο είδος επαφής, έχουν το δικαίωμα να πουν «Όχι!» και να ζητήσουν βοήθεια..

6.1.4. Υλικά

- ▶ Το βιβλίο *Ο/Η Κίκο και το Χέρι* (πρωτότυπο ή σε έγχρωμη εκτύπωση).
- ▶ Το βίντεο *Ο/Η Κίκο και το Χέρι*, καθώς και ένα μέσο προβολής του (π.χ. υπολογιστής, προβολέας, οθόνη, τηλεόραση) (προαιρετικό).
- ▶ Το φυλλάδιο *Parenting in the digital age* (Γονείς στην ψηφιακή εποχή).
- ▶ Χαρτί και υλικά ζωγραφικής (π.χ. κηρομπογιές).

6.2. ΣΥΝΕΔΡΙΑ 2: «ΚΑΛΗ ΑΓΑΠΗ» ΚΑΙ «ΚΑΚΙΑ ΑΓΑΠΗ»

6.2.1. Στόχοι

- ▶ Εισαγωγή των εννοιών «καλή αγάπη/στοργή» και «κακιά αγάπη/στοργή».
- ▶ Δημιουργία σύνδεσης μεταξύ «αγάπης» και «φροντίδας», συμπεριλαμβανομένης της ευθύνης για τις σχέσεις.

6.2.2. Μεθοδολογία

- ▶ **ΔΙΑΡΚΕΙΑ:** 30–50 λεπτά.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός ξεκινά ρωτώντας τα παιδιά ποιες ιδέες θυμούνται από την προηγούμενη συνεδρία και διασφαλίζει ότι όλα τα προηγούμενα βασικά μηνύματα έχουν καλυφθεί.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός ρωτά τα παιδιά: «Σκεφτείτε κάποιον που νομίζετε ότι σας αγαπά. Πώς ξέρετε ότι σας αγαπά;» Στη συνέχεια, ο/η εκπαιδευτικός συντονίζει τη συζήτηση, προσπαθώντας να καταστήσει εμφανή τα στοιχεία που χαρακτηρίζονται ως «καλή αγάπη» (βλ. Ενότητα 6.2.3 «Βασικές έννοιες»).
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός λέει κάποιες μικρές ιστορίες και τα παιδιά πρέπει να προσδιορίσουν με ποιο είδος αγάπης/στοργής σχετίζονται οι ιστορίες και, σε περίπτωση «καλής αγάπης/στοργής», να σηκώσουν την πράσινη κάρτα ή το πράσινο αυτοκόλλητο ή, σε περίπτωση «κακιάς αγάπης/στοργής», να σηκώσουν την κόκκινη κάρτα ή το κόκκινο αυτοκόλλητο.

«Ένα κορίτσι λέει στη φίλη της ότι είναι στεναχωρημένη και η φίλη της την αγκαλιάζει και της ζητά να της μιλήσει σχετικά με αυτό».	Καλή αγάπη - είναι ευχάριστη και προσφέρει υποστήριξη.
«Ένα αγόρι κρύβει το αγαπημένο παιχνίδι του μικρού του αδερφού για να μπορεί να παίξει με αυτό αργότερα».	Κακιά αγάπη - το αγόρι χρησιμοποιεί κάτι που γνωρίζει για τον αδερφό του για να του προκαλέσει πόνο.
«Ένα κορίτσι θυμώνει με την αδερφή του και την προσβάλλει».	Κακιά αγάπη - όταν αγαπάμε κάποιον, τον σεβόμαστε ακόμα και όταν είμαστε θυμωμένοι μαζί του.
«Ένα αγόρι είναι κουρασμένο και ο φίλος του προσφέρεται να του κουβαλήσει την τσάντα του».	Καλή αγάπη - κάνει τα πράγματα πιο εύκολα και δείχνει υποστήριξη.
«Ένα κορίτσι δεν αφήνει τη φίλη του να πάει στην τουαλέτα, επειδή ακόμα παίζουν και δεν έχουν τελειώσει το παιχνίδι».	Κακιά αγάπη - αν η φίλη της χρειάζεται να πάει στην τουαλέτα, είναι σημαντικό να το σεβαστεί επειδή αυτό έχει να κάνει με τη σωματική της ευεξία. Το κορίτσι θα πρέπει να περιμένει να επιστρέψει η φίλη της.
«Ένα αγόρι λέει στη φίλη του ότι, αν δεν μοιραστεί το γλυκό της μαζί του, δεν θα είναι πλέον φίλος της».	Κακιά αγάπη - θέτει ως όρο τη συμμόρφωση.
«Ένα κορίτσι βλέπει τη φίλη του να πέφτει και να τραυματίζεται και πηγαίνει να ζητήσει βοήθεια από τον/τη δάσκαλο/δασκάλα».	Καλή αγάπη - προσπαθεί να προστατεύσει και να βοηθήσει.
«Ένα αγόρι έρχεται αντιμέτωπο με δύο παιδιά που κοροϊδεύουν τον φίλο του και, ενώ στέκεται δίπλα τους, λέει στα παιδιά να σταματήσουν».	Καλή αγάπη - εμπεριέχει προστασία και φροντίδα.

- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός μπορεί να ζητήσει από τα παιδιά να πουν τις δικές τους ιστορίες και να τις υποβάλουν προς συζήτηση στην ομάδα. Αυτό θα δείξει αν οι βασικές έννοιες γίνονται κατανοητές. Μπορούν να εξηγηθούν περαιτέρω αν αυτό είναι απαραίτητο.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός ρωτά τα παιδιά: «Τι θα κάνατε για κάποιον που αγαπάτε»; Τα παιδιά μπορούν να ζωγραφίσουν ή να γράψουν μικρά παραδείγματα (π.χ. «Τον αγκαλιάζω αν είναι στενοχωρημένος», «Βοηθάω τη μητέρα μου να στρώσει το τραπέζι», «Βοηθάω τον πατέρα μου να κάνει μικροδουλειές», «Παίζω με τον μικρό μου αδερφό για να τον κάνω χαρούμενο»). Τα χαρτιά παρουσιάζονται όλα μαζί και τα παιδιά μπορούν να τα σχολιάσουν και, με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού, να ανακαλύψουν σε αυτά όλες τις βασικές έννοιες.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Η δραστηριότητα με τις ιστορίες έχει καλύτερο αποτέλεσμα όταν γίνεται με κάρτες ή αυτοκόλλητα σε δύο χρώματα, καθώς εμπεριέχει ένα οπτικό στοιχείο (χρώμα) και κίνηση (σήκωμα χεριού ή κίνηση για την τοποθέτηση ενός αυτοκόλλητου). Όταν τα παιδιά πιστεύουν ότι μια ιστορία είναι ένα παράδειγμα «καλής αγάπης/στοργής», σηκώνουν την πράσινη κάρτα ή τοποθετούν το πράσινο αυτοκόλλητο στον πίνακα. Όταν θεωρούν ότι η ιστορία έχει να κάνει με «κακιά αγάπη/στοργή», χρησιμοποιούν την κόκκινη κάρτα ή το κόκκινο αυτοκόλλητο.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός μπορεί να φτιάξει και άλλες ιστορίες για να προσπαθήσει να εξακριβώσει αν οι έννοιες είναι σαφείς για τα παιδιά

6.2.3. Βασικές έννοιες

- ▶ Δεν είναι όλα τα είδη αγάπης και στοργής καλά. Ορισμένες μορφές αγάπης και στοργής είναι κακές και βλάπτουν ένα ή περισσότερα άτομα.
- ▶ Η καλή αγάπη και στοργή είναι η αγάπη που συνδυάζεται με φροντίδα για το άτομο, το οποίο αναπτύσσεται και ανθίζει ως αποτέλεσμα αυτής. Μερικά παραδείγματα καλής αγάπης αποτελούν:
 - ο σεβασμός για το άτομο – το να μην το ταπεινώνουμε,
 - το να φροντίζουμε το άτομο και να το προστατεύουμε,
 - η ευχάριστη σωματική επαφή (π.χ. φιλιά, αγκαλιές, γαργαλήματα),
 - το να λέμε στο άτομο όμορφα πράγματα (π.χ. «Σ' αγαπώ», «Χαίρομαι που σε βλέπω», «Μου αρέσει ο τρόπος που τραγουδάς/παίζεις/χορεύεις»),
 - το να ακούμε το άτομο, να του δίνουμε συμβουλές,
 - το να περνάμε χρόνο μαζί (π.χ. παιχνίδι, φαγητό, συζήτηση),
 - το να βοηθάμε το άτομο όταν έχει προβλήματα.
- ▶ Η κακιά αγάπη και στοργή είναι η αγάπη που δεν εμπεριέχει φροντίδα, που δεν επιτρέπει την πλήρη ανάπτυξη του άλλου ατόμου ή που χρησιμοποιείται για να βλάψει το άτομο. Αυτή περιλαμβάνει:
 - το να αναγκάζουμε το άλλο άτομο να κάνει κάτι που βλάπτει το ίδιο ή κάποιον άλλον,
 - το να επιτρέπουμε στο άλλο άτομο να υφίσταται καταστάσεις που το βλάπτουν.
- ▶ Όταν κάποιος μας αγαπά «καλά», πρέπει τουλάχιστον να τον σεβόμαστε, ακόμα και αν δεν θέλουμε να ανταποδώσουμε την αγάπη του.
- ▶ Όταν κάποιος μας αγαπά με «κακιά αγάπη», χρειάζεται να απομακρυνθούμε από αυτόν και να ζητήσουμε βοήθεια από ασφαλείς ενήλικες.

6.2.4. Υλικά

- ▶ Μικρές πράσινες και κόκκινες κάρτες ή αυτοκόλλητα.
- ▶ (Κατά προτίμηση) πράσινο χαρτί και υλικά ζωγραφικής (π.χ. κηρομπογιές).
- ▶ Κολλητική ταινία για να τοποθετηθούν οι ζωγραφιές στον τοίχο ή σε έναν πίνακα

6.3. ΣΥΝΕΔΡΙΑ 3: ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΜΥΣΤΙΚΑ

6.2.1. Στόχοι

- ▶ Σκέψεις γύρω από την εμπιστοσύνη, την οικειότητα και τα μυστικά.
- ▶ Εισαγωγή της έννοιας των «καλών μυστικών» και των «κακών μυστικών». Ανάπτυξη κριτηρίων για τη διάκριση μεταξύ «καλών μυστικών» και «κακών μυστικών».

6.3.2. Μεθοδολογία

- ▶ **ΔΙΑΡΚΕΙΑ:** 30–50 λεπτά.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός ξεκινά ρωτώντας τα παιδιά ποιες ιδέες θυμούνται από τις προηγούμενες συνεδρίες και διασφαλίζει ότι όλα τα προηγούμενα βασικά μηνύματα έχουν καλυφθεί.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός εισάγει την έννοια της εμπιστοσύνης και της οικειότητας.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός επεξηγεί τις έννοιες των «καλών μυστικών» και των «κακών μυστικών», δίνοντας μερικά παραδείγματα και απαντώντας στις ερωτήσεις των παιδιών.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός λέει μερικές μικρές ιστορίες και τα παιδιά πρέπει να αναγνωρίσουν παραδείγματα ενός «καλού μυστικού» και ενός «κακού μυστικού», αναφέροντας τους λόγους τους, πράγμα που τα βοηθά να επεξεργαστούν τα διαφορετικά στοιχεία των βασικών εννοιών. Οι ιστορίες μπορούν να ληφθούν από τον ακόλουθο πίνακα.

«Η μητέρα σου σου λέει ότι πρόκειται να αγοράσετε ένα δώρο για τον πατέρα σου, αλλά δεν θα πρέπει να του το πεις γιατί είναι έκπληξη».	Καλό μυστικό - η μητέρα γνωρίζει για το μυστικό και ο πατέρας θα το ανακαλύψει σύντομα, και είναι ευχάριστο.
«Η φίλη σου σου λέει ότι ανησυχεί επειδή υπάρχουν καβγάδες στο σπίτι της, αλλά δεν θέλει να το πεις σε κανέναν».	Κακό μυστικό - η φίλη υποφέρει και το να κρατηθεί κρυφό το μυστικό της θα κάνει και τα δύο παιδιά να αισθανθούν άσχημα (ίσως και να υποστούν κάποιο κακό). Το παιδί θα πρέπει να το πει στον/στη δάσκαλό/δασκάλα τους ή σε κάποιο άτομο εμπιστοσύνης.
«Η γιαγιά σου σου αγοράζει γλυκά όταν επιστρέφεις από το σχολείο, αλλά λέει ότι δεν πρέπει να το πεις στους γονείς σου επειδή μπορεί να στεναχωρηθούν».	Κακό μυστικό - τα παιδιά δεν θα πρέπει να αποκρύπτουν πληροφορίες από τους γονείς τους, ιδιαίτερα όταν αυτές αφορούν κάποιον που εμπιστεύονται. Αν η γιαγιά θέλει να αγοράσει γλυκά, θα πρέπει να μπορεί να το αιτιολογήσει στους γονείς και όχι να το κάνει πίσω από την πλάτη τους.
«Οι γονείς σου σου εξηγούν ότι πρόκειται να αποκτήσεις αδερφάκι, αλλά ότι δεν μπορείς να το πεις σε κανέναν, ειδικά στη θεία σου που θα έρθει για επίσκεψη σήμερα το απόγευμα, επειδή θέλουν να το πουν σε όλη την οικογένεια ταυτόχρονα το Σαββατοκύριακο».	Καλό μυστικό - πρόκειται για ευχάριστο νέο και το να το κρατηθεί μυστικό σημαίνει ενδιαφέρον για όλη την οικογένεια.
«Ο φίλος σου σου λέει ότι του αρέσει ένα κορίτσι από την τάξη σου, αλλά ότι δεν θα πρέπει να το πεις σε κανέναν».	Καλό μυστικό - ο φίλος μοιράζεται προσωπικές πληροφορίες για κάτι σημαντικό που δεν προκαλεί κανένα κακό. Το να ειπωθεί σε άλλα παιδιά θα κάνει τον φίλο να αισθανθεί άβολα.
«Βλέπεις δύο παιδιά στην τάξη σου να κρύβουν το αγαπημένο μολύβι ενός άλλου αγοριού και σου λένε να μην το πεις επειδή είναι αστείο, αλλά εσύ πιστεύεις ότι θα κλάψει όταν δεν θα το βρίσκει».	Κακό μυστικό - αυτά τα παιδιά μπορεί να γελούν, αλλά αυτό που έκαναν θα προκαλέσει πόνο στο αγόρι, γι' αυτό θα πρέπει να το πεις στον δάσκαλό σου.

<p>«Η ξαδέρφη σου σου ζητάει να της δείξεις τα εσώρουχά σου και τι υπάρχει κάτω από αυτά. Όταν θυμάσαι τον Κανόνα των Εσωρούχων από τον/την Κίκο και το Χέρι, σου λέει ότι αυτό είναι μυστικό επειδή είσαι ο αγαπημένος της ξαδέρφος και οι άλλοι δεν θα καταλάβουν».</p>	<p>Κακό μυστικό - εμπεριέχει παραβίαση του Κανόνα των Εσωρούχων και σε κάνει να αισθάνεσαι άσχημα.</p>
<p>«Ο μεγαλύτερος αδερφός σου σου λέει ότι έχει πάρει κακούς βαθμούς στις εξετάσεις, αλλά ότι δεν θα πρέπει να το πεις στον πατέρα σας όταν θα πάρει και τους δύο σας από το σχολείο, επειδή θέλει να το πει και στους δύο γονείς σας μαζί όταν θα είναι στο σπίτι».</p>	<p>Καλό μυστικό - εμπεριέχει φροντίδα (δίνοντας στον μεγαλύτερο αδερφό ένα καλό μέρος και χρόνο για να πει τα νέα).</p>

- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός μπορεί να ζητήσει από τα παιδιά να δώσουν τα δικά τους παραδείγματα μυστικών και η υπόλοιπη τάξη πρέπει να αποφασίσει αν είναι «καλά μυστικά» ή «κακά μυστικά» με την καθοδήγηση του/της εκπαιδευτικού.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Για να γίνει σύνδεση με την άσκηση της προηγούμενης συνεδρίας, τα παιδιά μπορούν να αξιολογήσουν τις ιστορίες χρησιμοποιώντας τις ίδιες κάρτες: την πράσινη για «καλά μυστικά» και την κόκκινη για «κακά μυστικά».
- ▶ Όταν προετοιμάζονται περισσότερες ιστορίες, θα ήταν χρήσιμο να γίνει μια δοκιμή εκ των προτέρων με ένα ή δύο παιδιά, επειδή μπορεί να είναι πολύ δύσκολο για τα παιδιά αυτών των ηλικιών να κατανοήσουν ορισμένα παραδείγματα.
- ▶ Αυτή η συνεδρία βασίζεται περισσότερο στις λέξεις από ό,τι οι άλλες. Αν ενδείκνυται, ο δάσκαλος μπορεί να προτείνει τη σύνταξη μιας λίστας «καλών μυστικών» και «κακών μυστικών», ώστε η τάξη να κρατήσει αρχείο της συνεδρίας.

6.3.3. Βασικές έννοιες

- ▶ Η εμπιστοσύνη είναι σημαντική για όλους, επειδή όλοι χρειαζόμαστε να βασιστούμε σε άλλα άτομα. Ωστόσο, η εμπιστοσύνη δεν θα πρέπει ποτέ να χρησιμοποιείται για να βλάψουμε κάποιο άλλο άτομο.
- ▶ Υπάρχουν πράγματα στη ζωή που οι άνθρωποι δεν λένε στους άλλους: τα λέμε «μυστικά». Κάποια είναι «καλά μυστικά» και άλλα είναι «κακά μυστικά», και είναι σημαντικό να αναγνωρίζουμε ποιο είναι ποιο.
- ▶ Τα «καλά μυστικά» είναι εκείνα που τα παιδιά μπορούν να πουν στους γονείς τους (εκτός αν είναι έκπληξη για αυτούς, άρα οι γονείς θα μάθουν για την έκπληξη σύντομα), τα οποία κρατάμε επειδή νοιαζόμαστε για τους ανθρώπους ή τα οποία δεν προκαλούν νέα βλάβη σε κανέναν.
- ▶ Τα «κακά μυστικά» είναι εκείνα που λέει κάποιος στα παιδιά να μην τα αποκαλύψουν στους γονείς τους (ή τους εκπαιδευτικούς ή τις οικογένειές τους), τα οποία είναι μυστικά λόγω ντροπής ή ενοχής ή τα οποία συνεπάγονται νέα βλάβη για κάποιο άτομο. Προκαλούν μία αίσθηση βάρους, βλάβης, ακόμα και αηδίας.
- ▶ Τα «κακά μυστικά» πρέπει να λέγονται το συντομότερο δυνατόν σε έναν ενήλικα που είναι άξιος εμπιστοσύνης. Αν αυτό το άτομο δεν ανταποκρίνεται με τρόπο που να μας προστατεύει, χρειάζεται να το πούμε σε κάποιον άλλο.
- ▶ Αν κάποιος μας αγαπά με «καλή αγάπη/στοργή», δεν θα μας πει να κρατήσουμε ένα «κακό μυστικό». Αν κάποιος μας πει να κρατήσουμε ένα «κακό μυστικό», δεν μας αγαπά με «καλή αγάπη/στοργή».

6.3.4. Υλικά

- ▶ Μικρές πράσινες και κόκκινες κάρτες ή αυτοκόλλητα

6.4. ΣΥΝΕΔΡΙΑ 4: ΕΚΚΛΗΣΗ ΓΙΑ ΒΟΗΘΕΙΑ

6.4.1. Στόχοι

- ▶ Να βοηθηθούν τα παιδιά ώστε να εντοπίσουν συγκεκριμένα άτομα από τα οποία μπορούν να ζητήσουν βοήθεια.
- ▶ Να διδαχθούν τα παιδιά ώστε να συνειδητοποιήσουν ότι μπορούν να βοηθήσουν το ένα το άλλο.
- ▶ Ανάπτυξη τρόπων για έκκληση βοήθειας.
- ▶ Εντοπισμός παιδιών που έχουν πολύ λίγα προστατευτικά άτομα στα δίκτυά τους.

6.4.2. Μεθοδολογία

- ▶ **ΔΙΑΡΚΕΙΑ:** 30–50 λεπτά.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός ξεκινά ρωτώντας τα παιδιά ποιες ιδέες θυμούνται από την προηγούμενη συνεδρία και διασφαλίζει ότι όλα τα προηγούμενα βασικά μηνύματα έχουν καλυφθεί.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός ρωτά: «Τι κάνει ο/η Κίκο όταν το Χέρι τού/τής ζητά να τον αγγίξει κάτω από τα εσώρουχά του/της»; Τα παιδιά θα θυμηθούν ότι το να λένε «Όχι!» είναι ένα βασικό μήνυμα από τη Δραστηριότητα 1. Ο/Η εκπαιδευτικός τούς ζητά να προτείνουν άλλες πιθανές ενέργειες, διασφαλίζοντας ότι αυτές περιλαμβάνουν την αποφυγή της κατάστασης (τρέξιμο ή απομάκρυνση από το μέρος) και την έκκληση βοήθειας. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι το να ζητούν βοήθεια είναι πράξη γενναιότητας και όχι αδυναμίας, επειδή αυτό βοηθά στη μακροπρόθεσμη λύση του προβλήματος.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός ρωτά τα παιδιά: «Από ποιον ζητάτε βοήθεια; Πώς ζητάτε βοήθεια;» Τα παιδιά μπορούν να ζωγραφίσουν κάθε άτομο βοήθειας σε μια αυτοκόλλητη σημείωση και ο/η δάσκαλος/δασκάλα καλεί καθένα από αυτά να κολλήσει τη σημείωσή του στο μεγάλο κομμάτι χαρτί ή χαρτόνι για να δημιουργηθεί ένας χάρτης: κάποια από αυτά τα άτομα ανήκουν στο σχολείο (π.χ. δάσκαλοι, εκπαιδευτικοί, επιστάτες, άλλα παιδιά), άλλα ανήκουν σε σπίτια παιδιών (π.χ. οικογένειες – γονείς, αδέρφια, παππούδες) και άλλα είναι άτομα που μπορούν να βρουν σε δημόσιους χώρους (π.χ. ένας/μία αστυνομικός, ένας υπάλληλος καταστήματος, ένας/μία γυμναστής/γυμνάστρια).
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός χρησιμοποιεί τα παραδείγματα ως υπενθύμιση των προηγούμενων συνεδριών ρωτώντας «Τι κοινό έχουν όλοι αυτοί οι άνθρωποι;». Ο/Η εκπαιδευτικός βοηθά τα παιδιά να αναγνωρίσουν τα βασικά χαρακτηριστικά που αναπτύσσονται στις βασικές έννοιες.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός θα πρέπει να προσπαθήσει να λάβει υπόψη τα παιδιά που έχουν λίγα ή καθόλου άτομα εμπιστοσύνης και μπορεί να θέλει να τα ενθαρρύνει να βρουν κάποια τέτοια άτομα εντός του σχολείου (ιδιαίτερα αν η οικογένεια δεν φαίνεται να είναι αρκετά προστατευτική).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Ο στόχος αυτής της άσκησης δεν είναι να αξιολογήσει το πώς αντιλαμβάνεται κάθε παιδί τα άτομα του περιβάλλοντός του, αλλά να το βοηθήσει να αναγνωρίζει τα σχετικά πρόσωπα προστασίας, είτε είναι ενήλικες είτε άλλα παιδιά. Ωστόσο είναι σημαντικό να τονιστεί ότι, αν τα παιδιά δεν μπορούν να βρουν τρόπο για να ζητήσουν βοήθεια, δεν φταίνε τα ίδια γι' αυτό και ότι η ευθύνη για την προστασία τους ανήκει στους/στις ενήλικες.

6.4.3. Βασικές έννοιες

- ▶ Οι κύριες αποκρίσεις που τα παιδιά πρέπει να θυμούνται όταν κάποιος θέλει να τα βλάψει είναι:
 - να πουν «Όχι!»,
 - να αποφύγουν την κατάσταση τρέχοντας ή φεύγοντας μακριά από το μέρος,
 - να ζητήσουν βοήθεια.
- ▶ Το να είναι κάποιος γενναίος δεν σημαίνει να λύνει τα προβλήματα μόνος του – μερικές φορές είναι πιο γενναίο να ζητά βοήθεια για να βάζει ένα τέρμα σε επιβλαβείς καταστάσεις μια για πάντα.
- ▶ Τα άτομα από τα οποία τα παιδιά μπορούν να ζητήσουν βοήθεια μπορεί να είναι μέλη της οικογένειάς τους, μέλη του σχολείου τους (τόσο ενήλικες όσο και άλλα παιδιά που εμπιστεύονται) και επαγγελματίες που μπορούν να προστατεύσουν τα παιδιά (π.χ. αστυνομία, αρχές).

- ▶ Τα άτομα που μπορούν να εμπιστευτούν τα παιδιά πρέπει να διαθέτουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:
 - Σέβονται το παιδί (Δραστηριότητα 1).
 - Αγαπούν το παιδί με «καλή αγάπη/στοργή» (Δραστηριότητα 2).
 - Το παιδί μπορεί να τους μιλήσει, και υπάρχει εμπιστοσύνη (Δραστηριότητες 2 και 3).
 - Δεν έχουν εξαναγκάσει ποτέ το παιδί να κάνει κάτι κακό (Δραστηριότητα 3).
- ▶ Άλλα παιδιά μπορούν επίσης να λειτουργήσουν ως άτομο εμπιστοσύνης για τα παιδιά, ιδιαίτερα οι φίλοι τους.

6.4.4. Υλικά

- ▶ Αυτοκόλλητες σημειώσεις.
- ▶ Υλικά ζωγραφικής (π.χ. κηρομπογιές).
- ▶ Μεγάλο κομμάτι χαρτί ή χαρτόνι, ή αρκετά από αυτά για τη δημιουργία μιας μεγάλης επιφάνειας.

6.5. «ΟΣΑ ΜΑΘΑΜΕ ΑΠΟ ΤΟΝ/ΤΗΝ ΚΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΧΕΡΙ» – ΚΟΙΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΜΕ ΓΟΝΕΙΣ

6.5.1. Στόχοι

- ▶ Να βοηθηθούν τα παιδιά ώστε να παρουσιάσουν όσα έμαθαν στους γονείς και τις οικογένειές τους.
- ▶ Εμπέδωση των βασικών μηνυμάτων, καθώς τα παιδιά χρειάζεται να έχουν μια σαφή εικόνα γύρω από αυτά προκειμένου να τα παρουσιάσουν.
- ▶ Δημιουργία μιας ροής επικοινωνίας μεταξύ των παιδιών και των γονιών τους σχετικά με τα συναισθήματα, την ασφάλεια και την έκκληση για βοήθεια.
- ▶ Δημιουργία μιας κοινότητας εμπιστοσύνης, στην οποία τα παιδιά θα μπορούν να στραφούν σε περίπτωση ανάγκης.

6.5.2. Μεθοδολογία

- ▶ **ΔΙΑΡΚΕΙΑ:** 40–60 λεπτά για την προετοιμασία και 15–30 λεπτά για τη δραστηριότητα με οικογένειες.
- ▶ Κατά την προετοιμασία, ο/η εκπαιδευτικός βοηθά τα παιδιά να οργανώσουν το υλικό και το περιεχόμενο που θέλουν να μοιραστούν με τους γονείς τους. Μπορεί να υπάρξει κατανομή ρόλων (π.χ. ποια παιδιά θα εξηγήσουν την κάθε βασική έννοια, ποιος θα παρουσιάσει τις ζωγραφιές και τον χάρτη προστασίας) και σύντομες πρόβες τις ημέρες που προηγούνται της συνεδρίας με τους γονείς.
- ▶ Όπως εξηγείται στη Δραστηριότητα 9 «Γονείς και οικογένειες ως σύμμαχοι», οι γονείς θα πρέπει να έχουν λάβει ορισμένες πληροφορίες σχετικά με το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται με τα παιδιά τους. Η κοινή συνεδρία με γονείς δεν θα πρέπει να λάβει χώρα έως ότου οι γονείς έχουν κάποια ιδέα σχετικά με το πώς να αποκριθούν στα μηνύματα που παρουσιάζονται.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός κάνει την εισαγωγή της συνεδρίας και συντονίζει τη συμμετοχή κάθε παιδιού στον ρόλο του (π.χ. παρουσίαση της ιστορίας Ο/Η Κίκο και το Χέρι, αφήγηση της ιστορίας του, επεξήγηση μιας βασικής έννοιας, παρουσίαση μιας ζωγραφιάς που λέει «Όχι!»).
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός ξεκινά έναν γύρο ερωτήσεων από τους γονείς προς την ομάδα των παιδιών. Οι γονείς προσπαθούν να αποσαφηνίσουν τις έννοιες ή να αναδιατυπώσουν τα βασικά μηνύματα για να επαληθεύσουν ότι τα έχουν κατανοήσει.
- ▶ Ο/Η εκπαιδευτικός μπορεί επίσης να καλέσει τους γονείς να δώσουν τα δικά τους παραδείγματα «καλής αγάπης» και «κακής αγάπης», «καλών μυστικών» και «κακών μυστικών», ατόμων από τα οποία ζητούν βοήθεια ή προσώπων που θέλουν να προσθέσουν στον χάρτη εμπιστοσύνης και βοήθειας. Οι γονείς μπορούν να γράψουν μία-δύο λέξεις ή να ζωγραφίσουν πρόχειρα την κατάσταση, χρησιμοποιώντας αυτοκόλλητες σημειώσεις, και να τις τοποθετήσουν στον πίνακα ή στο μεγάλο κομμάτι χαρτί ή χαρτόνι.
- ▶ Για να ολοκληρωθεί η δραστηριότητα, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να ζητήσει από όλους, παιδιά και ενήλικες, να απαντήσουν στην ερώτηση «Τι σου άρεσε περισσότερο;», η οποία μπορεί να λειτουργήσει ως αξιολόγηση της όλης διαδικασίας.
- ▶ Για να συνεχιστεί η συζήτηση μετά τις δραστηριότητες, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να ζητήσει από όλους, παιδιά και ενήλικες, το εξής «Πες μας κάτι που θα ήθελες να μάθεις, για το οποίο δεν έχουμε μιλήσει». Αυτό μπορεί να δώσει ιδέες για περαιτέρω δραστηριότητες στην τάξη και για περαιτέρω συζήτηση στην οικογένεια. Αυτό το μέρος μπορεί να πραγματοποιηθεί με τη βοήθεια αυτοκόλλητων σημειώσεων που μπορούν να αναρτηθούν στον πίνακα.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ

- ▶ Η συμμετοχή και ο σημαντικός ρόλος των παιδιών σε αυτή τη συνεδρία μπορεί να ενισχύσει την εκμάθησή τους, επειδή, εξηγώντας πράγματα στις οικογένειες τους, θα σκεφτούν πόσο καλά έχουν κατανοήσει τα βασικά μηνύματα τα ίδια. Ο/Η εκπαιδευτικός πρέπει να βεβαιωθεί ότι κάθε παιδί γνωρίζει τον ρόλο του και ότι αισθάνεται άνετα με αυτόν. Αν κάποια παιδιά προτιμούν να μείνουν σιωπηλά, μπορούν να βοηθήσουν άλλα παιδιά στην παρουσίαση υλικού, δείχνοντας ζωγραφιές ή βοηθώντας με άλλο τρόπο. Αν κάποιο παιδί δεν θέλει να συμμετάσχει στη συνεδρία, αυτό είναι επίσης θεμιτό, και ο/η δάσκαλος/δασκάλα χρειάζεται να διασφαλίσει ότι οι γονείς δεν αναγκάζουν τα παιδιά τους να συμμετάσχουν αν εκείνα δεν το θέλουν.
- ▶ Οι γονείς μπορεί να έχουν ερωτήσεις μετά από αυτή τη συνεδρία. Ο/Η εκπαιδευτικός θα πρέπει να αφιερώσει λίγο χρόνο για να ακούσει τους γονείς εκτός συνεδρίας και, κατά προτίμηση, σε σημείο όπου δεν θα ακούνε τα παιδιά τους για λόγους ιδιωτικότητας.
- ▶ Ορισμένοι γονείς μπορεί να θέλουν να μάθουν περισσότερα για τη συναισθηματική και σεξουαλική διαπαιδαγώγηση και το πώς να συζητούν τέτοια ζητήματα με τα παιδιά τους. Ο/Η εκπαιδευτικός μπορεί να κάνει προτάσεις σχετικά με το ποια βήματα να ακολουθήσουν, τόσο στο σπίτι όσο και στην τάξη.

6.5.3. Βασικές έννοιες

- ▶ Τα παιδιά θα έχουν μάθει αρκετά πολύτιμα βασικά μηνύματα και τόσο οι γονείς όσο και τα παιδιά μπορούν να επωφεληθούν από την ανταλλαγή αυτών των γνώσεων.
- ▶ Ο στόχος αυτών των δραστηριοτήτων είναι να δώσουν χώρο σε έναν τρόπο συζήτησης στην οικογένεια και την τάξη, ο οποίος προάγει την προστασία, την ασφάλεια και την ευημερία των παιδιών, αλλά όχι μόνο αυτό. Συζητήσεις σχετικά με τον σεβασμό, την «καλή αγάπη» και την «κακή αγάπη», τα «καλά μυστικά» και τα «κακά μυστικά» και την έκκληση για βοήθεια, πρέπει να γίνονται συχνά για να διασφαλίζεται ότι τα μηνύματα θα εντυπώνονται ακόμα βαθύτερα όσο τα παιδιά μεγαλώνουν.
- ▶ Όταν οι γονείς μοιράζονται τις δικές τους ιστορίες και παραδείγματα (προσαρμοσμένα στην ηλικία και το επίπεδο κατανόησης των παιδιών) με τα παιδιά τους, τα παιδιά επικοινωνούν καλύτερα με τους γονείς τους και αισθάνονται περισσότερο ικανά να τους εμπιστευτούν δυσάρεστες και επιβλαβείς καταστάσεις.

6.5.4. Υλικά

- ▶ Αυτοκόλλητες σημειώσεις.
- ▶ Υλικά ζωγραφικής (π.χ. κηρομπογιές).
- ▶ Μεγάλο κομμάτι χαρτί ή χαρτόνι, ή αρκετά από αυτά για τη δημιουργία μιας μεγάλης επιφάνειας.

7. Επίλογος: δημιουργία ασφάλειας

■ Η παιδική ηλικία θεωρείται η εποχή της αθωότητας, της άγνοιας για τα πράγματα. Αυτό μπορεί την κάνει μια ξένοιαστη εποχή ελπίδας και χαράς - ή εποχή συνύπαρξης με τον πόνο, όταν το παιδί υφίσταται κακοποίηση που παραμένει άγνωστη και ανεμπόδιστη. Όταν τα παιδιά συνειδητοποιούν ότι μπορούν να μιλήσουν για τον πόνο και τις δυσάρεστες εμπειρίες τους, νιώθουν δυνατότερα: ξέρουν καλύτερα ποιες αξίες να ακολουθήσουν, ποιες συμπεριφορές να αποδεχτούν και ποιες ενέργειες να απορρίψουν και να καταγγείλουν, και τους είναι σαφές από ποιον θα πρέπει να ζητήσουν βοήθεια. Σε πολλές περιπτώσεις, αυτό θα είναι αρκετό για να αποτραπεί η κακοποίηση. Σε άλλες περιπτώσεις, όμως, τα παιδιά θα υποστούν σεξουαλική κακοποίηση, αλλά αν γνωρίζουν πώς να την αναγνωρίσουν και πώς να αποκριθούν σε αυτήν, μπορεί να είναι σε θέση να βρουν βοήθεια και υποστήριξη για να βάλουν νωρίτερα τέλος στην κακοποίηση.

■ Τα παιδιά μαθαίνουν πολύ καλύτερα όταν νιώθουν ότι τα νοιάζονται και ότι είναι ασφαλή. Αυτός είναι και ο λόγος που τα σχολεία πρέπει να είναι ασφαλή και προστατευτικά περιβάλλοντα²⁷, αν θέλουν να επιτύχουν τον στόχο τους. Η διαπαιδαγώγηση των παιδιών κατά τα χρόνια του νηπιαγωγείου περιλαμβάνει την αντιμετώπιση όλων των συναισθηματικών στοιχείων στη ζωή τους, ιδιαίτερα εκείνων που μπορεί να εγκυμονούν κινδύνους. Ως εκ τούτου, τα προγράμματα πρόληψης θα πρέπει να αποτελούν βασικό στοιχείο για να διασφαλίζεται ότι τα σχολεία είναι ασφαλή και προστατευτικά περιβάλλοντα, όπου τα παιδιά μπορούν να μάθουν και να αναπτύξουν πλήρως τις δυνατότητές τους.

■ Η πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών, όπως παρουσιάζεται σε αυτές τις κατευθυντήριες γραμμές, περιλαμβάνει τη δημιουργία ασφάλειας σε όλα τα επίπεδα. Πρώτον, η πρόληψη ενισχύει την ασφάλεια στις εμπειρίες των παιδιών που σχετίζονται με το σώμα και τα συναισθήματά τους, βοηθώντας τα να αναγνωρίσουν δυσάρεστα συναισθήματα και τρομακτικές καταστάσεις. Δεύτερον, δημιουργεί ένα κλίμα επικοινωνίας στην τάξη, στην οποία είναι φυσιολογικό να συζητούν για την εξουσία και την αγάπη, και την ασφάλεια στην οικογένεια, όπου μπορούν να συζητήσουν για τη σεξουαλικότητα και τις διαπροσωπικές σχέσεις. Και, τέλος, οι δραστηριότητες πρόληψης δίνουν σε παιδιά και ενήλικες σαφείς στρατηγικές για να ζητήσουν βοήθεια όταν υπάρχει ανάγκη.

■ Μία τελευταία τοποθέτηση σχετικά με τον ρόλο των εκπαιδευτικών: οι ενήλικες δεν διαπαιδαγωγούν μόνο με τις γνώσεις ή τις τεχνικές τους, αλλά και με ολόκληρη την προσωπικότητά τους. Αυτός είναι και ο λόγος που η διαδικασία εκπαίδευσης που περιγράφεται σε αυτές τις σελίδες είναι στην ουσία της βιωματική. Μόνο όταν έχουμε επίγνωση των επιπέδων βίας στη δική μας ζωή μπορούμε να αντιληφθούμε τη βία στις ζωές των παιδιών. Μόνο όταν συνειδητοποιήσουμε τη χρήση της εξουσίας (για προστασία ή επίθεση, φροντίδα ή πρόκληση βλάβης) στον τρόπο που αλληλεπιδρούμε μπορούμε να αντιμετωπίσουμε κατάλληλα την κατάχρηση εξουσίας που μπορεί να συμβεί σε κάθε παιδί. Μόνο όταν δεσμευτούμε να αγαπάμε με «καλή αγάπη» και να αποφεύγουμε ή να μειώνουμε τις επιπτώσεις της «κακιάς αγάπης» μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τις συγκρούσεις στην τάξη και την παιδική χαρά με τρόπο που να προσφέρει στα παιδιά υγιή πρότυπα. Και αυτή η προσπάθεια δεν περιορίζεται στο εργαστήριο και την εκπαίδευση - πρόκειται για μια στάση που χρειάζεται να καλλιεργείται καθημερινά. Και θα αξίζει τον κόπο, επειδή η συμπεριφορά και το παράδειγμά μας όχι μόνο θα προστατεύσουν, αλλά και θα εμπνεύσουν τα παιδιά του περιβάλλοντός μας.

27. Horno, P. (2018), Promotion of safe and protective environments at SOS Children's Villages in Latin America and the Caribbean, [San José de Costa Rica]: SOS Children's Villages International, διαθέσιμο εδώ www.espiralesci.es/promotion-of-safe-and-protective-environments-and-conscious-affectivity-as-professional-competence; Romeo, F.J., & Horno, P. (2018), Materials for the campaign "Child Sexual Abuse Stays Offside" for the prevention and detection of child sexual abuse in sports, Madrid: Consejo Superior de Deportes, διαθέσιμο στο www.espiralesci.es/materials-for-the-campaign-child-sexual-abuse-stays-offside-prevention-and-detection-of-child-sexual-abuse-in-sports.

8. Βιβλιογραφικές αναφορές

8.1. ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

■ Council of Europe (2007), Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (Lanzarote Convention), ETS No. 201, Strasbourg: Council of Europe, διαθέσιμο στο www.coe.int/en/web/children/convention

■ Council of Europe (2010), Protecting children from sexual violence: a comprehensive approach, Strasbourg: Council of Europe, διαθέσιμο στο www.coe.int/t/dg3/children/1in5/WhatWeKnow/Publication_en.asp

■ Interagency Working Group on Sexual Exploitation of Children and ECPAT (2016), Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual Abuse, Bangkok, διαθέσιμο στο <http://luxembourg-guidelines.org>.

■ Horno, P. (2005), Love, power and violence: a comparative analysis of physical and humiliating punishment patterns, Madrid: Save the Children, διαθέσιμο στο www.espiralesci.es/wp-content/uploads/2010/09/Love_Power_and_Violence_Pepa_Horno.pdf.

■ Horno, P. (2011), "Training professionals – An essential strategy for eradicating child sexual abuse", in Council of Europe, Protecting children from sexual violence: a comprehensive approach (pp. 143–51), Strasbourg: Council of Europe, διαθέσιμο στο www.coe.int/t/dg3/chil-dren/1in5/Source/PublicationSexualViolence/Horno.pdf.

■ Horno, P. (2018), Promotion of safe and protective environments at SOS Children's Villages in Latin America and the Caribbean, [San José de Costa Rica]: SOS Children's Villages International, διαθέσιμο στο www.espiralesci.es/promotion-of-safe-and-protective-environments-and-conscious-affectivity-as-professional-competence.

■ Horno, P., & Romeo, F. J. (2011), La regla de Kiko: guía dicáctica para educadores, Madrid: FAPMI & Council of Europe, διαθέσιμο στο www.ecpat-spain.org/imagenes/auxiliar/Kiko_01_Guia%20Did%C3%A1ctica.pdf.

■ Lalor, K., & McElvaney, R. (2010), "Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe", in Council of Europe, Protecting children from sexual violence: a comprehensive approach (σελ. 13–43), διαθέσιμο στο www.coe.int/t/dg3/children/1in5/Source/PublicationSexualViolence/Lalor-McElvaney.pdf.

■ Lyles, A., Cohen, L., & Brown, M. (2009), Transforming communities to prevent child sexual abuse and exploitation: a primary prevention approach, Oakland, CA: Prevention Institute, διαθέσιμο στο www.preventioninstitute.org/sites/default/files/publications/Transforming%20Communities%20to%20Prevent%20Child%20Sexual%20Abuse.pdf.

■ Milovidov, E. (2016), Parenting in the digital age: parental guidance for the online protection of children from sexual exploitation and sexual abuse, Strasbourg: Council of Europe, διαθέσιμο στο <https://rm.coe.int/digital-parenting-/16807670e8>.

■ Pinheiro, P. S. (2006), Rights of the child: note by the Secretary-General. Report of the independent expert for the United Nations study on violence against children, Geneva: United Nations, διαθέσιμο στο <https://digitallibrary.un.org/record/584299>.

■ Pinheiro, P. S. (2006), Report of the independent expert for the United Nations study on violence against children, Geneva: United Nations, διαθέσιμο στο <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Study/Pages/StudyViolenceChildren.aspx>.

■ Romeo, F. J., & Horno, P. (2018), Materials for the campaign "El abuso sexual infantil queda fuera de juego" ("Child Sexual Abuse Stays Offside") for the prevention and detection of child sexual abuse in sports, Madrid: Consejo Superior de Deportes, English version by V. Kennedy & F. J. Romeo, διαθέσιμο στο www.espiralesci.es/materials-for-the-campaign-child-sexual-abuse-stays-offside-prevention-and-detection-of-child-sexual-abuse-in-sports. Περιέχει:

- ▶ Τρεις Οδηγούς δραστηριοτήτων για την πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών για προπονητές και καθηγητές φυσικής αγωγής – για ηλικίες 3 έως 6, 7 έως 12 και 13 έως 17 ετών,
- ▶ Οδηγό για τον εντοπισμό της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών στον αθλητισμό για επαγγελματίες,
- ▶ Πρότυπα Ποιότητας για τη δημιουργία ασφαλών και προστατευτικών χώρων για παιδιά και εφήβους στον αθλητισμό.

8.2. ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ: ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΒΙΝΤΕΟ

- Ο κύριος ιστότοπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα δικαιώματα του παιδιού: www.coe.int/en/web/children/home.
- Ο κύριος ιστότοπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για την εκστρατεία Ένα στα Πέντε (δημιουργήθηκε το 2010) κατά της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών: www.coe.int/oneinfive.
- Ο ιστότοπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για υλικό που αφορά παιδιά ηλικίας 3 έως 7 ετών σχετικά με τον/την Κίκο και το Χέρι, σε πολλές γλώσσες, που συμπεριλαμβάνει και βίντεο (δημιουργήθηκε το 2011): www.underwearrule.net.
- Ο ιστότοπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για την εκστρατεία Start to Talk κατά της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών στον αθλητισμό, που συμπεριλαμβάνει και βίντεο (δημιουργήθηκε το 2018): www.coe.int/en/web/sport/start-to-talk.
- Ο ιστότοπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για το κοινό έργο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Συμβουλίου της Ευρώπης Pro Safe Sport + (PSS+) (δημιουργήθηκε το 2017), το οποίο επικεντρώνεται στη σεξουαλική βία κατά των παιδιών στον αθλητισμό: <https://pjr-eu.coe.int/en/web/pss>.
- Ο ιστότοπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Σύμβαση Lanzarote: <https://www.coe.int/en/web/children/lanzarote-convention>
- Ο ιστότοπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Ευρωπαϊκή Ημέρα για την Προστασία των Παιδιών από τη Σεξουαλική Εκμετάλλευση και τη Σεξουαλική Κακοποίηση: <https://www.coe.int/en/web/children/end-child-sex-abuse-day>
- Ο ιστότοπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για υλικό για παιδιά, γονείς, αρχές και κοινοβούλια, καθώς και για επαγγελματίες που εργάζονται με παιδιά: <https://www.coe.int/en/web/children/our-material>
- Ο ιστότοπος της Επιτρόπου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης: <https://www.coe.int/en/web/commissioner>.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry, no matter how small, should be recorded to ensure the integrity of the financial statements. This includes not only sales and purchases but also expenses, income, and any other financial activity. The text suggests that a consistent and thorough record-keeping system is essential for identifying trends, managing cash flow, and providing a clear picture of the company's financial health to stakeholders.

Next, the document addresses the role of the accounting department in providing timely and accurate information to management. It highlights that the accounting team should not just be a passive recorder of data but an active participant in decision-making. By analyzing financial data and providing insights, accountants can help management understand the company's performance and make informed decisions about future operations. The text also notes that clear communication between the accounting department and other departments is crucial for ensuring that all financial transactions are properly recorded and reported.

The document then discusses the importance of internal controls in preventing fraud and errors. It explains that a strong system of internal controls is necessary to ensure that all financial transactions are authorized, recorded, and reported accurately. This includes implementing procedures for approving purchases, managing inventory, and reconciling accounts. The text stresses that internal controls should be designed to minimize the risk of misstatements and provide a reasonable assurance of the reliability of financial information.

Finally, the document touches upon the importance of staying up-to-date with changes in accounting standards and regulations. It notes that the accounting profession is constantly evolving, and companies must adapt to new requirements to remain compliant. This involves ongoing education and training for accounting staff, as well as regular reviews of internal policies and procedures to ensure they align with the latest standards and regulations.

ELL

www.coe.int

Το Συμβούλιο της Ευρώπης είναι ο επιφανέστερος οργανισμός πρόσοψις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της ευρωπαϊκής ηπείρου. Περιλαμβάνει 46 κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένων όλων των μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όλα τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης έχουν υπογράψει την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ένα σύμφωνο που έχει σχεδιαστεί για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων επιβλέπει την εφαρμογή της Σύμβασης στα κράτη μέλη.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE